

A JOGSZOLGÁLTATÁS TÖRTÉNETE HAJDÚSZOBOSZLÓN

**Debreceni Törvényszék
2019**

A JOGSZOLGÁLTATÁS TÖRTÉNETE HAJDÚSZOBOSZLÓN

A jogszolgáltatás története Hajdúszoboszlón

History of Justice in Hajdúszoboszló

Geschichte der Judikatur in Hajdúszoboszló

Debrecen
2019

*„Nincs pálya, amelyben a jól végzett kötelesség felett érzett
megnyugvás oly felemelő hatást gyakorolna, mint
a bírói pálya.”*
(Igyártó Sándor)

Szerzők:
BALOGH JUDIT, KOVÁCS ILONA,
MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN,
NAGY ISTVÁN, SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET

Szerkesztette:
MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN

Lektorálta:
KAHLER FRIGYES

A mű az Országos Bírószági Hivatal által meghirdetett Ráth György Bírószági Történelem és Hagyományápolás pályázat keretében került megvalósításra.

© Szerzők, 2019

© Debreceni Törvényszék, 2019

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

Kiadja a Debreceni Törvényszék.

Felelős kiadó:

Dr. Kahler Ilona Márta, a Debreceni Törvényszék elnöke

Könyvterv, tipográfia, képfeldolgozás és tördelés:

Megyeri-Pálffi Zoltán

Fotó: © Batta Gergő (portrék), Kovács Gergely, Megyeri-Pálffi Zoltán, Tibai Irma (polgármesteri portré)

Angol szöveg: Horváth Péter

Német szöveg: Balogh Judit

Nyomtatás: Kapitális Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: ifj. Kapusi József

Készült B/4-es méretben, 250 példányban.

ISBN 978-615-00-5868-9

A borító a szoboszlói hajdúk Bocskai István fejedelemtől kapott zászlójának felhasználásával készült.

TARTALOM

AJÁNLÓK (<i>Handó Tünde, Kahler Ilona Márta, Móroczné Simon Angéla, Sóvágó László</i>)	7
SORSFORDULÓK HAJDÚSZOBOSZLÓ TÖRTÉNETÉBEN (<i>Nagy István</i>)	15
BOSZORKÁNYPEREK HAJDÚSZOBOSZLÓN A 18. SZÁZADBAN (<i>Szendiné Orvos Erzsébet</i>)	37
FEJEZETEK A HAJDÚSZOBOSZLÓI KIRÁLYI JÁRÁSBÍRÓSÁG SZERVEZÉS- ÉS ÍTÉLKEZÉSTÖRTÉNETÉBŐL (<i>Balogh Judit</i>)	55
A HAJDÚSZOBOSZLÓI JÁRÁSBÍRÓSÁG BÍRÁI ÉS TISZTVISELŐI 1872 ÉS 1950 KÖZÖTT (<i>Kovács Ilona</i>)	71
A HAJDÚSZOBOSZLÓI KIRÁLYI JÁRÁSBÍRÓSÁG ELHELYEZÉSE (<i>Megyeri-Pálffi Zoltán</i>)	97
A HAJDÚSZOBOSZLÓI JÁRÁSBÍRÓSÁG KÉPEKBEN	114

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

BFL = Budapest Főváros Levéltára
BIMA = Bocskai István Múzeum Adattára
cs. kir. = császári és királyi
HBMLÉ = Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve
IM = Igazságügyi Minisztérium
JK = Jogtudományi Közlöny
kir. = királyi
KI = Képviselőházi Irományok
MNL HBML = Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
MNL HBML HbFl = Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Hajdúböszörményi Fióklevéltára
MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
tc. = törvénycikk
TtREL = Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára

AJÁNLÓK

Köszöntöm az Olvasót!

Hajdúszoboszló nagy múltú város, első írásos említése a 11. század végéről származik, de a régészeti adatok szerint területe évezredre visszanyúlóan lakott hely volt.

Jelen kötet, amelynek célja a hajdúszoboszlói jogszolgáltatás múltjának, így a 17. századi büntetőbíráskodásnak, a Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróság kiemelkedő vezetői életútjainak, bírói pályafutásainak, a Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróság épülettörténetének a bemutatása, immár negyedik darabja a Debreceni Törvényszék területén működő bíróságok történetét bemutató sorozatnak. Nagy öröömre szolgál, hogy a kezemben tarthatom e kiadványt, amely útravalóul szolgál a jövő bíró nemzedékei számára is, megerősítve bírósághoz való kötődésüket, bírói identitásukat.

A kötetben szereplő tanulmányok szerzői rávilágítanak arra, hogy a magyar bírói hivatás gyakorlói milyen gazdag hagyományokkal rendelkeznek, s ezekből erőt meríthetnek a mindennapokban. Van mire építkeznünk. Számos mintaszerű bírói életút állhat példaként előttünk, tárgyi környezetünk emlékei – az iratok, használati tárgyak, bútorok, épületek – pedig folyamatosan emlékeztetnek bennünket nagyszerű elődeink bölcsességére és hivatásszeretetére.

Hiszem, hogy az ősök tisztelete, a hagyományok megőrzése nélkül a bírósági szervezet nem lehet elég erős. Fontos, hogy a bírósági történelemre, hagyományainkra, értékeinkre, hivatásunk múltjára büszkék legyünk.

Az Országos Bírósági Hivatal – felismerve a bírósági hagyományokban rejlő értékeket – a kezdetektől célul tűzte e hagyományok őrzésének, ápolásának felkarolását. Bíróságtörténeti projektünk részeként évről évre tudományos pályázatot írunk ki Mailáth György országbíró emlékére, valamint az igazságszolgáltatás új generációját a középpontba helyező ösztöndíjprogramot indítottunk, amellyel Werbőczy István nádor emléke előtt is tisztelgünk. Emellett a bíróságok számára minden évben meghirdetjük a saját történelmük feltárását és a hagyományápolást támogató, Ráth György polihisztor bíróról elnevezett pályázatunkat.

Az elmúlt években a pályázaton elnyert támogatás segítségével a bíróságok számos kiállítást rendeztek, bíróságtörténeti konferenciákat szerveztek, és 32 kiadvány jelent meg.

Az ismeretterjesztő törekvések mellett tudományos munkára és múltfeltáró kutatásokra is szükség van, hiszen előbbi nem létezhet utóbbi nélkül. Törekszünk az együttműködést bővíteni az egyetemek jogtörténeti tanszékei és a bírósági szervezet között, lendületet szeretnénk adni a bíróságtörténeti kutatásoknak.

„Tiszteld a múltat, hogy érthesd a jelent, és munkálkodhass a jövőn!” – vallotta gróf Széchenyi István. E gondolat jegyében bízom abban, hogy azt az erőt, reményt és lendületet, amelyet mi kapunk elődeinktől, mi is tovább tudjuk adni a jövő generációinak.

Dr. Handó Tünde
az Országos Bírósági Hivatal elnöke

DR. KAHLER ILONA MÁRTA
a Debreceni Törvényszék elnöke

Üdvözlét az Olvasónak!

Hajdúszoboszló városáról a Fürdő 1927. júliusi megnyitásától kezdődően az embereknek általában a varázserejű gyógyvíz jut eszükbe.

Örömmre szolgál, hogy a Debreceni Törvényszék gondozásában megjelenő kötet elolvasásával a város világhíre mellett kultúrtörténeti ismereteiket is tovább mélyíthetjük.

A törvényszéki elnöki kinevezésemet követően röviddel célként tűztem ki, hogy Hajdú-Bihar megye bíróságainak történetét feldolgozzuk annak érdekében, hogy azt a bírósági szervezeten belül dolgozó munkatársainkkal és az adott település lakóival megismertessük.

2013 nyarán a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékánjával, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának igazgatójával megkötött együttműködési megállapodás stabil alapot teremtett a kitaró kutatómunkához, amelynek eredményeképpen ma már a sorozat negyedik kötetét tarthatjuk kezünkben.

Az Országos Bírósági Hivatal Elnöke által évről évre meghirdetett Ráth György Bírósági Történelem és Hagyományápolás Pályázat és Hajdúszoboszló város Polgármesterével megkötött együttműködési megállapodás méltó keretet biztosított a város története szempontjából hiánypótló kötet megjelenéséhez.

A tudományos igényű tanulmányok elolvasásával megismerhetjük a fürdőváros település történetét a kezdetektől napjainkig, kitekintve a 18. század boszorkánypereire, amelyek nyomot hagytak a kisváros életében. A jogszolgáltatás újkori történetéből a bírósági szervezet kialakulásáról is képet kaphatunk. Gondolatban ismét birtokba vehetjük a Hajdúszoboszlói Járásbíróság erre a célra épült korábbi épületét, amely 1925 decemberétől a szervezet rendelkezésére állt, a Szilfákajla utcai székház formájában, és amelyet dr. Horkay Gyula járásbíró az épület ünnepélyes átadásán tartott szónoklatában „új templom”-ként emlegetett.

Különösen fontos, hogy ezt az új templomot kik töltötték meg élettel és szellemiséggel. A Hajdúszoboszlói Járásbíróság bírának és tisztviselőjének 1872 és 1950 közötti archontológiájában bizonyára többen találnak jeles elődöket a bővebb családi, ismerősi körből. A részletesen feldolgozott öt elnöki életútból számos tanulság vonható le a 21. századi bírói ethosz megteremtéséhez. A nagy elődök életútja, gondolatai és példamutatása ma is szilárd alapnak bizonyulnak.

Ezúton is köszönöm a több hónapos kitaró közös munkát, a célkitűzésem és a téma iránti elkötelezettséget a szerzőknek, a fordítóknak, a lektornak és állandó segítő társaimnak.

Kellemes időtöltést kívánok a kötet áttanulmányozásához!

Dr. Kahler Ilona Márta
a Debreceni Törvényszék elnöke

DR. MÓROCNÉ DR. SIMON ANGÉLA
a Hajdúszoboszlói Járásbíróság elnöke

Tisztelt Olvasó!

Az elmúlt években a bírósági szervezet igen jelentős változáson ment keresztül. A 21. századi informatikai fejlődést követve, a szakmai elvárásokat szem előtt tartva, és az Európa élvonalába tartozó ítélkezési tevékenységünk mellett az Országos Bírósági Hivatal figyelmet fordít arra is, hogy feltárja, ápolja a bírósági szervezet történetét.

A Ráth György bíróról elnevezett pályázat kiírásával lehetőségünk van arra, hogy a Debreceni Törvényszék illetékességi területén már a negyedik kötet jelenhet meg ezúttal Hajdúszoboszló bíróságáról Debrecen, Berettyóújfalu és Hajdúböszörmény után.

Mindannyian egy szűkebb helyhez kapcsolódunk. Lakóhelyünkhöz, munkahelyünkhöz, családukhöz, amiről nyilvánvalóan szeretnénk a lehető legtöbbet tudni. Iskolai tanulmányaink során országunk történelmét tanuljuk meg. Szülőföldünk múltját – ami a helyi értékekből, eseményekből, hagyományokból tevődik össze, ami biztos gyökeret ad, lelki és erkölcsi támasz nyújt – magunknak kell mélyebben feltárni.

A történelmi kutatások erősítik lakóhelyünk iránti érzelmi-értelmi kötődésünket, a korábbi, illetve a már általunk létrehozott eredmények megbecsülését, ami az őseinkkel való összetartozást mélyíti el.

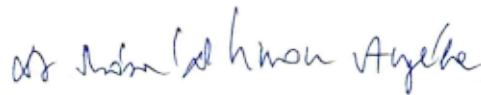
Hivatásunk során szolgálatot teljesítünk, „Igazságot szolgáltatunk” az illetékességi területünkhöz tartozó emberek mindennapi életében. Így bíróságunk története nemcsak a munkahelyünk története, hanem az egész környék története.

Köszönet a könyv alkotóinak a kutatásaikon alapuló tanulmányaikért, és azért, hogy még inkább bele láthattunk Hajdúszoboszló múltjába. Ennek fontos része az 1872-től itt működött járásbíróság, illetve a számára 1925-ben emelt önálló épület, amely jelenleg is a városközpont díszje, napjainkban tüdőbeteg gondozónak adva helyet.

Dr. Gajzágó Béla, valamint Dr. Lengyel Imre bírót emeli ki többek között a kötet egyik tanulmánya, akik hajdúszoboszlói járásbíróként kezdték pályafutásukat, majd ítélőtáblai elnökként fejezték be munkásságukat. Ők voltak azok, akik több évtizeden át „mintabíróság” szintre emelték a Hajdúszoboszlón működő fórumot.

A második világháborút követően megszűnt a bíróság Hajdúszoboszlón. 1991-ben kelt újra életre. Első emblematikus elnöke, Dr. Kiss György 2019 szeptemberében, a város napján elismerésben, kitüntetésben részesült.

Azt kívánom az olvasónak, hogy a könyv lapjainak forgatása során lássa ezt a folyamatot, hogy mit jelent a történelem ismerése, jelentőségének felismerése.

Dr. Móroczné dr. Simon Angéla
a Hajdúszoboszlói Járásbíróság elnöke

DR. SÓVÁGÓ LÁSZLÓ
Hajdúszoboszló polgármestere

Tisztelt Olvasó!

Tisztelettel és szeretettel köszöntöm Hajdúszoboszló városának polgárai és Hajdúszoboszló Város Önkormányzata nevében.

Nagy örömmre szolgál figyelmébe ajánlani jelen, „A jogszolgáltatás története Hajdúszoboszlón” című kötetet. Egyrészt azért, mert e mű hiánypótló, megjelenésével bővíti, gazdagítja városunk jelentős helytörténeti szakirodalmát, hiszen a helyi jogszolgáltatás és annak története külön kötetben eddig még nem került feldolgozásra és bemutatásra annak ellenére, hogy az elmúlt közel száz évben folyamatosan zajlott a város múltjának feltárása, örökségének gyűjtése és védelme. Másrészt azért is ajánlom, mert e kötet betekintést nyújt egy, az átlagos állampolgár szemszögéből nézve zártabb világ, a bíráskodás, a pereskedés helyi rendszerének kialakulásába és működésébe a korábbi századok folyamán, megidézve az elmúlt korok hangulatát, bemutatva főbb szereplőit, pillanatait. E könyv esztétikus, reprezentatív megjelenésével, színvonalas és alapos tartalmával illeszkedik az elmúlt évek, évtizedek helytörténeti munkái közé.

Nap mint nap eljárunk a Hősök tere egyik sarkán épült régi járásbírószáki épület – ma a Járóbeteg-ellátó Centrum részeként tudógondozó – előtt, nem is gondolva arra, hogy e falak között egykor ítélkezés zajlott gyógyítás helyett. A közel száz éves épület homlokzata, belső lépcsőfeljárója még tanúskodik a korábbi funkciójáról, de az épületben ma már egészségügyi szakellátás folyik. A Hajdúszoboszlói Járásbírószáki azonban továbbra is működik a Kálvin tér végén elhelyezkedő épületében, napjainkban is folytatva az elődök szakmai munkáját.

E könyv nem jöhetett volna létre a Debreceni Törvényszék és Hajdúszoboszló Város Önkormányzatának közel egy éves szoros együttműködése, valamint a kötetben szereplő tanulmányokat jegyző kutatók szorgos, alapos munkája nélkül. A kötet megjelenésében és az ahhoz kapcsolódó tudományos konferencia, valamint könyvbemutató megszervezésében részt vett többek között a Hajdúszoboszlói Járásbírószáki, a Hajdúszoboszlói Polgármesteri Hivatal, a Bocskai István Múzeum, a Kovács Máté Városi Múvelődési Központ és Könyvtár, a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara és a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának munkatársai. Munkájukat és a témához kapcsolódó elkötelezettségüket köszönet illeti.

A Debreceni Törvényszék által indított megyei sorozat újabb kötete – Debrecen, Berettyóújfalu és Hajdúböszörmény után – Hajdúszoboszló város jogszolgáltatásának történetét választotta témájának. Forgassuk figyelemmel ezeket a lapokat és idézzük fel történelmünk e szeletét!

Dr. Sóvágó László
Hajdúszoboszló polgármestere

NAGY ISTVÁN
a hajdúszoboszlói Bocskai István Múzeum történész-muzeológusa

Sorsfordulók Hajdúszoboszló történetében

Nem könnyű feladat egy település történetét néhány oldalban összefoglalni. Fokozottan igaz ez egy olyan nagy múltú városra, mint Hajdúszoboszló, amiről az első írásos adatok a 11. század végéről származnak, de területe már a korábbi évszázadokban, sőt évezredekben lakott helynek számított. Egy történelmi összefoglaló megírásához szükségképpen válogatni kell. Éppen ezért nem vállalkozom arra, hogy a kezdetektől napjainkig mutassam be Hajdúszoboszló történetét. Írásomban arra igyekszem koncentrálni, melyek voltak azok a tényezők, amelyek Hajdúszoboszlót történelme során megkülönböztették a környező településektől, fejlődésének azokétól eltérő irányt szabtak. Ha valaki csak felületesen ismeri Hajdúszoboszló történetét, az is két ilyen nagyobb eseményre figyelhet fel, amelyek hosszú távon meghatározták a fejlődés lehetőségét és az itt lakók életének alakulását. Ez pedig a hajdúk letelepítése volt a 16. században, valamint a gyógyforrások felfedezése a 20. században. A tanulmányban ezért ez a két esemény kapja a legnagyobb hangsúlyt.

SZOBOSZLÓ A KÖZÉPKORBAN

Régészeti leletek bizonyítják, hogy a Kösely folyó mellett fekvő Szoboszló területe már az újkőkortól lakott volt. A honfoglaló magyarság is megtelepedett itt, és az Árpád-korból temető, lakóházak, tégláregető kemence nyomait tárták fel a régészek.¹ A település neve² először az I. Géza király által 1075-ben a garamszentbenedeki apátság részére kiadott alapítólevélben tűnt fel írott formában. Eredetije ugyan elveszett, de fennmaradt ennek az 1217. és 1124. évi átíró és megerősítő oklevélmásolata. Az apátság megkapta Szoboszlóvásár (írásképe az oklevélben: Zobozlou Wasar) királyi vásárvámjának felét, ami bizonyítja, hogy a 11. században a faluban hetivásárokat tartottak.³ Közrejátszhatott ebben az is, hogy Szoboszló volt a Szalacsról Szolnokra vezető sószállító útvonal egyik állomása. A 13. század elején már a kolozsi várispánság tartozéka volt. A Szoboszló aranykezzi és benedekvölgyi határterületében három alkalommal (1893, 1959, 1965) talált éremleletekből a kutatók izmaelita (magyarul böszörmény, azaz muszlim vallású káliz) kereskedők 13. századi jelenlétére következtettek a településen.⁴ A település valószínűleg elpusztult a tatárjáráskor, mert neve ezután száz évre eltűnt az írott forrásokból. A 14. században a pápai tizedjegyzékben találkozunk újra Szoboszló névvel és Péter nevű papjával,

aki az 1330-as években 5, majd 3 garast fizetett az egyház fejének. Az összegből a település lakóinak számára is következtetnek kutatók, ami 200 fő körül lehetett.⁵

A 15. században a települést az ország előkelő családjai birtokolták (Debreceniek, Telegdiek, Tornaiak, Szokolaiak, Brankovics György, Hunyadi János, Korvin János).

Hajdúszoboszló címere.

Középkori alapokon nyugszik egyébként a mai református templom, az azt körülvevő erődfal pedig a 16. század első felében keletkezhetett. Erre utalnak az 1961. évi ásatások eredményei.⁶ A 16. század elején a Szapolyaiaknak voltak itt részbirtokaik, ekkor vált Szoboszló a tokaji vár tartozékává. A század közepén feltételezhetően 620 lakosa volt a falunak, míg a szomszédos, mára már elpusztult Szigetnek 390, Kötelesnek 120.⁷ Kisebb családok mellett Szoboszló földesurai a Török és Dobó családok voltak, akik először a reformáció lutheri irányzatához csatlakoztak, majd a kálvinihoz. A birtokaikhoz tartozó falvak pedig követték őket.⁸ A század második felében egyre többször pusztították a területet török csapatok, ami a népességszám csökkenését eredményezte. A tizenöt éves háború (1593–1606) újabb, korábban nem látott méretű pusztulást, és több falu legalább időszakos elnéptelenedését, a lakosság elmenekülését hozta a térségben. Szoboszló ebben az időszakban sem vált azonban teljesen lakatlanná.

A HAJDÚK LETELEPÍTÉSE SZOBOSZLÓN

A település történetének kétségtelenül egyik legjelentősebb, következményeiben évszázadokig ható eseménye a hajdúk letelepítése volt a 17. század elején. A hajdútelepítés új lendületet adott Szoboszló fejlődésének, kiváltságos várossá tette azt, ezzel egyben ki is emelte a környező falvak sorából. Hajdúk alkották a Bocskai István (1557–1606) által vezetett Habsburg-ellenes felkelés katonai erejének gerincét. Becslések szerint 20-30 ezer hajdú szolgált Bocskai zászlai alatt. A harcok befejezése után a fejedelemnek nem volt arra pénze, hogy ezt a hatalmas tömeget kifizesse. Ehelyett inkább saját birtokait adományozta nekik, és ezzel letelepítette őket. Igaz ugyan, hogy csak egy részüket érintette ez a kiváltság, de Bocskai tette így is rendkívüli jelentőségű volt, hiszen – hosszú távon – a letelepítésnek köszönhetően integrálta a társadalomba ezt a korábban rabló-fosztogató életmódja miatt kiirtásra ítélt és sokak által megvetett réteget. Bocskai három alkalommal telepített le hajdúkat. Számunkra az utolsó, 1606. szeptember 2-án Kassán kelt adománylevele az érdekes. Ebben a fejedelem szoboszlói birtokaira telepítette le Halasi Fekete Péter és hét századosa, Halasi Beődy Mátyás, Abády Médy István, Maklári Kiss Pál, Sarudi Rác Farkas, Túri Pap István, Chéffy Haty János és Rábéi Makkos Ferenc lovas hajdúit. A letelepített hajdúk és örököseik nemesi jogokat és közös címet kaptak.

Halasi Fekete Péter Bocskai István fejedelemtől kapott címere. (Bocskai István Múzeum)

Bocskai nekik adományozta szoboszlói jószágait és azok jövedelmeit, mentesítette őket a jobbágyokat sújtó adók és terhek alól. A kiváltságokért cserébe kötelesek voltak az erdélyi fejedelmek hadba hívó szavára lovakkal, szekerekkel jól felszerelve megjelenni és hadakozni.⁹

A hajdúvitézeket az oklevél nem sorolta fel név szerint. Ennek jelentősége abban állt, hogy a későbbiekben a kiváltságosok közé könnyen bevehettek másokat.¹⁰ Szoboszló nem volt lakatlan a letelepedéskor, ami valószínűleg már

Bocskai István 1606-os telepítő oklevele. (MNL HBML)

az adománylevél 1607. február 5-én Szabolcs megye Kárászon tartott közgyűlésén való kihirdetése után megindult.¹¹ A hajdúk nem az eredeti településen, hanem attól délre találták meg otthonukat. Ezt a részt Nemes-, Nagy- vagy Hajdúszoboszlóként emlegették, míg a jobbágyok által lakott részt Kisszoboszlóként. Utóbbi feltételezésekszerint 1660 körül néptelenedett.¹² A hajdúk azután a 17–18. század folyamán fokozatosan megszerezték és birtokba vették azokat a település- és határrészeket is, amelyeknek birtokjogával nem rendelkeztek a letelepedéskor (Kisszoboszló, Sziget, Angyalháza, Köteles).¹³ Talán nem kell külön hangsúlyozni, hogy magával a letelepedéssel szükségszerűen együtt járó életformaváltás nem ment könnyedén, egyik napról a másikra. A Bocskai-felkelésben részt vevő hajdúk nem elsősorban a zsoldból éltek (mivel csak ritkán kapták azt meg), hanem a hadakozás során szerzett zsákmányból. Zsákmányszerző portyákat a letelepedés után is folytattak, amint azt Halasi Fekete Péter esete is bizonyította. A szoboszlói hajdúk vezetője Túrkevéen halt meg 1632-ben, amikor a szarvasi törökök rajtaütöttek csapatán. A hajdúk elmenekültek, majd Halasi Fekete Mihály vezetésével visszatértek, és bosszúból több túrkevei lakost levágtak, 400 marhájukat pedig elhajtották.¹⁴

Nem ismerjük a privilegizált hajdúk számát, de az valószínűsíthető, hogy jóval kevesebben telepedtek meg, mint ahány katonája volt Halasi Fekete Péternek és hét századosának. A hajdúk katonai rendben, tizedekben települtek le, számuk

1677-ben tizenöt lehetett. Dávid Zoltán egy tizedre 20 családot számolva úgy vélte mindezek alapján, hogy Szoboszlón 300 hajdú család talált otthonra, a hajdúváros és a jobbágyfalu együttes lakosságszámát pedig kb. 2000 főben állapította meg.¹⁵ Mindkét társadalmi réteg magyar nemzetiségű és református vallású lehetett. Ez szerepet játszhatott abban, hogy a 17. század második felére a jobbágyok konfliktus nélkül átköltöztek a hajdúk által lakott településre. A hajdúk betelepülését bizonyítja az a tény is, hogy Szoboszló viszonylag hamar, 1610. április 1-jén vásártartási jogot nyert Báthory Gábor erdélyi fejedelemtől.¹⁶

Bocskai István telepítései nyomán egy új településtípus jött létre, a hajdúváros. Az erdélyi fejedelmek, sőt magánföldesurak is adományoztak hajdú kiváltságokat a 17. század folyamán. Mégis a sajátos, kollektív nemesi, szabad paraszti jogállást megőrizni, privilégiumaikat megtartani csak a szabolcsi „öreg hajdúvárosok” (Szoboszló, Böszörmény, Nánás, Hadház, Vámospércs, Dorog, Polgár) voltak képesek, bár I. Lipót király adófizetésre kötelezte őket. A határvédelem szempontjai is szerepet játszottak létrehozásukban, afféle végvárak voltak a török hódoltság határán. Közülük Szoboszló feküdt a legtávolabbra a többitől, ami miatt jobban ki volt téve a török portyázásoknak. A hajdútelepülés szerkezetét Györffy István rekonstruálta egyebek mellett a város első fennmaradt, 1783-ban Bek Pál által készített térképe nyomán.¹⁷ Györffy szerint

Bek Pál 1783-as térképének részlete. (Bocskai István Múzeum)

a város tagolódása a végvárok hármasszerkezetét követte.¹⁸ A legkülső latorkertet karókból készített kerítés övezte. Ezután következett a külső vagy huszárvár, amely a hajdúváros legnagyobb részét kitevő kertséget foglalta magába. Itt voltak az istállók és egyéb gazdasági épületek, gabonátároló vermek, malmok stb. Végül a lakóhelyként szolgáló belsővárat vízzel telt árok és palánk övezte. Ezen belül helyezkedett el az utolsó menedékként szolgáló templomerőd. A hajdúgazda belső telkéhez, amelyen a lakóháza állt, szervesen hozzátartozott a kertségi telek. Ezért nevezi Szoboszlót a néprajzi szakirodalom kétbeltelkes településnek.

Míg a középkorú jobbágyszomszédok ügyeit a bíró és néhány esküdt intézte, de nem irányította önállóan, addig a hajdúváros önkormányzattal rendelkezett.¹⁹ Ennek élén a kapitány állt, akit egyes időszakokban főhadnagynak vagy bírónak neveztek, katonai, közigazgatási és igazságszolgáltatási feladatokat végzett. Ő a tanácsal (szénatussal) együtt intézte a város ügyeit. Munkájukat a hivatalnokok segítették, köztük a nótárius (jegyző) volt talán legfontosabb, aki az 1629 óta fennmaradt városi jegyzőkönyvet is vezette.²⁰ A hajdúváros első név szerint ismert prédikátora Váczi András (?–1652) volt, aki egy 1636-ban készült dokumentum szerint 1615 óta szolgált Szoboszlón.²¹ A római katolikusok csak a 18. század utolsó harmadában, állami beavatkozásra jelentek meg a településen. A Helytartótanács ugyanis 1775-ben kötelezte arra a várost, hogy biztosítson telkeket a katolikus templom, iskola, pap és tanító számára.²²

A két felekezet ugyanakkor békésen élt egymás mellett a további századokban.

A hajdúvárosok a 17. században felváltva tartoztak az erdélyi fejedelmek és a magyar királyok fennhatósága alá. Az uralkodók egy egységként kezelték a kiváltságos településeket, sőt a törökök is – ha fenyegető levelet küldtek, azt mind a hét szabolcsi hajdúvárosnak címezték.²³ Privilegiumaik eredményesebb védelme érdekében, felismerve egymásra utaltságukat, 1669-ben hozták létre a Hajdúkerületet. Ez csak fokozatosan függetlenedett Szabolcs vármegyétől, önálló törvényhatóságként 1790-ben ismerte el az országgyűlés. A városok a kerület élére főkapitányt választottak, székhelye 1699-től Böszörményben volt. A 18. században három szoboszlói is betöltötte a tisztséget, ami a település tekintélyére is utal. Szoboszló a 19. században is megőrizte politikai tekintélyét a hajdúvárosok között, amit bizonyít, hogy 3-4 kerületi vezető tisztségviselő szoboszlói lakos volt.²⁴ Csanády Sámuel 1711–1734-ig, majd fia, (II.) Sámuel 1734–1777-ig, ezt követően pedig ennek fia, (III.) Sámuel 1777–1790-ig volt főkapitány. A Csanádyakat egyébként a Hajdúság egyik legerősebb családjaként tartották számon. Az ő tulajdonuk volt a Csanády tér 8. szám alatti, 1803-ban épült hajdúkapitányi ház, ami ma a legrégebb lakóépület Hajdúszoboszlón. A Hajdúkerület a polgári közigazgatás kialakítása során 1876-ban szűnt meg, területét Bihar és Szabolcs megyei településekkel kiegészítve hozták létre Hajdú megyét Debrecen székhellyel.

A templomerőd maradványa. (Bocskai István Múzeum)

A Csanády-család címere. (Bocskai István Múzeum)

HAJDÚSZOBOSZLÓ PUSZTULÁSA 1660-BAN

Hajdúszoboszló történetének egyik tragikus fejezete a 17. században a Szejdi-dúláshoz kapcsolódott. A szabolcsi hajdúvárosok 1644-ben kerültek I. Rákóczi György erdélyi fejedelem (ur. 1630–1648) birtokába, és fia, II. Rákóczi György (ur. 1648–1660) is megtarthatta azokat. Utóbbi számára sokáig úgy tűnhetett, hogy külpolitikai kérdésekben függetlenedni tudott a Portától. Végzetes döntésnek bizonyult azonban, amikor 1657 januárjában a lengyel trón megszerzése érdekében bekapcsolódott a Lengyelország felosztásáért indított háborúba. Nem vett tudomást IV. Mehmed szultán (ur. 1648–1687) tiltó parancsáról, és a fejedelmi címhez is ragaszkodott, ezért Köprülü Mehmed nagyvezír büntetőhadjárat vezetésével bízta meg Szejdi Ahmed budai pasát, Ali temesvári pasát, és a krími tatárokat is Erdélybe küldte.

A hajdúvárosok kapitányai és hadnagyai 1660. február 12-én, Polgáron tartott gyűlésükön – Gyulai Ferenc váradi kapitány biztatására – a törökkel szembeni fegyveres ellenállás mellett döntöttek. A hajdúk Szoboszló közelébe vonultak, de Gyulai magukra hagyta őket. Szejdi Ahmed budai pasa hadait 1660 áprilisában indította meg. Előbb Kabát perzselte fel, majd április 29-én Szoboszló következett. A város védelmét Kecskeméti Balázs hadnagy irányította. Aki korábban nem tudott elmenekülni, az a templom körül épített erőd falai között keresett menedéket, mert a városnak – Szalárdi János szavai szerint

– „egyháza környül ugyan jó erősséggel való kastélya volna.”²⁵ Itt a védők vitézül küzdöttek, amíg lőszerük el nem fogyott. De a pasa az erőd elleni támadásra rendelte janicsárjait, akik közül ugyan a védők sokakat levágtak, mégis sikerült betörniük az erődbe, és kegyetlen vérontást rendeztek. A férfiakat mind leölték, Szejdi pasa egy tallér jutalmat adott katonáinak a levágott fejeikért, amelyeket azután Konstantinápolyba küldtek. A nőket rabszíjra fűzték, Szoboszlót és a szomszéd községeket felégették. Korabeli leírás szerint az égő Szoboszló és környéke füstjét még Debrecenben is látni lehetett. Az ekkor elpusztult Sziget község menekülő lakosait a török-tatár hadak a ma Vervölgynek nevezett helyen érték utol, és mészárolták le. Szejdi serege Szoboszlóról Debrecenen át vonult Rákóczi ellen, akivel Szászfenes mellett ütközött meg. A törökök döntő győzelmet arattak, a fejedelem június 7-én belehalt a csatában szerzett sérüléseibe.

Az 1660. évi Szejdi-dúlást az Erdélyi Fejedelemség már nem tudta kiheverni. A Várad központtal létrejött török közigazgatási egység az egész Partiumot kivonta Erdély fennhatósága alól. Szoboszló ugyan csaknem teljesen elpusztult, de lakói lassan visszaköltöztek a településre, és hamarosan újjáépítették azt. 1663-tól már ismét vezették a városi jegyzőkönyvet is. A hajdúvárosok katonai erejét azonban teljesen felmorzsolta ez a támadás. A következő évtizedekben Szoboszló és a környék lakosságát kimerítették a hadak ellátásának terhei. A szoboszlóiak nem érezték biztonságban magukat, többször is felmerült bennük az elköltözés gondolata. A kuruc hadak például annyira felélték a települést ekkoriban, hogy lakói minden élelemből kifogytak, és vetni sem tudtak, egyedül a bujdosásban reménykedtek.²⁶ Thököly Imrének (1657–1705) viszont fontos személyes sikere a településhez fűződött. Itt valósult meg ugyanis fontos törekvése, amikor 1680. január 8-án a kuruc hadak szoboszlói gyűlésükön fővezérükké választották.²⁷

SZOBOSZLÓIAK AZ 1848–1849. ÉVI SZABADSÁGHARCBAN

A hajdúk egy része erősen ragaszkodott kiváltságaihoz, így sem 1848-ban az áprilisi törvények bizonyos rendelkezései, sem a forradalom győzelme nem váltott ki bennük egyértelmű lelkesedést. Különösen a közteherviselést és a nemesi jogok megszüntetését tartották sokan sérelmesnek.²⁸ Ugyanakkor a többség a forradalom ügye mellé állt. A személyes áldozatvállalás szép példáját nyújtotta Kiss János városi hadnagy, aki anyagiakat nem kímélve szerelte fel mindkét fiát lovas nemzetőrnek. Erről így vallott feljegyzéseiben: „...őseimtől örökölt természeti hajlandóságom szinte kényszerítvén arra, hogy a midőn a haza veszélyben forog én

abba nem kevesebb, hanem nagyobb részben – hanem éppen a legnagyobb is de elsőbbség közt vegyék részt...”²⁹ 1848 nyarán komoly problémát jelentett a nemzetőrségbe, majd később a honvédségbe szánt újoncok kiállítása, mivel sokan anyagi vagy családi gondokkal küzdöttek, vagy a nyári mezőgazdasági munkák miatt nem akarták otthagyni otthonukat. Sikeres volt ugyanakkor a 17. Bocskai huszárezred megszervezése, amelyhez Sillye Gábor tevékenysége, lelkesítő toborzóbeszédei nagymértékben hozzájárultak.³⁰ A szoboszlóiak – hagyományaik miatt is – sokkal szívesebben vállaltak lovas szolgálatot. A délvidéki és erdélyi hadszínterekre pedig magukkal vitték egy féltve őrzött ereklyéjüket, a Bocskai-zászlót is. A hagyomány szerint ugyanis Bocskai egy zöld fecskefarkas selyemzászlót is ajándékozott a Szoboszlóra letelepített hajdúinak, amelyet az oklevélben látható címerük elemei díszítenek. Arany- és ezüstsálakkal egyik oldalára egy párdúc vagy leopárd figurát hímeztek, amint egy páncélos lovassal harcol, másik oldalán pedig egy győzelmi zászlót és egy pajzsot emel az égnek. A zászlóba bevarrva egy feljegyzés volt, amelynek tanúsága szerint 1849. február 5-én javították ki a zászló hibáit.³¹

1848 májusában-júniusában országos érdeklődést váltott ki egy korábban példa nélküli esemény. A 6. (Württemberg) huszárezred Lenkey János által vezetett százada galíciai állomáshelyéről hazaszökött Magyarországra. A szökés előkészítésében és végrehajtásában a hagyomány szerint komoly szerepe volt a hajdúszoboszlói születésű Harsányi Bálintnak.

A visszatért Lenkey-huszárr. (Benczúr Gyula rajza)

Az állomáshelyüket önkényesen elhagyó huszárok kötelességességük indokaként „a trón és a haza iránti szeretet túláradását” emlegették. A vizsgálat nem tudta megállapítani a felbujtók kilétét, a hadügyminisztérium ezért lemondott a fenyítés alkalmazásáról. Mészáros Lázár hadügyminiszter a délvidéki hadszíntérre irányította a huszárokat a szerb felkelők megfékezésére. Itt részt vettek a Szenttamás elleni támadásban, ahol Harsányi Bálint őrmester vezetésével a század egy ágyút és több sebesült tüzért mentett ki az ellenséges ágyútűzből. Lenkey János ajánlotta Harsányi Bálint alhadnaggyá való kinevezését, de ez ekkor még nem valósult meg.

A század tette a fenntartás nélküli és áldozatra kész hazaszeretetet szimbólumává vált a közvélemény szemében. Ez fejeződött ki Petőfinék a *Lenkey százada* c. versében. Sillye Gábor hajdúkerületi kormánybiztos előterjesztésére Mészáros Lázár 1848. november 17-én nevezte ki Harsányi Bálintot a Bocskai-lovascsapat hadnagynak, majd ugyanitt főhadnaggyá, 1849. február 15-én pedig alkapitány lett. A lovascsapat, és az abból létrehozott 17. Bocskai-huszárezred állománya főként a hajdúvárosok fiataljaiból állt, kiképzésüket Harsányi végezte. A tavaszi hadjárat kezdetére harcra készen állt a Bocskai-huszárezred. A hadjárat során a huszárezred egyik osztálya az Aulich Lajos vezette II. hadtestben harcolt. 1849. április 11-én a huszárok a rákosmezei ütközetben két ágyút és három rakétaállást küzdöttek le, majd kivágták magukat az ellenség bekerítő hadmozdulatából. Ekkor esett el Harsányi Bálint is. Halálának színhelyeként korábban az isaszegi csatát vagy a váci ütközetet említették, az újabb kutatások azonban nem igazolták ezeket a feltevéseket. A hős emlékét szülővárosában, Hajdúszoboszlón emléktábla, utcanév és a református templom előtt emlékmű őrzi.

SZOBOSZLÓ POLGÁROSODÁSA ÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ

A kiegyezés után az 1871. évi XVIII. tc., az ún. községi törvény újrendezte a magyarországi települések jelentős részének közigazgatási-jogi helyzetét, valamint önkormányzatiságát. Hajdúszoboszló 1872-ben rendezett tanácsú város lett, amelynek élén a polgármester állt. A tisztséget elsőként Czeglédi Lajos töltötte be. A képviselő-testület határozatait és a törvényhatóság rendeleteit az előljáróság hajtotta végre.³² Annak ellenére, hogy a város lakosságának döntő többsége számára a korszakban mindvégig a mezőgazdaság biztosított megélhetést, itt is megfigyelhető bizonyos mértékű polgárosodás, ami a településképen is érződött. Ezt fogalmazta meg a helybéli születésű Szívos Béla író:

„Szoboszló újabb időben nagyot szépült, úgy hogy a ki 20-30 év óta nem látta, alig ismerne rá. Az előtt girbe-gurba szűk utcáit évről évre tervszerűleg egyenesítik, szélesítik; a régi apró házak pedig egymás után tünedeznek el, s csinos tágas épületeknek adnak helyet.”³³ Ugyanakkor az 1880-as évek elején készült egy felmérés a lakóházakról, ami némileg más képet mutat. Az adatok szerint Szoboszló 13188 fős lakossága 3040 házban, 3360 lakásban lakott. Ezekben a szobák száma 3815, a hálófülkéké 22, a vakszobáké, kamráké 1755, az előszobáké 37, a konyháké 3170 volt.³⁴ Azaz a lakások jelentős többsége csak egy szobából és egy konyhából állt.

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1914. július 28-án üzent hadat Szerbiának. A három nappal később kelt mozgósítási parancs a szoboszlói lakosokat is érintette. Ettől kezdve sorsuk azonos lett több millió, az ország más településein élő társukéval. A katonai szolgálatra alkalmas behívottak a kiképzést követően a harcterekre kerültek, ahol megismerkedtek a háború embertelenségével. A halál mindennapos tapasztalata kikezdte a katonák idegrendszerét. Az otthontól és a szeretett családtagoktól való távolság, az ellátási nehézségek, a sebesülések, a járványok, a harcok végtelenségének érzése mind-mind próbára tette tűrőképességüket. Nem volt könnyű az otthon maradt családtagok helyzete sem. A férfiak keresetének és munkaerejének hiánya, a háborúval együtt járó gazdasági problémák nehezítették meg mindennapjaikat.

Piactér a Kisbika előtt. (Bocskai István Múzeum)

1914. november elején már csaknem 3000 szoboszlói harcolt a frontokon vagy várta a parancsokat a laktanyákban. Egyre nőtt a hősi halottak, sebesültek, eltűntek és hadifogságba esettek száma is. A harcterek áldozatait, a kórházakban elhunyt sebesülteket és a járványok következtében meghalt katonákat nem lakóhelyükön temették el. Őket csak hosszabb-rövidebb idő elteltével exhumálták, és helyezték maradványaikat szoboszlói földbe. 1924-ben, amikor a városi közgyűlés a polgármester előterjesztését elfogadva – az ország más településeivel hasonlóan – döntött a hősök emlékművének felállításáról, 960 név szerepelt a világháborúban elesett hősi halottak szoboszlói névjegyzékében. Az emlékművet csak jelentős késéssel, 1927. október 23-án avatták fel Horthy Miklós kormányzó jelenlétében. Ekkor már 1051 név szerepelt azon.

Utcarészlet a városházával. (Bocskai István Múzeum)

Az első világháborús emlékmű 1939-ben.
(Bocskai István Múzeum)

A VÖRÖS TERROR HAJDÚSZOBOSZLÓN

„Még most nehezedett a gondok terhe igazán csak reám, mert a gazdag győzi pénzzel, a szegény meg segéllyel ezt a mai háború drágaságát, de minekünk kiscgazdáknak nem találtak ki semmit. Csak azt találnák ki már, hogy küldenék haza a kiscgazdákat... Nagyon félek a tavasztól, mert eddig elkínlódtunk, de tavasszal ki kapál, ki szánt, ki vet, ki arat, ki csépel, ki metsz, ki nyit, ugyan mondja már.” Ezeket a sorokat 1915 februárjában a szoboszlói Szilágyi Mária vetette papírra a fronton harcoló férjének. 1918-ra a társadalom nagy többségének már végképp elege lett a háborúból. A gazdasági nehézségek, a nélkülözések a társadalmi ellentéteket is végletekig kiélezték. Az őszirozás forradalom nem okozott különösebb változást a város életében. A hazatért katonák és a földkérdés megoldatlansága – amelyek országos

problémák voltak – itt is konfliktushoz vezettek. A városi közgyűlés 1918. november 12-i ülésén megjelentek a helyi katonatanács képviselői, és egyes hivatalnokok azonnali eltávolítását követelték. A közgyűlés „a közrend és a békesség érdekében” végül elfogadta a követelést.³⁵ Sokkal mélyebb nyomot hagyott a helyi emlékezetben a Tanácsköztársaság rövid időszaka, pontosabban annak utolsó szakasza. A román királyi hadsereg 1919. április 16-án megindított offenzívájának a Vörös Hadsereg nem tudott ellenállni. 23-án a románok bevonultak Debrecenbe, onnan a magyar csapatok Hajdúszoboszló irányába vonultak vissza, majd önkényesen kivonultak a településről. Április 24-én Szoboszló románoktól való visszafoglalására Békési Béla alezredes (a 4. hadosztály parancsnoka) vezetésével két zászlóalj és egy üteg vonult ki vonattal Püspökladányból.³⁶ Szamuely Tibor érkezett meg a városba a 2. számú páncélvonaton, akinek tudomása volt arról, hogy a helyi vezetők kitűzték a román csapatok elvonulása előtt a fehér zászlót a református templom tornyára, és tárgyaltak is a megadásról egy román egységparancsnokkal. Ezt Szamuely ellenforradalmi lázadásként értelmezte, és megtorlásként a város főterén rögtönítélő eljárás során rövid úton felakasztatta Fekete László polgármestert, Tokay József rendőr alkapitányt és Körner Béla takarékpénztári igazgatót. Emlékükre a főteret a két világháború között Vértanúk terére nevezték át, majd a rendszerváltás után emléktáblát helyeztek el a városháza falán a vörösteror áldozatainak nevével.

A Vértanúk tere 1939-ben. (Bocskai István Múzeum)

A román megszállás alatt a közigazgatásban visszaállt az 1918. október 31. előtti állapot. A lakosság életét az internálások, a rekvirálások, a román hatóság által a városra kivetett pénzbüntetések nehezítették.

HAJDÚSZOBOSZLÓ TURISZTIKAI KÍNÁLATÁNAK KIALAKULÁSA

Hajdúszoboszló az 1920-as években is a rendezett tanácsú város jogi kategóriájába tartozott, de ez továbbra sem jelentette azt, hogy társadalomszerkezete, lakóinak foglalkozása tekintetében városias település lett volna. Az 1920-as népszámláláskor az „iparforgalmi keresőnépesség” aránya csupán 12,5% volt, ami a legalacsonyabbnak számított a rendezett tanácsú városok között.³⁷ A kisiparosok mellett, akik maguk is foglalkoztak mezőgazdasággal, a téglagyár, a malmok és az építőipar munkásait számíthatjuk ide.³⁸

„Én csak addig szeretnék élni, míg Szoboszlón a Kösely szabályozását befejezik, a városi kórházat felépítik, az utcákat járdahálózattal ellátják és a villanyvilágítást bevezetik” – nyilatkozta egy 20 éves fiatalember a város lapjának, a *Független Hajduságnak* 1924-ben. A mondatból érezhető ironia egyértelműen tanúskodik arról, hogy a város infrastruktúrája a helybeliek szerint is igen fejletlen volt. A cikk írója ennél is pesszimistábban ítélte meg a település fejlődési lehetőségeit. Úgy vélte, hogy ezeknek a fejlesztések a megvalósulása csupán az álmok kategóriájába tartozik. Egy váratlan esemény következtében azonban számos fejlesztés viszonylag rövid idő alatt megvalósult. Ez az esemény a termálvíz feltárása volt, aminek köszönhetően Hajdúszoboszló fejlődése új lendületet vett, idegenforgalmi hírnévre tett szert, ennek révén a város és lakói is új jövedelemforráshoz jutottak.

A termálvíz feltárása a szénhidrogén-kutatásoknak köszönhető. Az 1910-es években feltárt magyarországi földgáz- és kőolajlelőhelyek a trianoni békeszerződés aláírása után a határon kívül rekedtek, égető szükség volt tehát új lelőhelyek feltárására. A feladatot – pénz és megfelelő technikai eszközök nélkül, de annál nagyobb elszántsággal – a Pénzügyminisztérium XV. Bányászati Osztálya látta el, amit az 1920-as években Pávai Vajna Ferenc főbányatanácsos irányított. Ő volt az, aki saját munkamódszere alapján, a jégkorszaki rétegekben mért dőlésszögek alapján a Debrecenhez közeli Vértölgyben folyt kutatásokat áthelyezte Hajdúszoboszló bánomkerti részére. A munkák Faller Gusztáv bányamérnök vezetésével 317 napon át folytak, míg végre 1925. október 26-án 1090,7 m mélységből feltört a földgázzal kevert hévíz. A kút percenként 1600 liter 73 °C hőmérsékletű vizet és naponta 3700 m³ gázt adott.

A hőforrások energiájának hasznosítását Pávai Vajna Ferenc is számos előadásban és újságcikkben népszerűsítette. Ez a lehetőség a város vezetőinek és a lakosság egy részének is felkeltette az érdeklődését. Így írt erről a helyi lap: „A forróvíz, a földgáz fürdők és gyárak képét festette az őszi napsugárban fürdő hajdúsági mező felett a látóhatárra s a szelíd halmok az emberek képzeletében gyárvárosnak, nagy kultúrájú ipari és kereskedelmi központnak adtak helyet.”³⁹ A nagy remények megvalósítása érdekében a képviselő-testület már 1925. november 25-i ülésén elfogadta a határozatot, hogy a város vásárolja meg a hőforrást, és kérjen államsegélyt a gyógyfürdő építéséhez. A Pénzügyminisztérium engedélyokirata, amit a képviselő-testület 1926. július 25-én fogadott el, kötelezte a várost arra, hogy mielőbb építtessen egy strandfürdőt a saját költségén, és egy gyógyfürdőt a magántőke bevonásával.⁴⁰

Pávai Vajna Ferenc tűzte ki egy újabb, a hajdúszoboszlói II. számú kincstári mélyfúrás helyét is az I. számú kút közelében. Ez a fúrás kettős célt szolgált. Meg akarta találni egyrészt az Alföld alatt húzódó alaphegységet, valamint abban is bízott, hogy a korábbinál jelentősebb szénhidrogén-lelőhelyet talál. Az 1926 májusától 1930 júliusáig tartó fúrás akkoriban rekord mélységet 2032 métert ért el. Ismét nagy mennyiségű termálvizet tártak fel, hiszen a kút percenként 1250 liter 78 °C hőmérsékletű vizet adott, de a napi 3300 m³ gáz messze elmaradt a remélt eredménytől.

Pávai Vajna a hévíz feltörésénél. (Bocskai István Múzeum)

Az első ingyenes fürdőzők. (Bocskai István Múzeum)

Az újabb kút vízhozama még biztosabbá tette egy gyógyvízre alapozott fürdő működtetését. A város tőkehiánya és a nagy gazdasági világválság miatt azonban a fürdő csak lassú ütemben, fokozatosan tudott kiépülni. Ha ma valaki elsétál a fürdőkomplexum, a szállodasor, az üdülőövezet épületei mellett, nehezen tudja elképzelni, hogy az 1920-as években a Bánomkert még beépítetlen terület volt, (szőlős)kertek, állatvásártér, temető helyezkedtek itt el.

A feltört vizet szinte azonnal csodaforrásként kezdték el emlegetni a helyiek. A fúrótornyok körüli gödrökben a víz összegyűlt, amit a környékeliek fürdésre és mosásra használtak, és azt tapasztalták, hogy reumatikus fájdalmaik enyhültek. Erről számolt be a helyi lap: „A víz előtörése természetesen nagy izgalmat keltett Hajdúszoboszlón. A forró víz egy nagy gödörbe gyűlt össze a torony közelében. Ehhez a gödörhöz zarándokolt hosszú sorokban a hajdúváros minden reumás, csúzos betege, akik már az első percben gyógyulást tulajdonítottak a csodásan felfakadt forró víznek. Egészen, vagy félig a vízben álló emberekkel volt tele még csütörtökön is az a gödör, amely még ma is gőzölög a hűvös őszi délutánon.”⁴¹ Ez a termálvíz lett a város turisztikai terméke, ami megalapozta Hajdúszoboszló idegenforgalmi hírnevét, vonzerejét és látogatottságát. A gyógyhatást hamarosan vegyelemzések is igazolták, ami felgyorsította a fürdő kiépítése érdekében tett lépéseket.

1925 decemberében a Magyarhoni Földtani Társulat hidrológiai szakosztályának ülésén Schafarzik Ferenc, Ernszt Kálmán, Dalmady Zoltán tartottak előadást a szoboszlói termálvíz összetételéről. A vizsgálatok egyértelművé tették, hogy a szoboszlói hévíz nagy mennyiségben tartalmaz oldott ásványi anyagot (sót) és szerves anyagot. Kiemelték magas jód-, nátrium- és bórsavtartalmát, és számos betegség kezelésére tartották alkalmasnak.⁴² Az európai gyógyfürdők közül az összetétel alapján Baden-Badenével és Wiesbadenével rokonították. A víz hasznosítása élénken foglalkoztatta a városvezetést, amit bizonyít, hogy az előadásokon Szoboszló részéről egy hattagú küldöttség vett részt Erdős Kálmán polgármester vezetésével. A hasznosítást szorgalmazta Pávai Vajna Ferenc is 1926 februárjában tartott előadásán. Gyógysófőzők, melegházak, „világfürdő” építését javasolta.

A terület tulajdonjogának és a forrás használati jogának megszerzése után a beruházások megvalósítására külföldi kölcsönöket vett fel a város. A vontatottan haladó fejlesztések első eredménye az ideiglenesnek szánt fővenyfürdő megnyitása volt 1927. július végén. Ez egy 50×30 méteres nagy és egy 20×12 méteres gyerekmedencéből állt, amelyek szilárd burkolat nélküli földmedencék voltak. Ennek ellenére a csupán öt hétig tartó fürdőidény alatt 28 ezren használták a fürdőt, amely így is bevételt generált. A fejlesztések felgyorsítása érdekében kísérletet tettek a magántőke bevonására, de

Fürdőzők a fővenyfürdőben. (Bocskai István Múzeum)

1931-ben ismét a város lett a fürdő üzemeltetője. A fürdő fejlődésének és a termálvíz gyógyító erejének köszönhetően évről évre egyre többen látogattak el Hajdúszoboszlóra. Részben a győgyeredmények elismeréseképpen a belügyminisztérium 1934-ben engedélyezte a gyógyfürdő cím ideiglenes használatát.

A fürdő létrehozása a forrás kihasználásának csupán egyik – bár kétségtelenül legmaradandóbb – módját jelentette. A már említett 1926. évi pénzügyminisztériumi engedélyokirat is kikötötte, hogy a város a földgáz felhasználásával működő elektromos áramfejlesztő telepet létesítsen. A villamostelep épülete még 1926 októberében elkészült Wälder Gyula műegyetemi tanár tervei alapján. Az itt termelt áram 1927 februárjától a város utcai közvilágítását szolgálta, majd egy hónap múlva négy másik települést, Kabát, Nádudvart, Hajdúszovátot és Tetétlent is bekapcsolták a hálózatba. Az igények növekedését, amelyben a fürdő létrejötte is komoly szerepet játszott, mutatja, hogy amíg 1927 végén 381 áramfogyasztó volt Szoboszlón, addig 1941-ben már 1614-re emelkedett a számuk, és 586 lámpahely biztosította a közvilágítást.⁴³ A villamostelep azonban a feltört gázmennyiségnek csak egy részét hasznosította, a többit a levegőbe eresztették. Ennek a felhasználására megoldást jelentett Korompay Kálmánnak, a MÁV főmérnökének terve. A majdnem tiszta metánt tartalmazó szoboszlói földgázt vasúti kocsik világítására akarta felhasználni. Hosszú tárgyalások után a város

1931 decemberében kezdte meg a gázszállítást a MÁV részére.⁴⁴ A társaság 1936-tól nemcsak világításra, hanem ipari célokra is használta a gázt, ami a város bevételeit növelte.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ HAJDÚSZOBOSZLÓN

Hajdúszoboszlóról kb. 4000 férfi vonult be a honvédséghez a második világháború éveitől kezdve. Közülük több százan nem tértek haza családjukhoz soha többé. A harcok, a mostoha időjárás, a hiányos felszerelés és elégtelen ellátás még elviselhetlenebbé tették az otthontól való távolságot. Az otthoniak a harcterről érkező hírek, majd az ellátási gondok, a jegyrendszer bevezetése, a sebesült katonák látványa tölthette el aggodalommal. A fürdő közelében, az Iparosok Országos Központja (IPOK) üdülőjében hadikórház működött.

A fürdő régi bejárata. (Bocskai István Múzeum)

Különösen tragikus fejezete a világháborúnak a zsidónak minősített magyar állampolgárok jogainak folyamatos korlátozása, deportálása és megsemmisítése.⁴⁵ A jogkorlátozó rendeletek jelentős részét a helyi lap, a *Független Hajduság* is ismertette.⁴⁶ Országosan 1944. április 16-án kezdődött meg a zsidók összegyűjtése. A helyi lap május 21-én tudósított arról, hogy megindult a gettó létrehozása Hajdúszoboszlón. Erre a célra a Kígyó utcát zárták le. Ez azonban kevésnek bizonyult a 413 sárga csillag viselésére kötelezett szoboszlói számára, így a Kossuth utcán is kijelöltek néhány házat (Bónis-, Klein-, Schiffer-, Stahler-házak) kényszerlakhelyül, amelyek ablakait, ajtóit bedeszkázták.⁴⁷ A zsidók csak a Kígyó utcában közlekedhettek, kivételt az jelentett, amikor heti egyszer „tisztán tartásuk érdekében” „zárt sorokban” felkeresték a zsidó iskolában lévő rituális fürdőt. A gettó lakóit – mintegy 380 főt – június 19-én hajnalban deportálták, és vasúton az auschwitzi koncentrációs táborba szállították. Innen többségük számára már nem volt hazatérés. A Hősök terén álló, a második világháború hajdúszoboszlói áldozatainak emlékművén 318 személy neve olvasható.⁴⁸

Hajdúszoboszló és térsége a második világháborúban az 1944. október 6–31. között lezajlott debreceni csata során vált hadszínterré, amely a háború egyik legnagyobb páncélosütközete volt. A szovjet 2. Ukrán Front támadó hadműveletében a Plijev tábornok által vezetett lövész-gépesített gyorscsoport két nap alatt 100 km-t nyomult előre, így október 8-án elérte Karcag és Hajdúszoboszló térségét. Az itteni harcokban különösen a 6. gárda lovashadtest vett részt, amelynek parancsnoka Ivan Fjodorovics Kuc vezérőrnagy volt.⁴⁹ Ezen a napon a németek kezén maradt a város, akik kivégezték Nagy Lajos 56 éves gazdálkodót, aki Dede Lajossal együtt azt követelte tőlük, hogy a lakosság megkímélése érdekében adják fel harc nélkül a települést. Másnap a szovjet alakulatok újra támadtak, de nem csak nyugati és délnyugati irányból, hanem északról is. A német–magyar harccsoport ekkor parancsra Debrecen irányába vonult vissza. A szovjetek a déli órákban foglalták el Szoboszlót, de ezzel még nem értek véget a harcok. A 6. gárda-lovashadtest katonáit ugyanis október 10-én a németek bekerítették, így azok hat napon keresztül harcoltak utánpótlás nélkül.⁵⁰ Ez a lakosság terheit is növelte, hiszen fokozottan vették igénybe őket védelmi állások kiépítésére, sebesültek ellátására és a katonák ételmezésére. A Bethlen utcán, a Bánomkert üdülőiben elsősegélyhelyeket hoztak létre. A német Feldherrnhalle páncélgránátos-hadosztály harccsoportja október 11-én indított támadása már a várostól északra elakadt. Egyes adatok szerint két német katona oldalkocsis motorkerékpáron mégis eljutott a református templomig. Itt lelőttek három városházáról kilépő szovjet katonát, majd elhajtottak. 12-én

újabb német egységek támadtak, majd Kaba és Debrecen irányába vonultak vissza. A lakosság szenvedését fokozta, hogy a németek október 14-én és 15-én légitámadást intéztek a város ellen, aminek során többen meghaltak a helybeliek közül, és házak is megrongálódtak.⁵¹ Ezzel véget értek a németeknek a Szoboszló visszafoglalására indított kísérletei is. Az 1944–1945. évről készített polgármesteri jelentés szerint a harcokban kb. 60 katona és ugyanennyi polgári személy esett el.

Közvetlenül a harcok befejezése után újabb megpróbáltatás várt – az ország más településeihez hasonlóan – a szoboszlói polgári lakosságra. A szovjet Vörös Hadsereg parancsára listát állítottak össze a német származású személyekről, hogy jóvátételi munkára a Szovjetunióba szállítsák őket.⁵² Szoboszlón 1944. december 30-án kezdték meg a listán szereplők összegyűjtését, akiket a leányiskolában tartottak őrizet alatt. Főként az előző században Balmazújvárosról átköltözött sváb származású, de német identitással már nem rendelkező személyeket tartalmazott a lista, de olyanokat is elvittek, akiknek egyáltalán nem volt német felmenője a családban. 1945 januárjának első napjaiban ezt a 70–80 főt, valamint a nádudvariak 30–40 főből álló csoportját gyalog indították el Balmazújváros felé. Január 10-én innen vonattal szállították őket Krasznij Lucs településre, és a szoboszlói deportáltakat – Erdei Gyula kutatásai alapján tudjuk –, embertelen körülmények között végzett bányamunkára rendelték. Akik túléltek, csak 1947–1948-ban térhettek haza kisebb csoportokban.

Az 1895–1896-ban épült zsinagóga. (Bocskai István Múzeum)

A FÜRDŐVÁROS FEJLŐDÉSE 1945 UTÁN

Szoboszló vezetői a település érdekének megfelelően a fürdőélet mielőbbi újraindítását tartották egyik legfontosabb feladatuknak a harcok befejezése után. Ennek érdekében munkához is láttak, azonban elképzeléseik megvalósítását a szovjet hadsereg jelenléte erősen korlátozta a kezdeti időszakban. A Vörös Hadsereg a gyógyfürdő területén és annak környékén alakított ki egy kórház-szanatóriumot a sebesült katonák kezelésére, amely 1945 februárjától novemberig működött.⁵³ A tervező munka ennek ellenére is folyt. A hőforrások energiájának újabb felhasználási módja valósult meg a 150 ezer forintos beruházással megépült kertészettel. A négyholdas területen egyaránt folyt a lakosság igényeit kielégíteni hivatott palánta- és gyümölcsfanevelés, valamint az idegenforgalmi szempontból fontos dísznövénytermesztés.⁵⁴ 1945 szeptemberében bízta meg a képviselő-testület Weichinger Károly és Hajós Alfréd építésmérnököket egy nagyszabású fürdő-újraépítési terv elkészítésére. Tőkehiány miatt az elkészült terv papíron maradt. A népjóléti minisztérium így is méltányolta a város erőfeszítéseit, és engedélyezte a gyógyfürdő cím használatát. Ezzel egyidejűleg a rendeletekben előírt feltételek teljesítésére és a hiányosságok pótlására 10 év haladékot kapott a város. A gyógyfürdő cím használatának engedélyezése természetesen presztízs- és marketing szempontból is nagy jelentőségű eredmény volt.

A főtérről 1961-ben. (Bocskai István Múzeum)

Újabb eredményt jelentett, hogy 1949. január 28-án a népjóléti miniszter üdülőhellyé nyilvánította a város fürdő körüli részét.⁵⁵ A korábbi években már megindult a szakszervezeti üdültetés, az államosítások során pedig több vendéglátóüzemet, szállodát, sőt magánpanziót is állami kezelésbe vettek. 1958. november 1-jén az egészségügyi miniszter gyógyhellyé nyilvánította a város meghatározott részét. Ezek az eredmények azonban nem tudták feledtetni a hiányosságokat. A fürdő egyre kevésbé tudta kielégíteni a megnövekedett igényeket, így a fürdőlátogatók meghatározó élményévé vált a zsúfoltság érzése az 1950-es években.

A főtérről az 1970-es években. (Bocskai István Múzeum)

A berendezések jelentős része is elavulttá vált. Egyre elodázhatatlanabbá vált a fürdő bővítése, korszerűsítése. A gyogyeredmények ismeretében a SZOT 1958-ban döntött arról, hogy Hajdúszoboszlón gyógyüdülőket építenek, elsőként a Béke Üdülőt. Ez a döntés kedvező hatást gyakorolt a város turisztikai kínálatára. Az 1961-ben indult gyógyfürdő-fejlesztési programban már fokozottabban érvényesült a gyógyászati rész fejlesztése. 11 év alatt 130 millió forintból valósultak meg beruházások. Ezt az összeget az Országos Vízügyi Hivatal, a megyei és a városi tanács, valamint a gyógyfürdő biztosította.⁵⁶ Erre nagy szükség is volt, mivel a fürdő látogatottsága olyan mértékben nőtt, hogy 1959-ben nem tudta teljesen kielégíteni az igényeket. Az 1972-ben befejeződött rekonstrukció során a hajdúszoboszlói fürdő Magyarország egyik legkorszerűbb gyógyfürdőjévé vált. Látogatottsága 1979-ig folyamatosan nőtt, amikor meghaladta az 1,6 millió főt. Az 1980-as évek beruházásainak célja már nem a látogatottság növelése, hanem a szolgáltatásfejlesztés volt.

Fontos kérdés, hogy a gyógyforrások feltárása milyen hatással volt Hajdúszoboszló társadalmára. Erre vonatkozó adatokat Veress Béla, a Hajdúszoboszló Város Közművei vállalat igazgatója gyűjtötte össze 15 évvel a feltárás után. A gyógyvíz mindenekelőtt turisztikai vonzerőt jelentett a városnak, ami idegenforgalmat generált. Ez pedig a kereseti lehetőségek növekedését, a munkanélküliség csökkenését és az egészségügyi viszonyok javulását hozta.⁵⁷ Veress adatai szerint a fürdővendégek által

1941-ben elköltött 1,6 millió pengő nem csupán a város, hanem a lakosok jövedelmét is növelte. A szoboszlóiak az 1930-as években jóval több házat építettek, mint a korábbi időszakokban. Ennek oka az ide látogató vendégek elhelyezése volt. 1930-ban 27 épületet építettek 49 szobával, míg 5 év múlva 43 épületet 185 szobával.⁵⁸ Veress azt is megállapította, hogy az építkezések több mint fele a fürdő környékén lévő V. és VI. tizedben, valamint a Bánomkertben valósult meg, és itt az ingatlanárak többszörösükre emelkedtek.⁵⁹ A hőforrások tehát növelték az építkezési kedvet, fejlesztették a lakáskultúrát.

Hajdúszoboszlón az ipari üzemeket évtizedeken keresztül a malmok és a téglagyár képviselték. Egy 1961-es kimutatás szerint éppen ezért a magyar városok között az utolsók között állt az iparvállalati telephelyek tekintetében, és idegenforgalmi jellege is közrejátszott abban, hogy nem szerepelt az ipartelepítésre kijelölt települések között.⁶⁰ Közben egy újabb kutatás igazolta, hogy Pávai Vajna Ferenc megérzése helyes volt, amikor Hajdúszoboszló területén kutatott szénhidrogének után. Az 1950-es években ugyanis az alföldi szénhidrogén-kutatások újabb lendületet vettek. A város határában, a Nagyhegyes közelében létesített Hsz-2 számú kútból 1959. január 7-én földgáz tört fel. A mező 30 milliárd m³ gázt rejtett, ami akkoriban az ország legjelentősebb földgázlelőhelyének számított. Megkezdődött a termelő berendezések kiépítése, a város országos földgázipari központ lett. Az 1962-ben megalakult földgázüzemben már ipari méretű földgáztermelés és gázszolgáltatás folyt. A Nagyalföldi Kőolaj- és

A strand főbejárata. (Bocskai István Múzeum)

Földgáztermelő Vállalat (NKFV) hajdúszoboszlói üze me fél milliárd forintból készült el, és a beruházás másfél év alatt térült meg.⁶¹ Az 1970-es évek közepére a gázmezőt letermelték, ezután megkezdődött az ország első és legnagyobb föld alatti gáztárolójának kialakítása a Szoboszló-III jelű soványgáztelepen. Ezek a változások hozzájárultak ahhoz, hogy 1967-ben – a városi tanács végrehajtó bizottságának megállapítása szerint – az ipari és szolgáltató üzemek termelési értéke meghaladta a mezőgazdaságét.⁶²

Hajdúszoboszló idegenforgalmi vonzereje és egyre bővülő kínálata, valamint az 1960-as években kiépülő földgázipara is szerepet játszott abban, hogy a város a 20. század folyamán nemcsak megtartotta, hanem növelte is népességét a bevándorlási többlet révén.⁶³ Az időszakban jelentős mértékben csökkent a mezőgazdasági népesség aránya, az 1949. évi 62,9%-ról 1980-ban 27,3%-ra.⁶⁴ Ennek oka a parasztságot sújtó országos politikában, a mezőgazdaság erőszakos átalakításában keresendő. 30 év alatt megduplázódott ugyanakkor a kereskedelemben és a szolgáltatásban dolgozók száma, ami egyértelműen a település turisztikai vonzerejének következménye. A település gyógy- és üdülőhely jellege előnyös hatással volt a lakosság jövedelemviszonyaira is. Kereskedelmi szálláshelyek ugyanis nem álltak rendelkezésre a városban elegendő mennyiségben, így lehetőség nyílt a vendégtartásra, azaz a fizetővendéglátásra. Ennek köszönhetően a magán szállásadók és a kiadó szobák száma is megduplázódott 1970 és 1980 között, és becslések szerint 24-25 millió forint bevételt jelentett a szállásadóknak.⁶⁵

A fentiekből kiderült, hogy Szoboszló a középkorban is kedvező adottságokkal rendelkező település volt, amit bizonyít, hogy vásáros helyként tartották számon a 11. században. A török korban a pusztulás veszélye fenyegette – oly sok magyarországi településhez hasonlóan –, azonban az elnéptelenedés sohasem következett be. Új lendületet adott a fejlődésének, hogy Bocskai István itteni birtokain telepítette le lovas hajdúit. Ennek következtében az itteni, kiváltságolt lakosok földesúri függéstől mentes életformát alakíthattak ki a 17. században. Az önkormányzattal rendelkező hajdúváros határa rövidesen már 3-4 környező, elpusztult település határát foglalta magába, ami kedvező feltételeket teremtett a mezőgazdaság számára. A földbőség és a szabad paraszti életforma komoly vonzerőt gyakorolt a környékbeli jobbágyságra, ami jelentős betelepülést generált. A meghatározó mértékben mezőgazdasági termelésből élő gazda- vagy parasztváros fejlődésének a 20. század elején egy váratlan felfedezés szabott új irányt. A város vezetői hamar felismerték, hogy az 1925-ben feltárt hévíz korábban nem látott mértékű gazdasági növekedést és jövedelemforrást jelenthet a település és annak lakói számára. A lehetőséget kihasználva a tőkehiány miatt évtizedekig tartott a gyógy- és strandfürdő kiépítése, amely a település újabb megújulását jelentette. Az egykori hajdúváros fürdővárossá vált, amely ma Magyarország egyik legkedveltebb, sőt Budapest után a leglátogatottabb turisztikai célterülete lett.

A földgázüzem az 1960-as évek közepén. (Bocskai István Múzeum)

Bocskai István lovasszobra, Marton László alkotása, 1972. (Megyeri-Pálffi Zoltán fotója)

A református templom és az 1927-ben készült első világháborús emlékmű. (Megyeri-Pálffi Zoltán fotója)

A hajdúszoboszlói városháza. (Megyeri-Pálffi Zoltán fotója)

JEGYZETEK

- ¹ M. NEPPER Ibolya: Újabb régészeti adatok Hajdúszoboszló történetéhez. In. *Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből*. Szerk. Gazdag István–Vida Lajos, Hajdúszoboszló, 2006. 23–27.
- ² A Szoboszló szláv eredetű személynév lehetett, ebből alakult ki a település neve. A Hajdú- előtagot a 19. században tették a településnév elé. Mező András: Hajdúszoboszló neve. In. *Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből*. Szerk. Gazdag István–Vida Lajos, Hajdúszoboszló, 2006. 29; 31.
- ³ MÓDY György: Hajdúszoboszló és környéke a XI–XVI. században. (továbbiakban MÓDY, 1975.) In. *Hajdúszoboszló monográfiája*. Szerk. Dankó Imre, Hajdúszoboszló, 1975. 78. A latin nyelvű oklevél magyar fordítása: MAKK Ferenc–THOROCZKAY Gábor: *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről*. Szeged, 2006. 51–69.
- ⁴ MÓDY, 1975. 85.
- ⁵ Uo. 88.
- ⁶ Uo. 104–107.
- ⁷ Uo. 124.
- ⁸ MAKKAI László: Egyház és vallás Hajdúszoboszlón. (továbbiakban MAKKAI, 1975.) In. *Hajdúszoboszló monográfiája*. Szerk. Dankó Imre, Hajdúszoboszló, 1975. 513–514.
- ⁹ Az adománylevél szövegét közli többek közt DANKÓ Imre: A hajdúk eredete és megjelenése Szoboszlón. (továbbiakban DANKÓ, 1975.) In. *Hajdúszoboszló monográfiája*. Szerk. Dankó Imre, Hajdúszoboszló, 1975. 156–159.
- ¹⁰ DANKÓ, 1975. 160.
- ¹¹ RÁCZ István: Szoboszló hajdúváros 1606–1725. (továbbiakban RÁCZ, 1975.) In. *Hajdúszoboszló monográfiája*. Szerk. Dankó Imre, Hajdúszoboszló, 1975. 171.
- ¹² DÁVID Zoltán: Hajdúszoboszló népesedéstörténete. (továbbiakban DÁVID, 1975.) In. *Hajdúszoboszló monográfiája*. Szerk. Dankó Imre, Hajdúszoboszló, 1975. 211.
- ¹³ DANKÓ, 1975. 161.
- ¹⁴ Uo. 162.
- ¹⁵ DÁVID, 1975. 225.
- ¹⁶ RÁCZ, 1975. 171.
- ¹⁷ A térképet a Bocskai Múzeum őrzi, leltári száma: BIMA 135-70
- ¹⁸ Idézi RÁCZ, 1975. 172.
- ¹⁹ A hajdúváros semmilyen földesúri hatalom alatt nem állt. Amint azonban arra RÁCZ István rámutatott, a város közössége földesúri hatalmat is gyakorolt. Szoboszló városa pénzen örökös jobbágyot is vásárolt. RÁCZ, 1975. 173.
- ²⁰ Az első név szerint ismert jegyző Makai János volt. A 17. századi Szoboszlón az alábbi városi tisztviselők, alkalmazottak léteztek: városgazda, vámmór, terménybíró, székbíró, borbíró, városi csapláros, városi mészáros, vásárbíró, a kötelesi földek ispánja, marhaszedő, adószedő deák, strázsamester, prokurátor, porkoláb, tolmács, pap, egyházi, tanító, dajka, csőszök, pásztorok, a város szolgálói. RÁCZ, 1975. 175.
- ²¹ MAKKAI, 1975. 514.
- ²² Az első plébánost Farkas Istvánnak hívták. MAKKAI, 1975. 524.
- ²³ RÁCZ, 1975. 181.
- ²⁴ PAPP Imre: Hajdúszoboszló politikai viszonyai a polgári átalakulás korában (1848–1872). (továbbiakban PAPP, 1975.) In. *Hajdúszoboszló monográfiája*. Szerk. Dankó Imre, Hajdúszoboszló, 1975. 298.
- ²⁵ SZALÁRDI János: *Síralmas magyar krónikája*. Budapest, 1980. 541.
- ²⁶ ANGYAL Dávid: *Késmárki Thököly Imre 1657–1705*. II. kötet. Budapest, 1888–1889. 129
- ²⁷ Ez az esemény adta az alapját annak, hogy a város vezetése az 1970-es évek végétől tudatosan felvállalta Thököly Imre és felkelése emlékének ápolását. 1978-tól kezdve több tudományos konferenciát szerveztek az emlékére, és általános iskolát neveztek el a „kuruckirályról”.
- ²⁸ PAPP, 1975. 299.
- ²⁹ Kiss János 1833–1850 között készült feljegyzéseit a Bocskai Múzeum őrzi. Leltári száma: BIMA 855-77.
- ³⁰ PAPP, 1975. 309–310.
- ³¹ BIMA 406-70
- ³² A törvényszerint az előjáróságot a tanács tagjai képezték, azaz a polgármester, rendőrkapitány, tanácsnokok, főjegyző, rendes fizetéses jegyzők, főügyész, rendes fizetéses ügyészek, árvaszéki ülnök, pénztárnok, számvevő, ellenőr, közgyám, levéltárnok, orvos, mérnök és más tisztviselők.
- ³³ Szívós Béla: A Hajdúság. In. *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen*. VII. Magyarország II. kötete. Budapest, 1891. 316.
- ³⁴ VARGA Géza: *Hajdúmegye leírása: a magyar orvosok és természetvizsgálók 1882. Debreczenben tartott 22-dik nagy gyűlésének alkalmából*. Debrecen, 1882. 184.
- ³⁵ *Független Hajdúság*, 1918. november 17. 4.
- ³⁶ FOGARASSY László: A Tiszántúl elvesztése 1919 áprilisában. In. *Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv*. Szerk. Selmeczi László, Szolnok, 1982–1983. 252.
- ³⁷ *Az 1920. évinépszámlálás*. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása. Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat 76. kötet. Budapest, 1929. 55.
- ³⁸ TASI Miklós: Politikai és pártharcok Hajdúszoboszlón 1919–1944 között. In. *Tanulmányok és dokumentumok Hajdúszoboszló felszabadulás utáni történetéből 1944–1980*. Szerk. Gazdag István, Hajdúszoboszló, 1984. 39.
- ³⁹ *Független Hajdúság*, 1925. november 1. 1.
- ⁴⁰ VERESS Béla: *A hajdúszoboszlói hőforrások hasznosítása. 15 év a hőforrások szolgálatában 1927–1941*. (továbbiakban VERESS, 1942.) Hajdúszoboszló, 1942. 66.; 129–130.
- ⁴¹ *Független Hajdúság*, 1925. november 1. 1.
- ⁴² Az előadók úgy vélték, hogy a víz orvosi alkalmazása eredményes lehet gyermekbetegségek, angolkór, skrofula, golyva, csúsz, idegbántalmak, krónikus gyulladások, nőgyógyászati betegségek, mellhártyagyulladás esetében.
- ⁴³ VERESS, 1942. 44.; 50.
- ⁴⁴ Uo. 61–62.
- ⁴⁵ A hajdúszoboszlói zsidó hitközséget 1826-ban alapították. A hitközség az 1880-as évek közepén elemi iskolát hozott létre, amelynek első vagy második tanítója Szép Sámuel, a Nyugat folyóirat köréhez tartozott Szép Ernő (1884–1953) író, költő, színíró édesapja volt. Szép Ernő annak ellenére, hogy Huszton született, szülőföldjének tekintette Hajdúszoboszlót. 1941-ben megjelent *Felnőtteknek* című önéletrajzában gyengéd szeretettel emlékezett vissza gyermekkorának Szoboszlón töltött éveire. A zsinagóga 1896-ban épült a Vasút (ma Rákóczi) utcában. Ez ma már nem látható, az 1960-as években lebontották. Az 1920-as években a hitközség létszáma 400 fő (100 család) volt. UJVÁRI Péter: *Magyar zsidó lexikon*. 1929. 338. <http://mek.oszk.hu/04000/04093/html/> 2019. július.
- ⁴⁶ Pl. A fajvédelmi törvény végrehajtása. = *Független Hajdúság*, 1944. április 2. 1; A zsidóüzletek végleges bezárása. = *Független Hajdúság*, 1944. április 23. 3.
- ⁴⁷ A gettó létesítése... *Független Hajdúság*, 1944. május 21. 3.
- ⁴⁸ ERDEI Gyula: Hajdúszoboszló története 1944 és 1956 között. (továbbiakban ERDEI, 2006.) In. *Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből*. Szerk. Gazdag

István – Vida Lajos, Hajdúszoboszló, 2006. 277. A gettó életéről uo. 275–276.

⁴⁹ SZÁMVÉBER Norbert: *Az alföldi páncéloscsata. Harcok a Tiszántúlon, 1944. október.* [h. n.], 2007. 76.

⁵⁰ Uo. 87.

⁵¹ Uo. 118.; 122.

⁵² A kényszermunkára hurcoltak történetét l. ERDEI, 2006. 280–283.

⁵³ KUN Károly: A hajdúszoboszlói gyógyfürdő felszabadulás utáni története. (továbbiakban KUN, 1984.) In. *Tanulmányok és dokumentumok Hajdúszoboszló felszabadulás utáni történetéből 1944–1980.* Szerk. Gazdag István, Hajdúszoboszló, 1984. 143.

⁵⁴ JUHÁSZ Imre: Hajdúszoboszló gazdasági fejlődése 1944–1980 között. (továbbiakban JUHÁSZ, 1984.) In. *Tanulmányok és dokumentumok Hajdúszoboszló felszabadulás utáni történetéből 1944–1980.* Szerk. Gazdag István, Hajdúszoboszló, 1984. 20.

⁵⁵ Ennek határai: Rásó István út, Szurmay u., Csanády u.,

Kenézy u., Bethlen u., Luther u., Bányász u., Arany J. u., Wesselényi u., Attila u., Hőforrás tér. Kun, 1984. 153.

⁵⁶ KUN, 1984. 158.

⁵⁷ VERESS, 1942. 86–87.

⁵⁸ Uo. 92.

⁵⁹ Uo. 108.

⁶⁰ JUHÁSZ, 1984. 46.

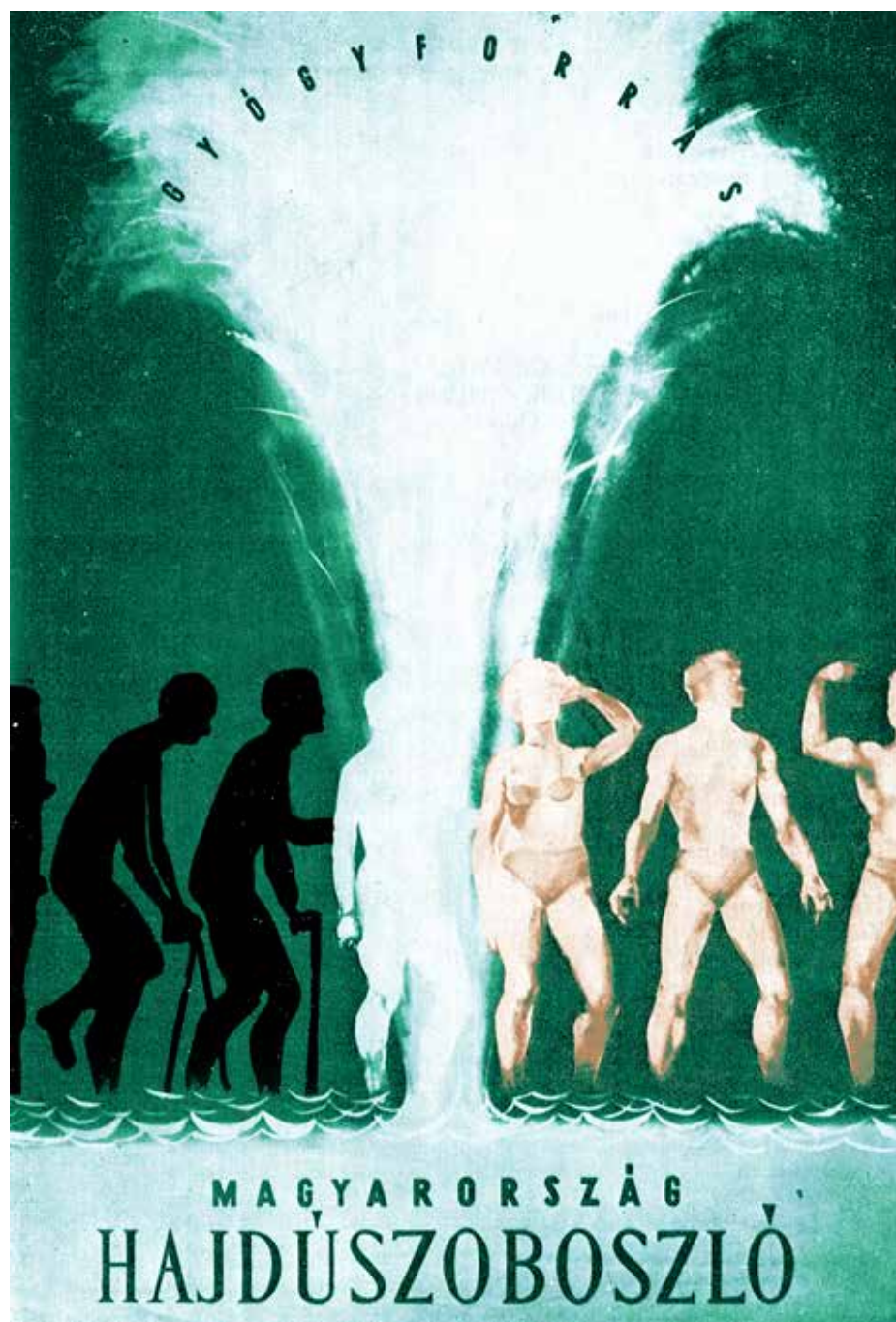
⁶¹ Uo. 49.

⁶² Uo. 53.

⁶³ 1960-ban még elvándorlás tapasztalható, de 1970-ben már 771 fő, 1980-ban 575 fő volt a letelepülők száma, így a város népessége 21 549 és 23 396 főre nőtt. ERDEI Gyula: Hajdúszoboszló társadalma 1945–1980 közt. In. *Tanulmányok és dokumentumok Hajdúszoboszló felszabadulás utáni történetéből 1944–1980.* Szerk. Gazdag István, Hajdúszoboszló, 1984. 76–77.

⁶⁴ Uo. 82.

⁶⁵ Uo. 102.

A korai szoboszlói gyógyfürdőt hirdető falragaszok egyike. (Bocskai István Múzeum)

SUMMARY

Changes in fortune in the history of Hajdúszoboszló

In his writing, the author seeks the answer to those factors that distinguished Hajdúszoboszló throughout its history from its surrounding settlements. From this perspective, two events were of utter importance: the settlement of the hajdú population in the 16th century and the discovery of the thermal springs in the 20th century.

Back in the Middle Ages Szoboszló had been a market-focused settlement with favourable conditions already in the 11th century. Suzerain István Bocskai settled his hajdú cavalry here,

which meant a new impetus to the development of the settlement. An unexpected discovery revolutionized the development of the farmer or peasant municipality dominantly living from agricultural production in the early 20th century. Excavating the thermal water in 1925 provided an unprecedented economical boost and meant a new source of income for the settlement and its inhabitants. The former hajdú municipality became a bath city, which today is one of the most popular and, after Budapest, the most visited tourist destination of Hungary.

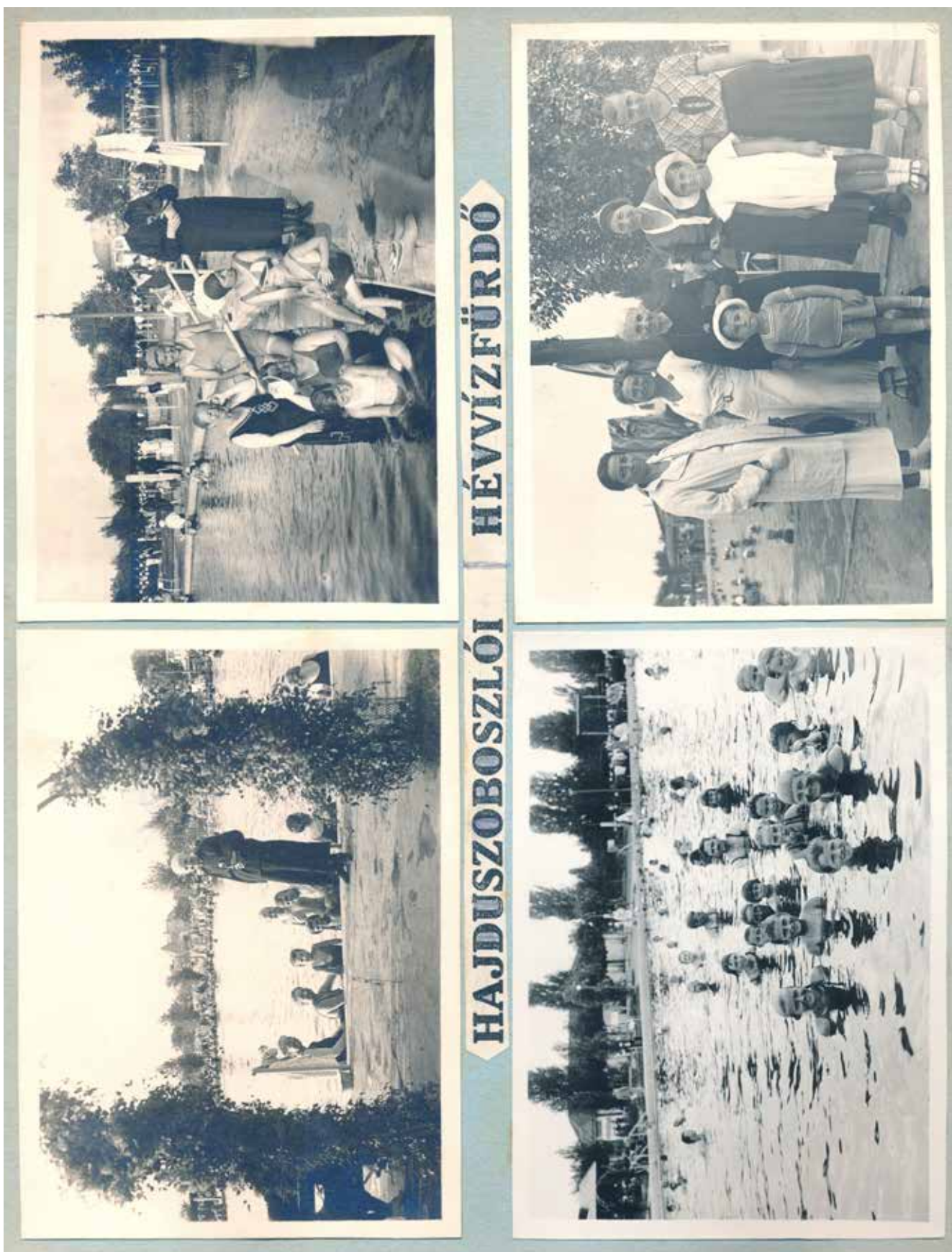
ZUSAMMENFASSUNG

Schicksalswenden in der Geschichte von Hajdúszoboszló

Der Verfasser geht im Artikel der Frage nach, welche Umstände die Stadt Hajdúszoboszló von den anderen benachbarten Gemeinden unterschiedlich machten. Aus diesem Gesichtspunkt sind zwei Episoden von besonderer Bedeutung: Die Ansiedelung der Heiducken im 17. Jahrhundert und die Entdeckung der Heilwasserquelle im 20. Jahrhundert.

Die Siedlung Szoboszló war schon im Mittelalter ein Ort mit günstigen Gegebenheiten, eine Örtlichkeit mit Markt seit dem 11. Jahrhundert. Die städtische Entwicklung erhielt dann einen neuen Schwung damit, dass Fürst Stephan Bocskai seine Ritter, die Heiducken, eben in dieser Gegend angesiedelt hatte. Das Territorium der

selbstverwaltenden Heiduckenstadt umfasste bald das Gebiet von 3-4 vernichteten früheren Siedlungen. Damit wurden die günstigen Voraussetzungen der Landwirtschaft gewährleistet. Szoboszló wurde also zu einer agrarischen „Landwirt-“ bzw. Bauernstadt, deren Entwicklung brachte eine unerwartete Entdeckung eine neue Bahn. Im Jahre 1925 wurde die Heilwasserquelle entdeckt, die einen unheimlich reichen wirtschaftlichen Fortschritt der Stadt anließ und ein reiches Einkommen für ihre Einwohner bedeutete. Die ehemalige Heiduckenstadt wurde zum Badeort, und als solcher, eine der berühmtesten und – nach Budapest – beliebtesten ungarischen touristischen Destinationen.

Családi fürdőzés Hajdúszoboszlón az 1930-as évek közepén. A felvételeket Barcsay László berettyóújfalui királyi járásbíró készítette. (Bagossy Attila tulajdona)

SZENDINÉ DR. ORVOS ERZSÉBET, PhD
a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának igazgatója

Boszorkánypererek Hajdúszoboszlón a 18. században

A magyarországi boszorkánypererekkel számos jeles kutató foglalkozott, a kisebb területek intenzív tanulmányozása terén viszont elég nagy hiányosságok mutatkoznak. Debrecen és környéke a legkutatottabb térséghez tartozik, köszönhetően Haász Imre,¹ Makkai László² és Kristóf Ildikó³ tudományos munkásságának.

A tanulmány a 18. századi hajdúszoboszlói boszorkánypererekből ad válogatást. Bemutatja a hajdúvárosok bíraskodásának jellemzőit, majd elemzi a szoboszlói városi jegyzőkönyvekben fellelhető boszorkányperereket. Sajnos maguk a feljegyzések meglehetősen hiányosak, nagyon ritka, hogy a vád, az első tárgyalás, a tanúkihallgatás és az ítélet mind megtalálhatók lennének. A fennmaradt iratok alapján azonban számos következtetés vonható le a helyi jellegzetességekre, illetve a magyarországi boszorkánypererekre vonatkozóan, amelyek lényegesen különböznek a külföldi perektől.⁴

BÜNTETŐBÍRÁSKODÁS HAJDÚSZOBOSZLÓN

Bíraskodás a 17. században

A hajdúvárosok ítélkezési gyakorlata és igazságszolgáltatási szervezete⁵ Forgách Zsigmond felső-magyarországi kassai főkapitány 1613. évi utasításai alapján alakultak ki.⁶ Az utasítás szerint a hajdúvárosok önállóan bíraskodhattak a hajdúkapitányok vezetésével. Fellebbezni a kassai főkapitány ítélőszékénél lehetett,⁷ viszont további perorvoslatra nem volt lehetőség.

A katonai életforma a 17. század 30-as éveiben kezdett háttérbe szorulni, amelynek következtében a hajdúvárosok közigazgatása és igazságszolgáltatása a korabeli városokhoz hasonlóan fejlődött tovább. Követendő példaként ott állt Debrecen, akivel igyekeztek jó viszonyban lenni, amit a gazdasági szükségszerűség mellett a kálvinista vallás is megkövetelt.

A hajdúvárosokban 1780-ig nem vált külön a közigazgatás és az igazságszolgáltatás gyakorlata. A városi tanács minden várost érintő ügyben intézkedett, statútumokat hozott, de bírói szerv is volt, amely jogszabályokat alkotott és ítélkezett.

Az első tisztviselő a főkapitány volt, aki hivatalát életfogytiglan töltötte be az erdélyi fejedelem és a magyar király hozzájárulásával. A katonai ügyekben korlátlan jogkörrel rendelkezett, az igazságszolgáltatás terén pedig a 12 esküdttel együtt hozta meg határozatait. Fizetése ugyan nem volt, de a bírságpénz harmad részét megkapta, és egyéb juttatásokat is kapott. Tisztsége elfoglalásakor a következő esküre

kötelezték: „...Először is az Isten dicsőségére szorgalmatos gondot viselsz, nevének káromlóit irtod, és el nem szenveded, az keresztjének előtt oltalmazod, tanácsbeli, törvénybeli titkos dolgot idegenek előtt senkinek ki nem jelentesz, városodnak, ami jövedelme kezédhez megyen, nem tékozlod, magad hasznára nem fordítod, hanem ahova illik, igazán oda szolgáltatod.”⁸

Kálmán király eltiltja a boszorkányégetést.
Feszty Árpád falképe. (Vasárnapi Ujság, 1891.)

A hadnagy a kapitány irányítása alatt állt, és ellátta az igazságszolgáltatás feladatkörének egy részét, valamint a rendészeti teendőket.⁹ A polgárosuló életrend kialakulásával a katonai jellegű kapitányi állás helyett egyre inkább ez a tisztség állandósult.

A hadnagy mellett a 12 esküdtet évente választották, mégpedig tavasszal, Szent György napján. A megválasztott esküdteknek a következő esküt kellett letenni: „...az esküdtségnek tisztiben tehetséged szerint igazán eljársz, városodnak igazságát, szabadságát oltalmazod. Az Isten dicsőségére és város hasznára, megmaradására igyekezel, előtted perlekedőknek, mind szegénynek, (mind gazdagnak), mind jövevénynek útonjárónak és lakosnak tehetséged (szerint) igaz törvényt szolgáltatatsz, sem atyafiságért, sem barátságért, sem ajándékért, sem félelemért a törvényt és az igazságot nem fordítod, törvénybeli és tanácsbeli titkos dolgot idegenek előtt ki nem jelentesz. Isten téged úgy segítjen.”¹⁰ Az esküdtek száma idővel nőtt, erre utalnak a böszörményi jegyzőkönyvek bejegyzései.¹¹

A (fő)jegyző vagy nótárius állása kezdetben, a katonáskodás idején nem volt jelentős. A felsőbb hatóságokkal való levelezés, a jegyzőkönyvek vezetése, az ügyiratok megfogalmazása viszont olyan tisztségviselőt kívánt, aki tudásával, szakképzettségével megfelelően képviselte a város érdekeit. Tekintélyt adott számára az is, hogy elsőként ismerte meg azokat a határozatokat, amelyeket előzetesen megfogalmazott. A jegyző a város alkalmazásában állt, a lakosság gyűlése választotta.¹²

A Hajdúkerület kialakulása és szerepe a büntetőbíráskodásban

A hajdúvárosok kezdetben önállóan intézték igazgatási feladataikat, tehát nem volt szervezett kapcsolat közöttük. A kiváltságaikat ért támadások azonban a városokat közös összefogásra sarkalta. Beadványaikat már az 1650-es évektől mint a hajdúvárosok „universitasa” aláírással küldték a különböző kormányhatóságokhoz. 1693-tól rendszeresen tartottak kerületi közgyűléseket, 1698-tól pedig kerületi főkapitányt, számvevőt és jegyzőt is választottak.

A Hajdúkerület tisztkara később bővült, és megváltozott a városi tanácsok büntető hatásköre is. 1699-ben ugyanis elvesztették pallosjogukat, így elméletileg a halálbüntetéseket ezután csak a Hajdúkerület szabhatta ki. Lényegében azonban a városi tanácsok ezután is minden bűnügyben eljárak, míg a kerületi közgyűlés a hajdúkiváltságok megvédésével volt elfoglalva. Kivételt egyedül a fellebbezés gyakorlata jelentett: 1704-től bizonyosan a kerületi közgyűléshez fellebbeztek. A szoboszlói jegyzőkönyvben 1715-től vannak bejegyzések arra nézve, hogy az ügyész „...appellálja ad Sedem Oppidorum Hajdonicalium...” az ügyet.

A kialakult gyakorlat szentesítésére 1733-ban került sor, amikor III. Károly elrendelte, hogy minden ügyet a városi tanácsok intézzenek el, másodfokon a városok kapitánya járjon el, vagyis a Hajdúkerület közgyűlése, a büntető ügyek harmadfokú elbírálása pedig a kassai hadiszéknél történjen.¹³

A hajdúvárosok azonban továbbra is éltek pallosjogukkal, ezért Mária Terézia 1757-ben ismét eltiltotta őket a jus gladii gyakorlásától, kimondva, hogy az 1699. évi királyi rendeletnek megfelelően az a Hajdúkerület dolga. A halálos ítéletek meghozatala előtt azonban az ügyet fel kellett terjeszteni a Helytartótanácsához, onnan pedig a királynőhöz, tehát csak az ő beleegyezésével lehetett az ítéletet végrehajtani. A pallosjog megerősítése felvetette azt a kérdést is, hogy melyik városban építsenek börtönt. A választás Böszörményre esett, ahol a börtön¹⁴ építésének költségeire 300 forintot meg is szavaztak.

A felsőbb hatóságok azonban egyre jobban beavatkoztak a hajdúvárosok közigazgatásába és igazságszolgáltatásába. A büntetőbíráskodás terén is egyre több utasításnak kellett eleget tenni, s a hajdúk katonai-politikai erejének csökkenésével az államhatalom véglegesen átvette a hajdúvárosok fölött az igazságszolgáltatás irányítását és ellenőrzését is.

A közigazgatási ügyeket 1780-ban úgy különítették el a peres ügyek tárgyalásától, hogy a közgyűléseken kizárólag közigazgatási kérdésekkel foglalkoztak, a polgári és büntető ügyeket pedig külön-külön határnapra szabták ki. Az ügyeket azonban ugyanazok végezték: 1761-ig a főkapitány, hadi- és házipénztáros, jegyző, ügyész,¹⁵ valamint a városok 2-3 kiküldöttje. 1761 után alkapitány is részt vesz az ítélezésben, gyakran elnökölt a főkapitány helyett annak távollétében. 1778-tól a megnövekedett hivatali feladatok miatt növelik az ülnökök számát, hadbiztost is választanak, 1781-től pedig még az adószedő és 1806-tól a levéltáros is részt vehetett az ítélezésben.

A büntető tárgyalások helye és határnapja

A hajdúvárosokban kezdettől fogva az elkövetés helye szerinti bíróságot tekintették illetékesnek, tehát eljárak mindazokkal szemben, akik a városok területén bűncselekményt követtek el. Ha pedig olyan személyt fogtak el, akivel szemben máshol elkövetett bűncselekmény gyanúja merült fel, oda kísértették át. Ennek egyszerű gyakorlati

Mária Terézia Martin van Meytens 1759-es festményén.

oka volt: a tanúk ott tartózkodtak, tehát ott volt a legkönnyebb a bizonyítás.

A kerületi közgyűlések helye változott,¹⁶ de az igazságszolgáltatással kapcsolatos ülések 1763-tól kezdve általában Böszörményben (elvétve Nánáson és Szoboszlón) voltak a börtön miatt, hiszen innen akadály nélkül előállíthatták a letartóztatottakat.

A büntető ügyek határnapjait a közgyűlésen állapították meg, ehhez kellett alkalmazkodniuk a városoknak: a rabok vallomásait és a nyomozati iratokat beküldeni. A tárgyalásokon először a közigazgatási ügyeket vették előre, majd ezután foglalkoztak a rabok ügyeivel.

A Helytartótanács 1778-ban rendelte el a három havonkénti büntető tárgyalás megtartását, de ez kevésnek bizonyult, ezért sűrűbben kellett ítélni. 1862-től már minden hónapban egymást követő több napon tartottak tárgyalást, évente összesen 40–65 napon át.

A BOSZORKÁNYPEREK

A perek kronológiája

A magyarországi „boszorkányokkal” szembeni fellépés írásbeli nyomai a 11. századra vezethetők vissza, az első boszorkányper pedig 1360-ból származik.¹⁷ A boszorkányok máglyán való elégetéséről a Budai jogkönyvben olvashatunk először, de a Mohács előtti perek száma elenyésző, míg 1526 után közel 2000 perről tudunk. A boszorkányperek száma főleg a háborúskodások közötti szünetekben nőtt meg: először a

tizenöt éves háború után, majd a 17. századi török háborúk és a kuruc mozgalmak után. A boszorkányperek számának növekedésében nagy szerepe volt az 1614. évi országgyűlésnek, ahol határozatot hoztak a „nézők, jövendőmondók és bűbájosok” megbüntetésére, illetve annak, hogy 1550 és 1750 között az egyházi és világi értelmiség figyelme fokozottan a gondolkodás irracionális szférái felé fordult.

Az ítéletek – összehasonlítva az 1487-ben kiadott német könyvvel, a *Malleus maleficarummal* – meglehetősen enyhék voltak. A magyar perjog nem tartotta ugyanis a boszorkányságot *crimen exceptum*-nak, az eljárás ezzel kapcsolatban megegyezett az egyéb, főbenjáró bűncselekmények elkövetőivel szemben folytatott eljárással, ami az egyik legnagyobb különbség volt a nyugati boszorkányperek eljárásához képest.

Nyugat-Európában ugyan a 17. században az üldözés „hivatalos része” befejeződött, de a „nem hivatalos” része lincselések és fűrésztések formájában tovább folytatódott: még a 19. század végén is találkozunk az önbíráskodás különböző formáival. Kelet-Közép Európában viszont a 18. század végéig kitartott a hivatalos boszorkányüldözés, a nem hivatalos része pedig a 20. század második harmadáig.

A magyarországi boszorkányüldözés legnagyobb hulláma az 1710–1740-es évekre esik. Az ok egyszerű: a korszerű jogi eljárások gyakorlását a különböző háborúk, járványok gátolták és késleltették. A boszorkánypereket mérséklő rendeleteket az 1740-es évektől hozták, s ezek a korlátozó törvények a közegészségügy megreformálását célzó törvényekkel függtek össze. Mária Terézia 1754-ben elsőként íratta össze az ország orvosait, és ezután csak azok folytathattak gyógyító tevékenységet, akik oklevéllel rendelkeztek. Az 1755. évi törvénye meghatározta az orvosok, a sebészek és a bábák tevékenységét is, ezzel egyidejűleg elítélte a babonákat, a kuruzslásokat és a boszorkányüldözést. A sarlatánság és a kontár orvoslás ellen azonban csak kórházakkal és képzett, megfelelő számú orvosokkal rendelkező kor tudta felvenni a harcot.

A boszorkányüldözés kérdésében jelentős fordulatnak számított, amikor Mária Terézia 1756-ban elrendelte, hogy a törvényhatóságok a halálos ítélettel vagy tortúrával járó boszorkánypereket a végrehajtás előtt terjesszék fel a Helytartótanácsához a hibák és tévedések kiszűrése végett. 1758-ban már a boszorkánysággal vádolt személyeket akarta Bécsbe szállíttatni. 1766-ban megszületett a „boszorkánytörvény”, amit 1768 elején kodifikáltak. Ennek értelmében csak a legkétségtelenebb bizonyítékok alapján indíthattak boszorkányperet és a boszorkányok megégetését is megtiltotta, létezésüket viszont nem tagadta.¹⁸

A *Malleus Maleficarum* 1669-es kiadásának címlapja.

Boszorkányok mágiás edényben bűvös szereket készítenek. (Molitoris 1489-es munkájából. Vasárnapi Ujság, 1900.)

Hiába állították a 18. század végén ugyan a népet tanító könyvek, hogy az jár pórul, aki boszorkánysággal vádol valakit, nem a vádlott,¹⁹ egészen a 19. század második feléig voltak boszorkányfüröszteések. Sőt még a 20. századi sajtóban is előfordulnak önbíráskodási esetek egészen az 1960-as évekig, ami azt mutatja, hogy a boszorkányok létezése még hosszú ideig foglalkoztatta a közvéleményt.

A boszorkányok személye, foglalkozása

Milyen volt a boszorkányok külseje? A boszorkányokat általában bottal járó púpos öregasszonyoknak képzeljük el, pedig a forrásokban általában szó sincs erről. A perbe fogottak körülbelül harmada fiatal nő volt. Annak sem nagyon találjuk nyomát, hogy összenőtt szemöldökük lenne, inkább csak arra intenek, hogy semmiképpen nem szabad az ilyen személyeknek a szemébe nézni.²⁰ Testi hibákról inkább olvashatunk: a leggyakoribb a sántaság és a farokkal születés. Az agancsos boszorkány is csak hiedelem, miszerint a templomba lépve elfordítják a fejüket, hogy a szarvuktól elférjenek.

Téves az az általános felfogás is, hogy a boszorkánysággal vádolt személyek általában a társadalom legsó rétegéből, a szegények közül kerültek volna ki. A perek főszereplői akár főrangú asszonyok is lehettek, erre számos példát hozhatunk.²¹ Persze a nemes asszonyok is adhattak orvosságot vagy tanácsot a hozzá forduló jobbágyaiknak, de pénzért nem bábáskodtak vagy gyógyítottak.

Találhatunk a vádlottak között mesteremberek vagy szenátorok feleségeit is.

A szegényebbek közül aránylag elég sok a pásztorfeleség, ami összefügghet az állatok gyógyításának szükségességével is. Ha cigány volt a „boszorkány”, azt mindig megemlítették az iratok, számuk azonban feltűnően kevés volt, pedig a jóslásról, rontásról általában a cigányasszonyok jutnak az ember eszébe.

Milyen foglalkozást űztek a „boszorkányok”? A magyarországi perekben igen gyakran találkozunk gyógyító boszorkányokkal, sokkal gyakrabban, mint a nyugati perekben. Hazánkban ugyanis kevés volt a képzett orvos, s ezek hiányában a betegek a kuruzslókhoz, javasasszonyokhoz fordultak.²² Ha volt is orvos, nem bíztak benne, a babonában sokkal jobban hittek, mint a tudományban. Úgy vélték, hogy *„a hamis orvosok nem természet szerint való eszközök által gyógyítják a betegeket”*.²³

A javasasszonyok szinte minden bajt meg tudtak gyógyítani. Ismerték a növények kedvező hatásait. A gyógynövényeknek azonban más neveket adtak, mint ahogyan azokat az emberek általában nevezték, ezért is gondolták róluk, hogy valami rosszat forralnak üstjeikben.²⁴ A kezelések gyakran kenésből, kötözésből, vagy füröszteésből álltak, de a füstölés és gőzölés is gyakori gyógy mód volt. Szívesen készítettek székletből kötést, akár saját, akár más állat székletéből, mondván: *„kutjaszar, semmi gondja nem lesz!”* Meggyógyul az a beteg is, akit nyállal gyógyítanak: *„megköpdösi, megmarisgatja, majd füstös szalonnával bekötteti.”*

Sok baba és javasasszony volt közöttük, tehát segédkeztek a szülésnél, illetve gyógyítással is foglalkoztak. Értettek ahhoz, hogy hogyan kell a magzatot elhajtani, meddővé vagy éppen ellenkezőleg, termékennyé tenni az asszonyokat. Még a 20. század elején is boszorkányos mesterségnek tartották a magzatelhajtást. Egy szoboszlói lap, a *Független Hajduság* 1905. évi száma a népességsökkenés okai között a gyermekelhajtás bűnét is említi, melyet boszorkányok végeztek el: *„Minél nyomorúságosabb valamely falu népe, annál nagyobb a jövedelme azoknak a boszorkányoknak, akik a még világra sem jött emberi lények meggyilkolásával foglalkoznak. Ha le is tartóztatnak a forma kedvéért hébe-hóba egy ilyen boszorkányt, enyhe büntetést szabnak rá, könnyű szerrel menekül s folytatja átkos foglalkozását. Ki tudja, hány ezer emberélet pusztul így el évenként?”*²⁵

A kezeléseikért járó honorárium lehetett egyrészt természetbeni, tehát valamilyen termény vagy munka, lehetett kialkudott pénz, melyet kézfogással pecsételtek meg.²⁶ A nézeteltérések sokszor abból adódtak, hogy nem fizették meg őket, pedig nagy szükség volt rájuk mint javasasszonyokra.

Honnan értettek ezek az asszonyok az orvoslás mesterségéhez? Általában a gyógyítás tudománya öröklődött a családban, de előfordult az is, hogy egy másik híres gyógyítótól tanulták a mesterséget. Az általunk később bemutatandó forrás szerint Belényesi Anna Törökországban, asszonyától tanulta, amit tud. A szerelmi varázslás tudományát a lányok, a férj verése elleni védekezést pedig az asszonyok igyekeztek elsajátítani. Általánosan elterjedt vélemény volt, hogy aki ördögséget akar tanulni, először meg kell tanulnia a Miatyánkot visszafelé mondani. Számos praktikát – amit ma csak babonának hívunk – néhány óra alatt el lehetett sajátítani. Nem véletlen, hogy az egyik városból a másikba menekülő boszorkányok tudásukat is terjesztették, ezért találhatunk hasonlóságokat a vallomásokban az ország különböző részeiben.

Társadalmi kirekesztettség

Az emberek általában félték a boszorkányoktól, nem mertek ellenük tenni az esetleges rontás miatt, ami őket vagy az állataikat fenyegette, ha nem teljesítették kérésüket. „*Tyúkkal, kaláccsal keresték kedvét*”, s még ha nem is volt kiközösítve a falu vagy város társadalmából, mégis kerülték, ha lehetett. Gyógyítási tudásukat természetesen értékelték, erről a tanúvallomásokban is olvashatunk, legalább olyan gyakran, mint az ártó tevékenységükről.

Érdekes kérdés, hogy a tanúkat a hatóságok kényszerítették-e, hogy ellenük valljanak. Elég nagy bizonyossággal állíthatjuk, hogy sem befolyásolás, sem fenyegetés nem játszott közre. A vér szerinti rokonok nemigen vallottak ellenük, inkább a sógorok-sógornők, vők-menyek. Leggyakrabban a férj ismerte fel felesége boszorkányságát, természetfeletti erejét. Volt, aki kérte, hogy válasszák el tőle, büntessék meg a törvény szerint, egyesek azonban csak féltették az asszony életét, és óva intették akár a gyógyítástól is, hiszen az bajt hozhat a fejére.

A boszorkányok egy jó része kérkedett tudományával, ami a tudatos hatáskeltés része volt. Sokszor hangsúlyozták fontosságukat, hogy ha ők nem akarják, akkor soha meg nem gyógyulnak a betegek. Általában nem tartották magukat bűnösnek a betegségek előidézésében, hiszen minden nyavalyát az Isten bocsát az emberekre. A megfogatástól mind félték, s ha nem akartak gyógyítani, azt a rosszakaróktól való félelmükben tették, s az indok: „*ha én valakivel jót teszek, csak nevetik, hogy engemet égetnek*”.

Mennyire hittek a tanult emberek a boszorkányokban? A falvak egyetlen tanult embere, a pap, legyen akár katolikus, akár református, teljes mértékben hitt a boszorkányok létezésében. Valamilyen szinten konkurensének is tekintette őket például a gyógyítás terén, s gyakran buzdította a falu népét arra, hogy

ne tűrjék meg maguk között. Az írástudó tanítómesterek is hasonlóképpen vélekedtek, ők gyakran jegyzői tiszte is betöltöttek, tehát hatósági emberek voltak. A szolgabírák, az esküdtek is meglehetősen hiszékenyek voltak.

Az orvosok, sebészek, chyrurgusok között is sokan hittek a boszorkányok létezésében, vagy inkább azt mondhatnánk, hogy kivételnek számított, ha nem. A boszorkányokba vetett hit tehát általános volt, majd csak a 19. században tartják a tanultabb emberek ostobaságnak, haszontalan mendemondának a boszorkányhitet.

A boszorkányok „tudománya”

A magyarországi boszorkányperek vádlottjai nem ismerték az „ördögi” boszorkányságot, hanem egyszerűen népi mágiát műveltek. A perekben a vádak bűjös-bájos szemmel verésről, ronda szóval gyógyításról, oldás-kötésről, szerelmi vagy mozgási képesség korlátozásáról, tehéntej elapasztásáról, főleg mérgezéssel történő embervesztésről, meg nem engedett módon végzett gyógyításról, kerítésről, házasságtörésről, paráznaságról, bájital készítéséről szólnak. Az időjárás rosszra fordulását, a természeti katasztrófákat is nekik tulajdonították főleg, ha az a termést tette tönkre. A *Szoboszló és Vidéke* c. hetilap 1891. augusztus 16-i száma például egy Szerbiában megtörtént esetről írt, ahol a viharok tönkre tették a termést. Az emberek a szenteket és a boszorkányokat okolták a csapásért. A puskával hadonászó, szitkozódó kocsmárosba a villám is becsapott, ott rögtön meg is halt – derül ki a tudósításból.²⁷

Hogyan kell megfejni a szomszéd tehenét? Éjnek idején a boszorkány elővesz egy fanyelű bicskát, beledöfi egy tartógerendába, sajtárt vesz a lába közé és szól az ördögnek, hogy melyik szomszéd tehenétől akar tejet. Az ördög odalopózik, megfeji a tehenet, villámgyorsan a gerendába varázsolja a tejet, s ez a bicska nyelén keresztül kicsurog, mintha a boszorkány a gerendát ütötte volna csapra.

Ha valakit szerelemre akarnak gerjeszteni, szerelmi bájitalra (philtrum) van szüksége. Ennek fő összetevői: porrá őrlött békacsont,

A boszorkány tönkre teszi a vetéseket, 17. századi rajz. (Vasárnapi Ujság, 1900.)

szárított gyíkpor, galambvér, macskavéló stb. Természetesen a szerelmi vággyal megcélzott ifjúnak sejtelve sem lehetett róla, hogy mit csempészték az italába. Ha nem használt, vagy hiányzott az alkalom, hogy beadják, következhetett a *szimpátiás varázslat*. Ehhez kellett a meghódítandónak a hajából egy fűrt, vagy ingéből egy foszlány, vagy valamilyen használati tárgy. Ezeket el kellett varázsolni a megfelelő szertartással és bűvös erejű formulákkal, hogy a tárgy és a személy között lévő szimpátia folytán kialakuljon az olthatatlan szerelem a felek között.

Hajdúszoboszlón a 19. század végén, amikor artézi kutakat fúrtak, boszorkányságnak tulajdonították az emberek a kútúró tudományát is: „Maglehet különben, hogy nem a talaj alakulás az oka, hogy ily sok ártézi kút van Szoboszlón, hanem a Mazur fűrójának van valami ördögi mestersége vagy Mazurban van valami boszorkányság, hogy ki tudja csalni a vizet a földből.”²⁸

Védekezés a boszorkányok praktikái ellen – hajdúszoboszlói babonák

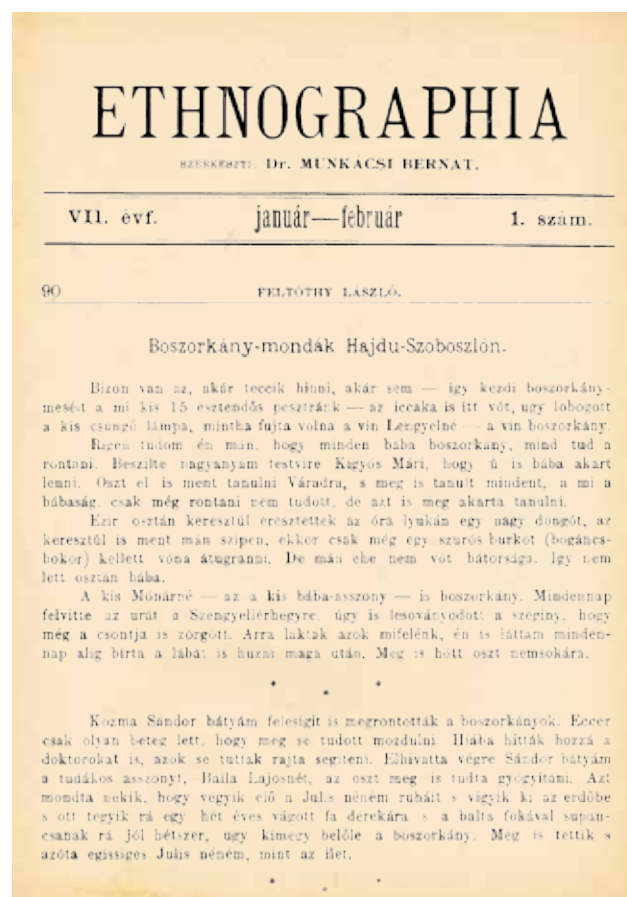
Hajdúszoboszló néphagyománya számos boszorkányokkal kapcsolatos mondát őrzött meg, melyek főleg a boszorkányok ártó tevékenységével függtek össze. Gonosz cselekedeteik egyike a rontás volt, melynek nemcsak az emberek, de az állatok is áldozatul eshettek. Ha valaki megbetegedett, és sokáig nem gyógyult meg, csak fogyott, soványodott, biztosan boszorkány rontotta meg vagy rosszabb esetben a boszorkány be is költözött az illető személybe. A beteget ez esetben – a néphiedelem szerint – úgy lehet meggyógyítani, hogy a ruháit ki kell vinni az erdőbe, és ott egy hét éves vágott fára rátenni, s a balta fokával hétszer rásújtani. „Kozma Sándor bátyám feleségét is megrontották a boszorkányok. Eccer csak olyan beteg lett, hogy meg se tudott mozdulni. Hiába hitták hozzá a doktorokat is, azok se tudtak rajta segíteni. Elhívatta végre Sándor bátyám a tudákos asszonyt, Balla Lajosnét, az oszt meg is tudta gyógyítani. Azt mondta nekik, hogy vegyék elő a Julis néném ruháit s vigyik ki az erdőbe s ott tegyik rá egy hét éves vágott fa derekára s a balta fokával suppancsanak rá jól hétszer, úgy kimegy belőle a boszorkány. Meg is tettik, s azóta egissiges Julis néném, mint az illet” – írja Feltóthy László a *Boszorkány-mondák Hajdu-Szoboszlón* című munkájában.²⁹

A csecsemők esetén rendszerint a bábát vádolták rontással, aki természetesen csak boszorkány lehetett. A megrontottat füstöléssel gyógyították, főleg tömjénnel. Ha ez nem használt, akkor kilenc féle gyümölcsfa ágát, kilenc szalmagörcsöt, kilenc kútról hozott vízben megfőztek, abban a rontottat kilencszer megfürdették.³⁰

A folyton síró gyermekről úgy hitték, hogy a boszorkány szemmel megverte. Ebben az esetben a seprű segíthetett: „Ha iccaka nagyon sír a gyermek, a seprűt a fejével felfelé oda kell tenni az ajtó mellé, osztán egy keszkenőt kell rálökni. Iccaka osztán éjfélkor megszólal valaki a szobába olyan vikony hangon, hogy: »seperjitek ki a házat, seperjitek ki a házat«. De nem kell rá hallgatni, mert ha megmozdítják a seprűt, mingyárt kiszalad a boszorkány, különben nem tud kimenni s reggelre osztán meg lehet látni, hogy ki a boszorkány, s jól meg lehet suprikálni.”³¹ Ha a seprű nem segített, a következőket kellett tenni: vízbe kell dobni kilenc darab tüzes faszenet, és ebből a vízből megitatni a beteg gyermeket. A vörös szalag hajban való viselése is jó óvszer a szemverés ellen, ezért viselték különösen a terhes asszonyok.³²

Ha a boszorkány az egészséges gyermeket beteggel cserélte ki, úgy próbálták visszacserélni, hogy belökték a kemencébe, és az igazi gyermek a kéményen keresztül visszakerült a házba.³³ A megrontott gyermeket ólomöntéssel is gyógyíthatták. A gyermekre lepedőt terítettek, egy vízzel teli tányért tettek a hasára, arra egy rostát. A rostán át forró ólmot öntöttek a tányérba. A boszorkány ekkor megjelent, és a rontás elmúlt a gyermekről.

Az állatok közül főleg a teheneket rontották meg a boszorkányok. Ekkor elapadt a tehén teje, vagy rúgott. Ebben az esetben is segített a megveretés: „Somogyi Gábor gazdának

Feltóthy László műve az *Ethnographia* c. folyóiratban.

meg a tehenét rontották meg úgy, hogy nem lehetett hozzámenni, mindenkit megugrott. De gazdasszonyom kifogott ám a boszorkányon, mert levetette az ingit, s ráterítette a tehenre, osztán jól megsuprikálta bal kézzel a balta fokával. Olyan szelíd lett azután a tehen, mint a bárány.”³⁴

A boszorkányt a néphiedelem szerint bal kézzel lehet távol tartani: ha valamilyen ütővágó eszközt bal kézbe fogunk, és azzal a boszorkánynak hitt személy felé csapunk, az elmenekül, megszűnik felettünk a hatalma. Erre a hiedelemre számos példa akad Hajdúszoboszlón: „Hát asztán látott-e kend valaha boszorkányt a pusztán? – Láttam biz én eccer. Egy íccaka – setét vót, mind a korom – gyöttem haza felé. Hát amint a Hegyes-halomnál járok, eccer csak ehen gyön rám szemközt vagy 9 nagy fejírsíg, mind egy-egy ponyvás matyószekér. Boszorkány! Mondok magamban, s eccerre balkézre kapom a botomat, s amint összeírunk, olyat vágtam balkézem az egyikre, hogy majd szét ment a botos. A boszorkányok meg nagy süvöltéssel elcsapódtak. Olyanforma zúgással vótak, mind a szél.”³⁵

A boszorkányok távol tartásának mai napig fennmaradt húsvéti népszokása az ajtófélfára szegezett barka. A barkát a virágvasárnap előtti szombaton kellett leszedni a gyerekeknek: a leányok fehér koszorúval a fejükön, a fiúk cukorsüvegből készített csákóban, világi dalokat énekelve szedtek barkát, majd elvitték a templomba szentelésre. A templomba lépés előtt

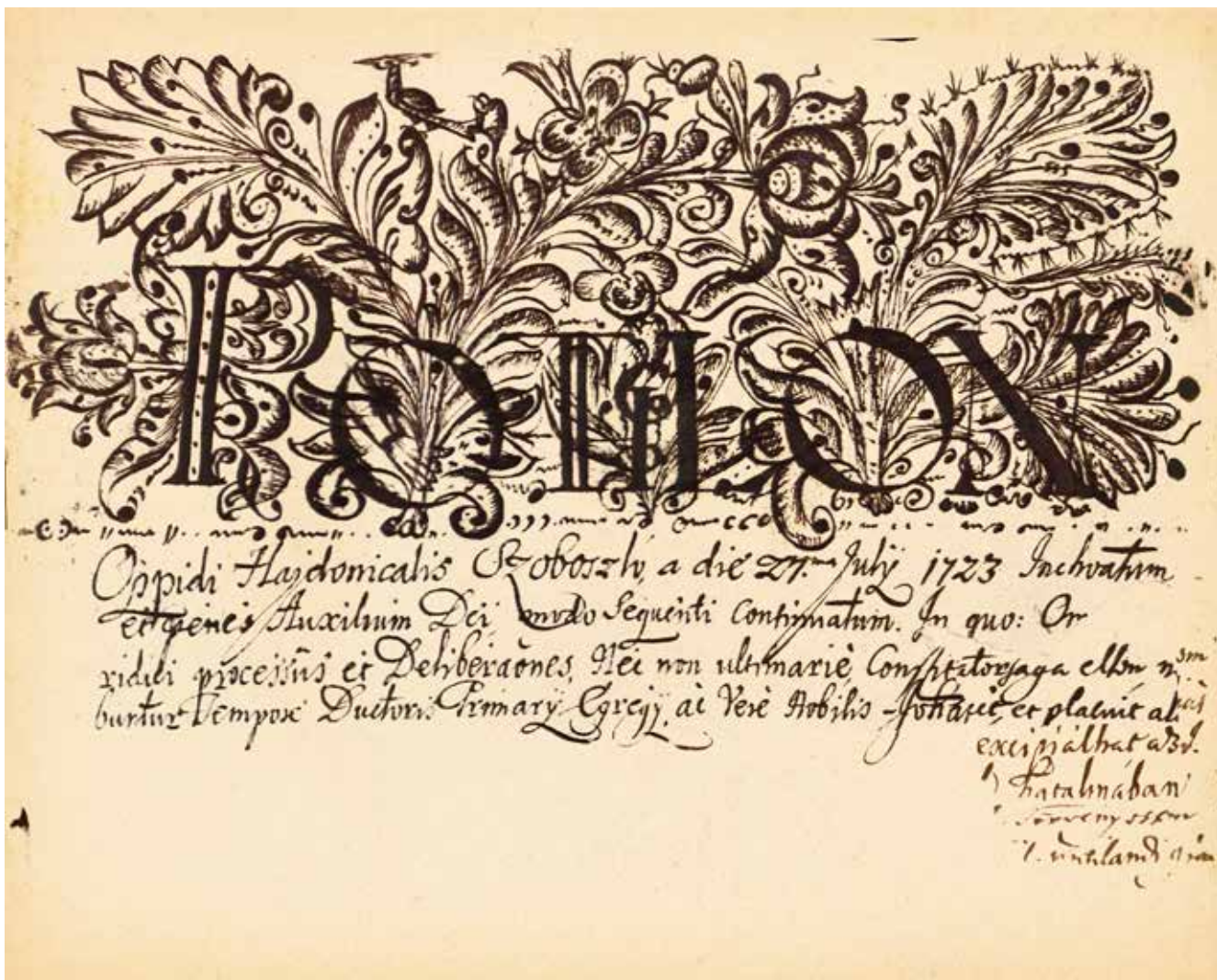
nyelni kellett egy nagyot, óvszerűl a torokfájás ellen, ahogyan a Szoboszló és Vidéke tudósít 1898-ban.³⁶

A patkó, különösen a rozsdás patkó eredetileg nem szerencsét hozott, hanem a középkorban talizmánul szolgált a boszorkányok és az ördög ellen. Erről tudósít a fent említett hetilap egyik 1909-es száma, amely bemutatja a babona eredetét: „Az ördög egyszer felkeresett egy furcsa kovácsot, és arra kérte, hogy patkolja meg. A kovács, aki tudta, hogy kivel van dolga, nem ellenkezett, hanem vaskarikával oda kötötte az ördögöt a falhoz, elővett egy nagy patkót, s megpatkolta. Már az első kalapácsütések szörnyű fájdalmat okoztak az ördögnek, aki kinjában orditozni kezdett, de nem bocsátotta el mindaddig, míg meg nem ígérte, hogy sohasem lép be olyan házba, amelynek a küszöbére patkó van szegezve.”³⁷ A néphiedelem annyira elterjedt, hogy a 19. század első felében alig volt ház, amelynek a küszöbére oda ne szegezték volna a rozsdás patkót.

A szoboszlóiak úgy tartották, hogy a boszorkányok a város határában, a Csontos-halmon tartották találkozójukat. Itt lakmároztak, táncoltak állatalakban, vezérük kecske képében. Ide hordták kincseiket is, ezeket elásták. A kincs elrejtésének hiedelme még a 19. század végén is élt, és nem ritkán akadtak kincsvadászok, akik eltökélték, hogy megtalálják azokat. A városi közgyűlés 1898-ban még engedélyt is adott a halom felásására, de hiába, nem találtak semmit.³⁸

A Hajdúszoboszló melletti Csontos-halom egy 1887-es katonai térképen. (MNL HBML)

Nyitólap a szoboszlói protokollumok III. kötetében. (MNL HBML)

Peres eljárás

A peres eljárások leggyakrabban a megyei, úriszéki és pallosjoggal rendelkező városok bíróságain folytak le. Ezeken kívül a kerületi bíróságoknál, illetve a falusi bíróságoknál is voltak boszorkányperek. Ha a vádlott régebben más helyen lakott, ott is elvégezték a vizsgálatot.

A 18. században egyre inkább elterjedt a nyomozóelvi eljárási rend, kiszorítva a korábbi vádelvű eljárást. Meghosszabbodott tehát a vizsgálati időszak, amelynek során alaposan felderítették a bűncselekmény körülményeit és összegyűjtötték az összes bizonyítékot a vádemeléshez.

Az „országosan kialakult gyakorlat” szerint a perek jó része sommás volt, azaz védő közreműködése nélkül szóban zajlottak. Az írásos pervitel inkább a súlyosabb ítélettel fenyegető perekre volt jellemző, ekkor kirendelt vagy magán ügyvéddel zajlott a per, a vád és a védelem jellegzetes allegátaival.

A büntető ügyekben az eljárásnak volt egy előkészítő, egy nyomozati és vizsgálati, egy törvényszéki, és végül egy ítélelhozatali szakasza, ami ellen lehetett fellebbezni, s ha nem volt felmentés, akkor végre is hajtották azt.

BOSZORKÁNPEREK HAJDÚSZOBOSZLÓN A 18. SZÁZADBAN

A magyarországi boszorkányperek második szakaszában – az országos statisztikához hasonlóan – Hajdúszoboszlón is elsősorban a 18. század első évtizedeiben lehetünk nagyobb üldözéseknek tanúi, bár a városban mindvégig mérsékelt keretek között maradt. 1714-ben hét perrel is találkozhatunk a városi jegyzőkönyvekben,³⁹ a következő években azonban csak egy-egy boszorkánypert tárgyalnak, de majdnem mindegyik több évre is elhúzódott.⁴⁰ Négy „boszorkány” neve⁴¹ csak egyszer szerepel a 18. századi protokollumok mutatókönyvében, mely az 1629 és 1780 közötti pereket tartalmazza.⁴²

A boszorkányperek kialakulásának okai többek között a háborúk (tatárdúlás, 1704, 1717), az aszály okozta éhínség (1718), illetve az időnként visszatérő betegségek (mint például a pestis 1719-ben) voltak. A válságos időszakokban az emberek mindig bűnbakot keresnek, így történt Szoboszlón is, ahol a puritanizmus hatása – mely minden bajt Isten büntetéseként fogott fel – még inkább hozzájárult a boszorkányhiedelem erősödéséhez.

Ebben az időszakban a szoboszlói prédikátorok⁴³ is meghajlottak a babonás közvélemény előtt, vélhetően kisebb társadalmi tekintélyük miatt. Erre utal az az eset, amikor 1720-ban egy szoboszlói gyermek megigézésével megvádolt Farnosiné elvitte a gyermeket a paphoz, az nem állt ki ártatlansága mellett: „...mondotta az pap, ne hozd ide, mert jobban tudod te, mi lelte.”⁴⁴ Maga is úgy gondolta tehát, hogy Farnosiné szemmel megverte a gyermeket, holott a református egyház már a 16. században arra az álláspontra helyezkedett, hogy a szemmel verés babona, a betegségnek természetes oka van.

A perek jellege ugyanakkor jelentősen megváltozott, kezdett hasonlítani a nyugat-európaiakhoz. Eltűntek a néphit elemei, megjelenik a démonhit, az ördöggel való szövetkezés, főleg a tortúrák által, hiszen a kínzások során a vádlottak bármilyen szájukba adott vallomást készségesen megismételték.

Az ítéletek többségében enyhék voltak, sokakat felmentettek a vád alól. Előfordult az is, hogy a városi bíróság a megégetéssel fenyegetőzött, de aztán másodfokon a kerületi törvényszék megkegyelmezett. Az enyhébb büntetések oka az volt, hogy a 18. század közepén átalakulóban volt a városi bírák szemlélete: egyre inkább felvilágosultabb, racionálisabb mentalitás jellemezte őket.

A lakosság azonban könnyen boszorkányt kiáltott, a bírának pedig el kellett indítani a pert és a beismerő vallomás kicsikarásához kénytelenek voltak tortúrát alkalmazni minden kételyük ellenére. Sokszor a látszat kedvéért, kötelességből nyomoztak.

A boszorkányság mellett korábban sok asszonyt paráznság és házasságtörés vádjával is elítéltek. Korszakunkra ez azonban már nem jellemző, sem a tolvajlás, a részegeskedés vagy a káromkodás vádja.

A boszorkányság vádjával illetett személyek többségében gyógyító „boszorkányok” voltak. Sokszor kérkedtek tudományukkal, pedig általában a szokásos gyógyítási módokat (kenés, kötözés, fürösztés, tapogatás, füstölés, gőzölés) alkalmazták, csak titokzatos ceremóniákkal körítve. Bár akkoriban a városiak ismerték a népi gyógyászat sok elemét, a gyógyfüveket, a rontó-gyógyító eljárásokat, mégis feljelentettek olyan asszonyokat is, akik csak szűk körben gyógyítottak, vagy ismertek ráolvasásokat, varázsigéket. Ezek hátterében gyakran a szomszédsági viszony megromlása, vagy már régóta fennálló gyűlölség lehetett.

A következőkben ismertetünk néhány hajdúszoboszlói boszorkánypert. Sajnos több esetben előfordult, hogy vagy a per, vagy a tanúvallomások hiányoztak, ugyanis a büntető-törvényszéki jegyzőkönyvek nem tartalmazzák az összes perhez tartozó tanúvallomást. Az bizonyos,

hogy a legtöbb ügy kivizsgálásakor kihallgatták a tanúkat is, és utána hozták meg az ítéletet, még ha erről nem is maradtak fenn az írásos források.

Szathmári Istvánné, 1715

A szoboszlói boszorkányperek között a legismertebb Szathmári Istvánné Belényesi Anna 1715-ben lefolytatott pere. Nem azért volt közismert, mivel elrettentésül szörnyű halállal bünhődött, hanem azért, mert a vádlott az ítélethozatal előtt megszökött. Ez „nyilvánvalóvá tette” bűnösségét, hiszen csak bűbájos tudománya révén tudta ezt elérni.

A pernek irodalmi feldolgozása is született: a szoboszlói főjegyző, Pénztáros István 1907-ben *Szoboszlói Ördöngös Anna boszorkánypere* címen egy kis kötetben mesélte el a történetet,⁴⁵ ami jelentősen hozzájárult a szoboszlói néphagyományban való fennmaradásához. A perről a levéltári forrásokban, Szoboszló város 1715. évi jegyzőkönyvében is olvashatunk a boszorkányperek szokásos szűkszavú modorában. Pénztáros Istvánnak tehát a fantáziáját is erősen használnia kellett, hogy egy füzetnyi történetet tudjon írni, de mentségére legyen mondvá, a vádirat terén használta a levéltári forrásokat.

A gyógyítással foglalkozó gyönyörű ifjú asszonyt, Belényesi Annát – sok boszorkányperthez hasonlóan – szomszédja, Gellért Gáspár vádolta be a szoboszlói magisztrátus előtt. A tanács nevében az akkori hadnagynak, Pap Jánosnak kellett bizonyítani az asszony ellen felhozott vádakát, vagyis: „1. Szathmári Istvánné Belényesi Annának sugását-búgását,

Pénztáros István könyvének fedlapja.

jövendölését, csillagokbul és egyébképpen való nézését, eltolvajlott és másokban eltévedett marháknak hollétét... a földben elrejtett kincseknek hollétének jövendölését, boszorkánságát és boszorkánságnak jeleit... hogy Törökországon tanulta, amit tud, a táltostul. 2. Hogy ifjú Gellért Gáspárnak halálát is tudta volna, és megmondotta volna, hogy hiába füröszteti magát, mert minden bizonynyal meghal. 3. Hogy fürdőből kéredzett volna ki Gellért Gáspár, az miért reménykedvén bocsássa ki, de a köpönyeggel akadón, másfelől az ura Szathmári István, míg a panasz el nem állott. 4. Hogy ifjú Gellért Gáspárt egy debreczeni asszony vesztette volna meg, aki egy pár csizmát, aki túle kért akkoron, mikoron a nagy temető felé mentenek volna, egy cserepen e contra [ellenben] által lépven abban lett volna a kötés.”⁴⁶ Hajdúszoboszló Város Tanácsa igen súlyosnak ítélte ezeket a vádakokat, ezért Belényesi Annát börtönbe zárta a per végéig, ezután pedig elkezdődött a tanúk meghallgatása.

Az első tanú elmondta, hallott arról, hogy a vádlott pénz fejében segített az eltévedt lovak felkutatásában, igaz másfelé igazította őket, ezért a pénzt visszakérték tőle. Azt is hallotta, hogy Szathmári Istvánné maga mondta, hogy tud a csillagokból jövendölni. Tudományát Törökországban szerezte asszonyától, aki táltos volt, és őt erővel tanította. Ezt a többi tanú is megerősítette, mint például Szilágyi Sámuel felesége, aki látta, amikor a kezét az ég felé tartotta, szemeivel felfelé nézett és törökül beszélt, könyörgött, „...mert Istent említette

törökül, úgy mint Allat”. Ekkor rákérdezett, hogy honnan vette a gyógyítás tudományát, amire ezt felelte: „...tizenkét esztendeig lakott Lándor fejérvárott a bassánál a törökök között, annak a felesége török tátos, attul tanulta.”⁴⁷ Ő nem akart volna tanulni, de azt mondta neki: „...tanuld, hiszen nem ördögség ez, mert a tátost az Isten az anyja méhében választja erre.”

A csillagjósolás abban a korban egyébként nem számított bűnös cselekedetnek, hiszen a tudós asztrológusok is jövendöltek a csillagok állásából. Ha a jóslat bevált, az is jó volt, ha nem, akkor sem vált senki kárára. A vádlott prókátora is ezzel védekezett: „...a tátos szintén úgy haragszik az ördögre, mint szintén mi, hanem a csillagzásbul és az égnek forgásibul oktatott, miképpen vegye eszébe a nézéseket.”

A legsúlyosabb vád szerint Szathmári Istvánné gyilkosságot követett el a férjével együtt, amikor a felperes fiát fürdőben fürösztötte betegsége miatt. Belényesi Anna azonban azzal védekezett, hogy ő bizonyosan tudta, hogy meg fog halni, ha a fürdőbe teszi, de az apja erősködött, és megszánta: „...azért nem mondtam, hogy tudtam, olyan epekedő, szánakozó, szántam, hogy úgy szánakozik rajta. ...Különben pedig a legény meg nem holt, mert mikor még a fürdőből kijött is, élt majd mintegy két óráig.”

A fiú betegségét állítólag egy debreceni asszony idézte elő, aki arra kérte az apát, hogy csináljon neki egy pár csizmát. Mivel nem teljesítette, kérésére az asszony megvesztette a fiát, amikor a nagy temető felé ment, mivel átlépte azt a cserepet, amiben kötés volt.

Részlet a szoboszlói protokollumok II. kötetének borítójáról. (MNL HBML, Kovács Gergely fotója)

A felsorolt főbb vádpontok mellett a tanúk – a 18. századi boszorkányperekhez hasonlóan – az összes vélt vagy valós sérelmüket felhozták a vádlott ellenében, hogy boszorkányságát igazolják. Bódi Mihály felesége azt panaszolta, hogy Belényesi Anna nem tudta meggyógyítani a lábát, pedig tíz hétig járt hozzá. Móré Miklós felesége pedig azt, hogy a féléves gyermekét sem gyógyította meg, hiába fürösztötte.

A tanúk meghallgatása után azonban a bíróság nem tudott dönteni. Voltak, akik azt mondták, hogy bebizonyosodott Szathmári Istvánné boszorkánysága egy tanú által, de Anna is bevallotta lényegében bűnösségét. A tanács másik része viszont azt mondta, hogy egy tanú vallomása alapján nem lehet halálra ítélni valakit. Egyesek szerint vízpróbát kell tartani: „...vetessék vízre, ha le nem ül, tortúrára vonattassék, azután, mint afféle személy, égettessék meg, ha leül a vízben, azon tanúk fassióira [vallomásaira] in perpetuum proscribáltassék [örökké száműztessék].”

A vádlott az ítélet ellen a hét hajdúváros székére fellebbezett, amely a következő másodfokú ítéletet hozta Pénztáros István szerint: „Vádlott beismerése szerint az Isten s ország törvényei s a természet ellen elkövetett nyilvánvaló varázslása, bűbájossága és ördögi mesterségekkel való cimborálása világosan constatáltatván [megállapítván], azért a nemes Hét Hajdú városok határaitól kiűztessék. Előbbeni mesterségét itt gyakorolni ne merészelje, máskülönben az affélében comperiáltatván [kiderülve], ezen előbbi törvények szerint sententiáztassék [elítéltessék] és exequáltassék [végrehajtottassék].” Az ítéletről nem maradtak fenn hiteles jegyzőkönyvi bejegyzések, így nem tudjuk megerősíteni azt, mindenesetre a közhiedelem szerint a vádlott megszökött, így mindegy is volt.

Hogy mennyire foglalkoztatták az embereket évszázadokon át a boszorkányperek jól mutatja Pénztáros István könyvének kelendősege. Számszerűen tudjuk ugyanis, hogy mennyi haszonnal zárult az elbeszélés kiadása, ugyanis a helyi sajtó leköszölte. Összesen 33 darabot adtak el, melynek tiszta jövedelmét a Dalegylet takarékpénztári tartozására fordították.⁴⁸

Tarhos Jánosné, 1720

Tarhos Jánosné ellen nemzeti Csekei Mihály hadnagy folytatott pert. Az ő dolga volt, hogy kivizsgálja, „...hogyan Nemes Szoboszló Várassában valakit boszorkánnak lenni, avagy a boszorkányságnak jeleit, valakiben tapasztalta volna, úgy oldását-kötését, vagy fenyegetését valakinek értette volna...”⁴⁹

Tarhosné boszorkányságát elsősorban gyógyító-rontó tevékenységével hozták összefüggésbe. A rontás több okból keletkezett: volt, aki ellopta a ganéját, annak a lábát betegítette meg. Annak is, aki nem örölt neki

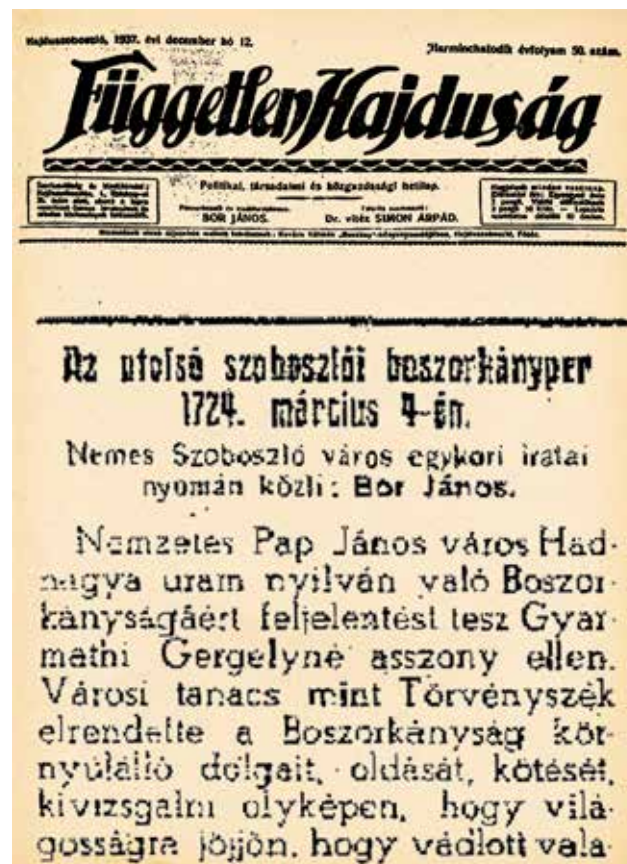
a malomban: „...a fátensnek a lába addig meg nem gyógyult, míg Tarhosné ...füvet nem hozott, amikoron füvet hozott ...az által gyógyult meg három hónap múlva.” Egy leány csak azért lett rosszul, mert Tarhosné megfordult a házban. A jegyzőkönyvből nem derül ki, hogy mi okból haragudott meg Oláh Györgynére, csak a következményeiről olvashatunk: „Látta a fátens az öreg Tarhosné megfenyegette az anyját, Oláh Györgynét és mind a fia mind maga az asszony igen-igen nagy kínban lévén, elfutottanak volna, azonban az anyát pofon csapták, mind a ketten csak azt kiáltották: az öreg Tarhosné kínozza.”

Több állat pusztulását is neki tulajdonították: egy lovat azért vesztett meg, mert a gazdája nem örölt neki. Szegény ló „...amikoron megfenyegette, azon éccaka nyargalászott, és nagy kínban volt, míg meg nem döglött”.

Az egyik tanú szerint éjjel rátörtek, keményen meggyötörték. Azt nem tudja, hogy ki volt, de „...Tarhosné képében volt, a Jóisten tudja, ő volt-e, avagy más, de az ő képében gyötrődtek mindenkor”. Elég volt tehát, hogy valakiről híresztelték a boszorkányság tudományát, azután mindenféle bajt neki tulajdonítottak.

Gyarmathi Gergelyné, 1724

A Független Hajduság 1937-ben egy másik boszorkányperről tudósított Az utolsó szoboszlói boszorkányper címen.⁵⁰ A vádlott Gyarmathi Gergelyné volt, akinek perében összesen 45 tanút hallgattak meg, közülük 13-an ellene vallottak. A cikket Bor János közölte kivonatolva Szoboszló város egykori iratai alapján.

Bor János cikkének részlete a Független Hajduságban.

Gyarmathi Gergelyné személyéről még kevesebbet tudunk, mint Belényesi Annáról. A város részéről – az előző perhez hasonlóan – Pap János hadnagy tett feljelentést és képviselte a vádat boszorkányság ügyében: „...*kivizsgálni olyképpen, hogy világosságra jöjjön, hogy vádlott valakinek vagy magát, vagy cselédjét, vagy jószágát megvesztegette, megfenyegette volna-e?*” A 13 ellene valló tanú közül ötnek a tehenét rontotta meg, mégpedig általában azért, mert tejet kért tőlük, de azok nem adtak neki, ezért vagy elment a tehené teje, vagy vizes-savós lett. Négy esetben a család egyik tagját rontotta meg valamilyen rajta esett sérelem miatt. Császi Mihálynénak nemcsak a kutyája és a disznója döglött meg a rontás miatt, de a lányának a lábára is tett kötést, ezért nyomorékká vált, „...*de míg él, csak kínlódás lesz az élete.*” Két tanúnak a szekerét tette használhatatlanná.

Disznós Gáspár vallomása szerint Gyarmathi Gergelyné nem egyedül űzte boszorkányos cselekedeteit, hanem más cigányasszonyokkal együtt: Czifránéval és Nagy Jánosnéval. Legalábbis egyszer, amikor ökröket hajtott a Mihály-halomhoz, lefeküdt egy völgyben, majd nagy zúgásra ébredt. „*Felugrott és csigás kantárosan czifrán jött egy sereg nagy zúgással... Akkor a tanú beszóllott nekik: Menjete el kutyák, mind ördögök vadtok, az én Istenem velem vagyok, nem hagy engemet! Ekkor nagy széllal csak elmentenek minden seregestül a Gargócz temetőn által...*”

Végül Disznós Gáspár vallomása pecsételte meg az ügyet: saját szemeivel látta ugyanis társaival együtt a boszorkányok munkálkodását. Ráadásul a többi tanú „...*világos vesztésből, bűvölésből és bájolásból történt cselekedetét, vesztését és gyógyítását magoknak és marhájoknak mind világosan, mind sorositásképpen bőven bizonyítják...*” A tanács egyik része úgy gondolta, hogy bebizonyosodván a bűnössége, meg kell égetni, a kisebb tanács viszont felmentette volna, ha bebizonyítja ártatlanságát. A vádlott kérésére az ügyet végül továbbították Böszörménybe a Hajdúvárosok Districtuális Törvényszékéhez. „*Addig penigh, míg onnan a deliberátum [határozat] lejön, vádlott láncsal és hársfa kötéssel és egyéb erősségekkel megkötöztetvén, detensióban [fogságban] tartassék s a tömlöztben szenvedjen.*” A kerületi törvényszék végül a halálos ítéletet feloldotta, Gyarmathi Gergelyné pedig szabadon bocsátották.

Czifra Györgyné, 1724

Czifra György vajdáné boszorkányságát szintén 1724 tavaszán bizonyította a szoboszlói tanács. 21 tanút hallgattak meg, akik boszorkányságára nézve számos dolgot tudtak felhozni.⁵¹

Az első tanú, Bakó Péter azt állította, hogy hallomásból tudja, hogy Czifránét az ördöggel, Gáborral látták együtt a Kender zugban, de a fátenset „...*annyira nyomták, hogy a fátens azt kívánta volna, hogy eccaka lett volna.*”

Nagy Mihály feleségének, aki szoptatott, elapasztotta a tejét, mert sületlen cipót adott neki. Erre Nagy Mihály megfenyegette, hogy katonákkal fogja megégettetni. Egyből lett teje az asszonynak. Amikor egy véka búzát kért az egyik tanútól, és nem tudott neki adni, megbetegítette a lábát: „*a jobbik lába olyan lött, mint az oszlop*”, nem is tudta senki meggyógyítani, csak a vádlott.

Gyermekeket is megrontott. Fejér István feleségétől, amikor gyermekágyban feküdt, kenyeret kért. „...*de minthogy gyermekágyat feküdt nem adhatott neki, és akkor keményen megfenyegette a fátensét mondván, no kutya elvesz a fejed ezen fenyegetés után. Ugyanazon nap estve a fürüdőben elsivalkodván úgy megromlott, hogy minden csontját kiszedették és a kisgyermek olyan lett, mint a gombolyag, és majd esztendeig kínlódván a kised, ugyanabban holt meg. Mely dologért minden lelke fájdalma bizonyosan Czifránéé legyen, hogy a fenyegetés után ő cselekedte, amint hogy ő is cselekedte.*” Egy másik leánykának „...*kezét-lábát kitekervén a száját félrehúzták, mely kínok miatt a kisleánjok a fátenseknek e világbul ki is múlt...*”

A háziállatokat is meg tudta babonázni. Egy borjú lábát azért nyomorította meg, mert nem sikerült egy lónak az adás-vétele, amikor pedig csirkéket kért és nem kapott, azokat is megvesztette: „...*nem nyughattanak, hanem mintha táncoltanak volna, csak repdestenek...*” Állítólag Czifráné macskája tudott táncolni is, amikor dudáltak.

A február 23-án íródott rövid jegyzőkönyvi bejegyzés szerint a bírák minden erejükkel és hűségükkel tettek ítéletet: „*minthogy a dominus magistratus és actor világos és elegendő tanúkkal megbizonyította mind a régi mind a mostani tanúk fassióit jól megruminálván [megfontolván] Czifra György vajdánénak nyilvánvaló boszorkányságát és a boszorkányságnak környül álló dolgait, azért uti transmissum [ahogy átküldetett] egyenlő értelemmel determináltatik [meghatároztatik], hogy hóhér hozattatván, Czifra György vajdáné... mint olyan személy égettesék meg elsőben tortúrára vonattatván, több complices [bűnös] társait vallja meg.*”⁵²

Az alperes végül fellebbezett szokás szerint a Hajdúvárosok Districtuális Törvényszékéhez. A végső ítéletről sajnos nincs forrásunk.

A magyarországi boszorkányperek kutatása során ugyan gyakran szembesülünk forráshiánnyal, viszont egyértelműen megállapítható, hogy a Tiszántúlon, így Hajdúszoboszlón is viszonylag hamar elkezdődtek a boszorkányüldözések. A legtöbb per a 18. század első két évtizedére tehető, de még ekkor sem beszélhetünk tömeges üldözésről: míg korábban évente mindössze 1-2 pert folytatott le a tanács, 1714-ben hét perrel is találkozunk. A perek többségében Debrecen igazságszolgáltatási gyakorlatához igazodtak.

A hajdúszoboszlói „boszorkányok” általában gyógyítani tudó javasasszonyok és bábák voltak, akikre a közvélemény akasztotta a rontani tudást. A bajok okozói sokszor maguk voltak, akik kérkedtek tudományukkal, pedig általában a szokásos gyógyító kezelésmódokat alkalmazták titokzatos ceremóniák közé rejtve. Nem álltak szövetségben az ördöggel, s nem éltek boszorkányszektaiban. Valamennyi társadalmi rétegből kikerülhettek, többségében azért inkább alacsonyabb rendűek voltak. Nem voltak öregek és csúnyák, de a többnyire testi hiba nélküli fiatal, vagy középkorú asszonyoktól mégis tartottak. A pereskedés oka általában a rosszindulat és az egyént sújtó betegségek voltak, a vád pedig a rontás, ami ellen a legkülönbébb módon védekeztek a szoboszlói emberek.

A boszorkánysággal vádolt személy ellen az eljárást a város hadnagya indította el, s az ügyben a városi tanács, mint törvényszék döntött. A büntetőperek tehát világi bíróság előtt zajlottak, egyházi személyek nem vettek részt az ítékezésben. Többsége feljelentésen alapult, sem a tanács, sem az egyház nem kezdeményezett ügyet. A vallomás kicsikarásához tortúrához folyamodtak, ami általában vízpróba volt.

Fellebbezni a Hajdúkerülethez lehetett, a halálos ítélet meghozataláért pedig a Helytartótanácsához, bár ettől függetlenül előfordult, hogy éltek a pallosjoggal. A halálos ítéletek azonban ritkák voltak, inkább a városból való kiűzésről olvashatunk számtalan esetben.

Magyarországon az utolsó hivatalos boszorkányper 1745-ben volt, a pereket betiltó rendeletet pedig 1768-ban adták ki. Mária Terézia boszorkánytörvénye azonban csak a boszorkányok máglyára hurcolását akadályozta meg, létezésüket nem tagadta. Ezt nem is tehette, hiszen a kor társadalmának szemléletében mind az ördög, mind a boszorkány valóságos személy volt. A társadalom tehát továbbra is védekezett ellenük némi távolságtartással, helyenként viszont az erőszaktól sem visszariadva.

JEGYZETEK

¹ Vö. HAÁSZ Imre: Boszorkánypörök Debrecenben. = *Debreceni Szemle*, 1929. 9. sz. 474–478.

² MAKKAI László: Puritánok és boszorkányok Debrecenben. In. *HBMLÉ.* VIII. Szerk. Gazdag István, Debrecen, 1981. 113–129.

³ Vö. SZ. KRISTÓF Ildikó: Boszorkányüldözés a kora újkori Magyarországon: kutatástörténet, eredmények, teendők – 2013-ban. In. *Boszorkányok, varázslók és démonok Közép-Kelet-Európában.* Szerk. Klaniczay Gábor – Pócs Éva, Budapest, 2014. 17–62.

⁴ Vö. *Magyarországi boszorkányperek oklevéltára.* Szerk. Komáromy Andor, Budapest, 1910.

⁵ A témáról lásd bővebben: SZENDINÉ ORVOS Erzsébet: A hajdúvárosok büntetőbíráskodása a 17. században. In. *A Hajdúkerület büntetőbíráskodásától a kádári megtorlásokig.* Közzolgálati Füzetek 11. Szerk. Varjasi Imre, Hajdúböszörmény, 2016. 7–26.; BALOGH Judit: A hajdúkerületi törvényszék büntetőbíráskodása a 18–19. században. In. *A jogszolgáltatás története Hajdúböszörményben.* Szerk. Megyeri-Pálffy Zoltán, Debrecen, 2018. 47–56.; NAGY Sándor: A Hajdúkerület bíráskodása. In. *Vármegyék és szabad kerületek I–II.* A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27. Szerk. Radics Kálmán, Debrecen, 2001. 111–132.; NAGY Sándor: Fejezetek a hajdúvárosok és a Hajdúkerület büntetőbíráskodásából. In. *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve VI.* Szerk. Nyakas Miklós, Hajdúböszörmény, 1987. 83–110.

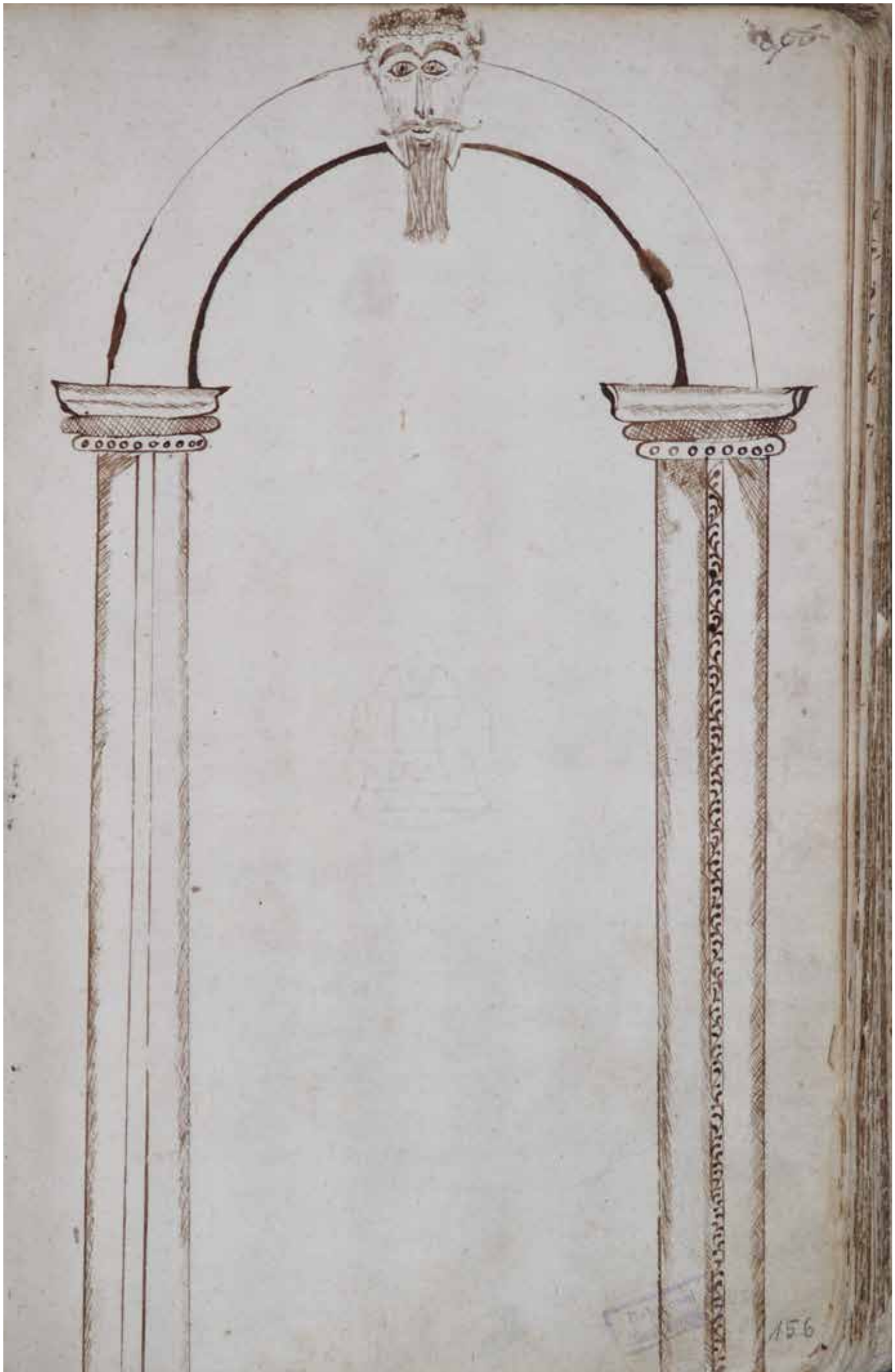
⁶ II. Mátyás 1613. április 1-én megerősítette Szoboszló, Hadház, Vámspércs és Polgár kiváltságait, ugyanakkor felhatalmazta a szatmári, kállói és tokaji várak főkapitányait arra, hogy a hajdúkat kihágásaik esetén megbüntethessék. Fellebbvitel esetén döntéseiket a felső-magyarországi főkapitányhoz és a kassai hadbíróhoz kellett felterjeszteniük. Ez az oklevél volt az alapja a hajdúvárosok önkormányzati szervezete kialakulásának, ugyanis Forgách Zsigmond ez alapján adta ki utasítását a hajdúkapitányok katonai, közigazgatási és jogszolgáltatási feladatai tárgyában. A hajdúszabadság létrejöttére és tartalmára vonatkozóan vö. Bocskai István korponai és a kassai privilégiumleveleit. SZENDREY István: *Hajdúszabadságlevelek.* Debrecen, 1971.

⁷ Kivéve az Erdélyi Fejedelemséghez tartozás közel három évtizedét. A fejedelem a városokat a kállói főkapitány hatósága alá rendelte, aki azonban nem tartotta tiszteletben a hajdúvárosok önállóságát, főleg a szabad bíráskodásban akadályozta őket, ezért 1656-ban a hajdúkapitányok egységesen felléptek ellene. 1685 után is a kassai főkapitányhoz fellebbezhettek, amikor a szepesi kamara fennhatósága alá kerültek. Vö. NAGY Sándor: A Hajdúkerület és bíróságainak viszonytagságos esztendei a XVIII–XIX. században. In. *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve XI.* Szerk. Nyakas Miklós, Hajdúböszörmény, 2008. 75–76.

Részlet a szoboszlói protokollumok II. kötetének borítójáról. (MNL HBML, Kovács Gergely fotója)

- ⁸ Szoboszló város közgyűlési jegyzőkönyve. 1695. nov. 9. MNL HBML V. A. 402/a. 1. k. 101.
- ⁹ A 17. század első feléből kevés hadnagyról tudunk: 1631-ben Böszörményben 2, Nánáson 5, Szoboszlón pedig 1637-ben 2 hadnagy volt. HERPAY Gábor: *A hajdúság története*. Debrecen, 1940. 110.
- ¹⁰ Hajdúhadház város közgyűlési jegyzőkönyve. MNL HBML V. A. 201. 1. k. 429.
- ¹¹ MNL HBML V. A. 1/a.
- ¹² A hajdúhadházi jegyző fizetése 1706-ban 20 forint volt, amelyet még különböző juttatásokkal is kiegészítettek: 5-5 debreceni köből búzával és rozssal, 5 forint disznótartással, 1 db kósóval, két köbölnyi vetésre alkalmas földterülettel, 1 pár kordovány, és 1 pár borjúbőr csizmával.
- ¹³ A fellebbezéseket a királyi direktor, Abaúj megye első és másodispánja és még két táblabíró intézte. A vádat a megye tiszti ügyésze képviselte, az írásbeli teendőket a megye jegyzői látták el.
- ¹⁴ A hajdúböszörményi épület történetéről lásd: MEGYERIPÁLFFI Zoltán: A Hajdúböszörményi Járásbíróság megszervezésének és elhelyezésének története. In: *A jogszolgáltatás története Hajdúböszörményben*. Szerk. Megyeri-Pálffy Zoltán, Debrecen, 2018. 59–76.; NYAKAS Miklós: A hajdúkerületi székház rövid építéstörténete. In: *Hajdúsági Múzeum Évkönyve*. VI. Szerk. Nyakas Miklós, Hajdúböszörmény, 1987. 111–139.
- ¹⁵ A jegyzőnek és ügyésznek nem volt szavazati joga az ítélelhozatalban.
- ¹⁶ 1699-től Böszörményben tartották az útviszonyok és a költségsökkentés miatt. Ez 1705-ben és 1774-ben változott, felváltva hívták össze a hajdúvárosokban egészen 1806-ig.
- ¹⁷ TKALCIC, Ivan: *Izprave o progonu vjesticah u Hrvatskoj*. Starine XXV. Zagreb, 1892. 1-102.
- ¹⁸ R. VÁRKONYI Ágnes: Közgyógyítás és boszorkányhit Mária Terézia boszorkánypereket beszüntető törvényének újragondolásához. = *Ethnographia*, 1990. 384–537.
- ¹⁹ „A mai időben pedig immár hálá Istennek nem hiszik a bírák az ilyen bolondságot, s koránt sem a boszorkányt büntetik meg: hanem azt, mint rágalmazót, a ki más boszorkánysággal vádol. Mert már ma minden okos ember tudja, hogy boszorkány soha se volt, s nincs is ezen a világon, ámbár holmi eszközök vagynak a természetben, melyek az emberben s a marhákban betegséget vagy más kárt okozhatnak.” KÖMLEI János: *Szükségben segítő könyv*. Pest, 1790. 417–418.
- ²⁰ „A legveszedelmesebbek a fekete, csillogó, tüzes szemek, főleg, ha összenőtt szemöldökkel is bírnak. Ha az ilyen szemből a gyermek megtekintésekor a könny is kicsordul.” LISZT Nándor: *Népies gyógy módok és Babonák Hajdumegyében*. (továbbiakban LISZT, 1902.) = *Szoboszló és Vidéke*, 1902. november 23. 1.
- ²¹ Az arisztokráciához tartoztak például Báthory Anna, Török Katalin és gróf Eszterházy Zsófia.
- ²² Korszakunkban, a 18. században Nagyszombat és Budán volt csak orvosi fakultás, ahol azonban kevés diplomás orvos végzett.
- ²³ A' néphez való tudósítás miképpen kellyen a' maga egészségére vigyázni. Hazánk állapottyához alkalmaztatva nagy tornyai Marikowzki Márton által. Nagykároly, 1790. 596.
- ²⁴ A mocsári gólyahír „boszorkány-neve” bikaszem, a lándzsás útifűé báránynyelv, a korpafűé farkaskarom, a zsurlóé lófarok, a vérontó pimpóé hús és vér, a viruló kutyatejé kigyótej, a foltos gólyaorré varjúláb, a gyűszűvirágé vérvő ujjak, a korallgyökéré sárkánykarom volt.
- ²⁵ Fogyunk. = *Független Hajdúság*, 1905. augusztus 12. 3–4.
- ²⁶ A boszorkányok fizetsége vetekedett a hivatásos orvosok honoráriumával, ettől függetlenül gazdálkodással is foglalkoztak. Jellemzően tehén- és baromfitartással, de szépen művelik kertjüket is, ami a szomszédok irigységét eredményezte.
- ²⁷ Istenítélet. = *Szoboszló és Vidéke*, 1891. augusztus 16. 4.
- ²⁸ Negyedik ártézi kut. = *Szoboszló és Vidéke*, 1893. április 9. 3. Mazur Károly kútúrú volt, öt kutat fúrt Szoboszlón, amelyből négy artézi lett.
- ²⁹ FELTÓTHY László: Boszorkány-mondák Hajdú-Szoboszlón (továbbiakban FELTÓTHY, 1896.) = *Ethnographia*, 1896. 90.
- ³⁰ LISZT, 1902. 1.
- ³¹ FELTÓTHY, 1896. 93.
- ³² LISZT, 1902. 1.
- ³³ FELTÓTHY, 1896. 91.
- ³⁴ Uo.
- ³⁵ Szívós Béla: Hajdúszoboszlói babonák. = *Ethnographia*, 1891. 255.
- ³⁶ Húsvéti szokások. = *Szoboszló és Vidéke*, 1898. április 10. 1.
- ³⁷ A patkó – mint a szerencse jelképe. = *Szoboszló és Vidéke*, 1909. szeptember 12. 3.
- ³⁸ Pórujárt kincskeresők – Szoboszló az én kpeskönyvem c. honlap.
https://www.szoboszlokepeskonyve.hu/erdekesseg.php?eid=poruljart_kincskeresok 2019. június.
- ³⁹ Gyarmathi Gergelyné, Mohácsi Gáspárné, Nagy Jánosné, Nagy Gergelyné, Szőlős Andrásné, Tóth Istvánné, Farkas Erzsébet. MNL HBML V. A. 402/a. 2.
- ⁴⁰ Szathmári Istvánné Belényesi Anna (1715–1722), Czifra György vajdáné (1719–1724), Tarhos Jánosné (1720–1721), Madar Györgyné (1730–1732), Kovács Andrásné Pataki Anna (1731–1733).
- ⁴¹ Szabó Mihályné (1716), Oláh Mihályné és Farnosi Sándorné (1720), Csiszár Perzse (1722), Herczeg Erzsébet (1728).
- ⁴² MNL HBML V. A. 402/a. 34.
- ⁴³ Érsekújvári Zsigmond (1714–1719), Szőnyi István (1719–1720), Vecsei György (1720–1724), Debreczeni Mihály (1724–1743).
- ⁴⁴ SCHRAM Ferenc: *Magyarországi boszorkányperek 1529–1768*. I. kötet. Budapest, 1983. 117.
- ⁴⁵ PÉNZTÁROS István: *Szoboszlói Ördögös Anna boszorkánypere*. Hajdúszoboszló, 1907. A pert tudományos igénnyel először Balogh István elemezte 1953-ban. BALOGH István: Egy bűbajos per 1715-ből. In: *Néprajzi Közlemények*. Szerk. Némethy Endre, Budapest, 1953. 1–2. sz. 313–319.
- ⁴⁶ MNL HBML IV. A. 402/a. 2. k. 58.
- ⁴⁷ A vádlott törökországi tartózkodása bizonyára nem kitalált történet. Elképzelhető, hogy 1704-ben hurcolták rabként Nándorfehérvárra, amikor a tatárok betörték a városba, és a lakosság nagy részét elhurcolták.
- ⁴⁸ Darabját 1 korona 50 fillérért árulták, a tiszta haszon pedig 183 korona 28 fillér volt. Elszámolás. = *Szoboszló és Vidéke*, 1908. február 16. 3.
- ⁴⁹ MNL HBML V. A. 402/a. 2. k.
- ⁵⁰ BOR János: Az utolsó szoboszlói boszorkányper 1724. március 4-én. = *Független Hajdúság*, 1937. december 12. 2.; 1937. 12. 19. 2.
- ⁵¹ MNL HBML V. A. 402/a. 3. k. 15–19.
- ⁵² MNL HBML V. A. 502/a. 3. k. 23.

Rajzos részlet a szoboszlói protokollumok I. kötetéből. (MNL HBML, Kovács Gergely fotója)

Witch trials in Hajdúszoboszló in the 18th century

Witch-hunting began relatively early in the region of Tiszántúl, including also Hajdúszoboszló. Most trials date back to the first two decades of the 18th century but, at that time, these couldn't be considered as mass persecutions. The majority of the trials were adjusted to the judicial practice of Debrecen.

The 'witches' of Hajdúszoboszló generally used to be healer med witches and midwives who were stigmatized by the public with the ability to hex. They were not in covenant with the devil nor lived in witch sects. They could come from all social stratum but they mostly arose from lower class. They were not old and ugly, but those young or middle-aged women with bodily deficiencies were still feared by the public. The causes of a trial were usually spite and diseases afflicting the person and the charge was hex against which the inhabitants of Szoboszló fought in different ways.

The procedure against a person accused of hex was initiated by the lieutenant of

the town and the case was decided by the town-council acting as a regional court. Thus, criminal matters were tried before secular courts. Neither the council nor the clergy initiated any actions, the majority of them were based on criminal reports. Confessions were extorted by torture which usually meant water-ordeal.

Appeal could be lodged with the Hajdúkerület, for death sentence with the Lieutenant Council, although the town still exercised its right of execution. However, death penalties were rare, we can rather read about expulsion from the town.

The last official witch-trial in Hungary was in 1745 and the decree abolishing trials alike were set forth in 1768. The Witch Act of Queen Terézia Mária only prevented witches executed in pyre but did not negate their existence. The public is still concerned about this topic because of its mystery, as it can be seen from the papers of Szoboszló from the early 20th century.

ZUSAMMENFASSUNG

Hexenprozesse in Hajdúszoboszló im 18. Jahrhundert

In Hajdúszoboszló, wie auch im ganzen Ostungarn, hat die Hexenverfolgung ziemlich früh angefangen: Die Mehrzahl der Prozesse wurde im 18. Jahrhundert durchgeführt. Trotz diesem handelt es sich nicht um eine Massenverfolgung. Die Prozesse zeigen hauptsächlich die Merkmale der allgemeinen Judikatur in Debrecen auf.

Die „Hexen“ in Hajdúszoboszló waren hauptsächlich Hebammen und Quacksalber, die der Volksmeinung nach als Verführer und Hexen verurteilt wurden. Die waren nicht Malefica, weil sie nicht mit dem Teufel verhandelten und nicht in Hexensekte lebten. Sie hatten verschiedene gesellschaftliche Abstammung, meistens stammten sie aber aus den niedrigeren Schichten. Sie waren auch nicht alt oder hässlich. Als Grund der Prozesse waren meistens Börsartigkeit oder persönliche Krankheiten festzustellen. Der Klage war verführerische Behandlung, die Verteidigung basierte auf verschiedene Gründe.

Als Kläger trat meistens der Leutnant der Stadt auf, als Richter urteilte der Stadtrat. Für die Prozesse war also ein weltliches

Forum zuständig. Die Prozesse starteten mit persönlicher Anklage: Weder die Stadt (der Rat) noch die Kirche setzte solchen Prozessen in Bewegung. Um das Eingeständnis zu erzwingen hatten sie die Wasserprobe als Tortur angewandt.

Es bestand der Weg der Appellation zum Komitatsgericht der Heiducken, im Falle einer Todesstrafe sogar zum Statthalterrat. Abgesehen davon übte die Stadt manchmal auch ihr Recht zur Blutgerichtsbarkeit (ius gladii) aus. Das Todesurteil kam aber nur selten vor: Es handelte sich eher um Vertreibung aus der Stadt.

Der letzte offizielle Hexenprozess in Ungarn wurde 1745 durchgeführt, da Königin Maria Theresia 1768 in einer Verordnung diese Prozesse untersagte. Nach diesem sog. Hexengesetz wurde aber nur die Exekution auf Holzstapel verboten, wurde aber ihre Existenz nicht verneint. Aus den Zeitungen im 20. Jahrhundert ist auszulesen, dass die öffentliche Meinung sich immer noch mit der Hexenfrage beschäftigt

Szűcs János Bocskai Istvánról készült olajképe, 1816. (Bocskai István Múzeum)

DR. BALOGH JUDIT, PhD
a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának habilitált egyetemi docense

BALOGH JUDIT

Fejezetek a Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróság szervezés- és ítélkezéstörténetéből

Hajdúszoboszló az egyik legjelentősebb település az ún. „szabolcsi öreg hajdúvárosok” között, s igazságszolgáltatási tevékenysége is az egyik legkorábbi, jegyzőkönyvben dokumentált adalékkal szolgál, hiszen 1630-tól van okirati bizonyítékkal alátámasztott tudomásunk arról, hogy a köz(ös)ségben bíraskodás folyt.¹ Ez a tevékenység eredetileg az önkormányzat szerves részét képezte, és a településnek elnyert kiváltsága folytán volt rá lehetősége, a 19. század utolsó harmadában pedig állami feladattá vált a független bíraskodás. Az ez utóbbit megteremtő 1869. évi IV. törvény 150. évfordulóján különösen megtisztelő e folyamatról a hajdúvárosok kapcsán tanulmányt írni.

AZ ÁLLAMI BÍRÁSKODÁS MEGSZERVEZÉSE HAJDÚSZOBOSZLÓN

1848 után, a rendi különbségek megszüntetésével és a törvény előtti egyenlőség kimondásával a rendi önkormányzatokhoz kapcsolódó bírói fórumok már nem csak az adott rend ügyeit voltak hivatottak elbírálni, hanem a bíróságoknak *rendes bírósággá*, azaz általános hatáskörűvé kellett válniuk, hiszen a polgári átalakulást követően már nem csak egyes rendi csoportoknak kellett igazságot szolgáltatniuk, hanem mindenkinek. Az eddigi gyakorlat is működött (azaz fenntartásának – még nagyon sokáig – több támogatója volt, mint ellenzője²), ezért csak nagyon komótosan, és sok kompromisszummal terhesen formálódott az önálló hatalmi ágként felfogott igazságszolgáltatás. Létrehozásának az is gátját jelentette, hogy első alkotmányos megfogalmazása abban az 1849. márciusi *Olmützi alkotmányban* jelent meg, amelynek következménye egyebek mellett az önálló magyar államiság felszámolása lett.³

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elnevezésű gyűjtemény alapján (amelyet közkeletűen „magánjogi kiegyezésnek” is neveztek⁴), az 1860-as évek elejétől jelentek meg olyan igények, amelyek a bíraskodás és az igazságszolgáltatás szétválasztását – sok esetben pragmatikus okokból – követelték. Ezek a hangok részben a bíróságok, részben a jogtudomány terrénján erősödtek, miközben a közigazgatás képviselői a régi rendszer fenntartása és erényei mellett érveltek.

Miután az országgyűlés megalkotta a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvénycikket, a kormányzat 1870 januárjára készült el az új bírósági rendszerről szóló törvényjavaslattal, amelynek lényegesebb alapelvei a következők voltak:

A társasbíraskodás elve, amely a rendi korban gyökerező, az ítélkezést meghatározó szervezési módja volt eddig is a bírói joghatósággal bíró szerveknek. Az 1870-es évek reformja idején ezt az elvet azért tartották meg, mert a társasbíraskodást tartották a „legjobb óvszernek” a bírói önkény és részrehajlás ellen.⁵

A területhez és népességszámhoz igazodó szervezés elve, amelyet a jogtudomány

A Magyar Törvénytár millenniumi kiadásának részlete.

művelőitől kölcsönzött a kormányzat. A jogirodalom álláspontja szerint *a jogszolgáltatás a célját minél több bíróság felállításával, megfelelő számú bírói és segédszemélyzet biztosításával érheti el*. Ezt a gondolatot – az ésszerű gazdálkodás keretei között – a kormányzat is magáévá tette. 1869 tavaszán az országgyűlést megnyitó trónbeszédben az hangzott el, hogy az uralkodó és kormánya célja, hogy *„az elsőfolyamodású bírósági közegek állandó székhelyhez legyenek kötve, s hogy e székhelyek a népesség, s a közforgalom igényeihez képest állapíttatván meg, mindazok, akiknek bírói segélyre van szükségük, azt biztosan és gyorsan feltalálhassák.”*⁶ E gondolat mentén került be a törvényjavaslat elvei közé az állandó székhelyhez kötött bíraskodás. Az indokolásban a népességszám vagy területnagyság közötti eltérést akként magyarázta a miniszter, hogy a hegyes vidékeken vagy az alföldön a közlekedési nehézségek miatt, *„amelyek a feleknek a bíróságokkal való érintkezését szerfölött nehezítik”,* kisebb népesség számára is kialakítottak bíróságokat.⁷

A királyi ministerium rendelete

az első folyamodásu királyi törvényszékek
és járásbíróságok székhelyeinek megállá-
pítása tárgyában.

A királyi ministerium az 1871. XXXII. t. cz. 1., 2.
és 3. §-aiban nyert felhatalmazás alapján rendeli:

1. §.

Az első folyamodásu királyi törvényszékek és járás-
bíróságok székhelyei és a járásoknak a törvényszéki ke-
rületekbe való beosztása következőleg állapittatik meg:

<i>A törvényszékek székhelyei:</i>	<i>A járásbíróságok székhelyei:</i>
57 Debreczen	223 Debreczen
	224 Székelyhid
	225 Derecske
	226 Szoboszló

A Debreceni Királyi Törvényszékre és járásbíróságaira vonatkozó részlet az 1871-es rendeletből.

Emellett a telekkönyvi, hagyatéki és bűnvádi ügyekben való személyes megjelenési kötelezettség, az ezekkel járó költségek esetleges növekedése is azt indokolta, hogy minél közelebb vigyék a bíróságokat a jogviták keletkezési helyéhez.⁸

A törvény előtti egyenlőségből következett az az alapelv is, hogy mivel a királyi bíróságok illetékessége mindenkire azonos módon vonatkozik, a megyei és a városi közönség számára külön-külön bíróságokat nyilvánvalóan nem fognak felállítani. Arra azonban igyekszik a kormányzat figyelemmel lenni – ígérte az igazságügyminiszter –, hogy azok a városok, amelyek eddig külön bírói joghatósággal voltak felruházva, lehetőség szerint többnyire ezután is bírósági székhelyként legyenek kijelölve.⁹

Az 1870. január 20-án előterjesztett törvényjavaslat miniszteri indokolása alapján a fő cél, amely a kormányt vezérelte, az volt, „hogy az országnak jó, gyors és részrehajlatlan igazságszolgáltatás biztosíttassék.”¹⁰ Az első javaslat 133 törvényszéken belül 369 járásbírószágot hozott javaslatba úgy, hogy 1-1 törvényszékhez 1-8 járásbírószághoz tartozott. A legnagyobb Pest törvényszéke volt,¹¹ az egy járásbírószághoz pl. Baja vagy Gyöngyös.¹² E tervezetben Szoboszló még törvényszéki és

járásbírószághoz mint járásbírószághoz szerepelt, miközben a többi bírósági székhelyként számításba vett hajdúváros (Böszörmény, Dorog és Nánás) járásbírószághoz a Böszörménybe tervezett törvényszék alá tartoztak volna.¹³ Ez az elképzelés a hajdúvárosokban annak a gyanúját ébresztette fel, hogy a közigazgatás 1870. évi reformja során ugyan békén hagyott Hajdúkerület talán nem sokáig maradhat fenn.¹⁴ Az aggodalmak hamar beigazolódtak, hiszen a Hajdúkerület meghatározó városait „szétszedték.” Az eredeti törvényjavaslatot ugyanis a beérkezett indítványok, kérelmek és a minisztériumi útmutatások alapján a Képviselőház által Perczel Béla elnökletével kiküldött ún. 25-ös bizottság átdolgozta, és a reformált javaslatot 1871. május 1-jén terjesztette az országgyűlés elé. Ebben Szoboszló már törvényszékként nem, csupán mint járásbírószághoz mint járásbírószághoz szerepel, mégpedig a debreceni törvényszék alatt, a debreceni, derecskei és püspökladányi járásbírószághoz együtt, elválasztva a Böszörményi törvényszék alá sorolt böszörményi, nánási és hadházi járásbírószághoz.¹⁵ A királyi járásbírószághoz, mint elsőfolyamodású bíróságokat végül az 1871. június 8-án szentesített, két nap múlva kihirdetett 1871. évi XXXI. tc. állította fel, amely 102 első folyamodású törvényszék alatt 360

járásbíróságról és azok illetékességi területéről rendelkezett. Eszerint a Debreceni Királyi Törvényszék illetékességi területébe tartoztak a debreceni, szoboszlói, derecskei és a székelyhídi kir. járásbíróságok.¹⁶

Az újabb változást az 1872-ben beterjesztett 477. sz. törvényjavaslat, és az ez alapján elfogadott 1873:XXVII. tc. jelentette, E törvényjavaslat szerint a Debreceni kir. törvényszékhez változatlanul négy járásbíróság tartozott: a debreceni, a szoboszlói, a derecskei és a székelyhídi.¹⁷ A járásbíróságok területi illetékessége azonban a dualizmus időszakában további változásokon ment keresztül, mivel az igazságügyi miniszter már 1871-ben, aztán 1890-ben is újabb és újabb felhatalmazásokat kapott arra, hogy a bíróságok illetékességi területét belátása szerint alakíthassa.¹⁸ Így a szoboszlói kir. járásbírósághoz került Bihar megyétől Kaba (Kis-Kaba pusztával) és Szabolcs megyétől Szovát.¹⁹ A korabeli szakirodalomban komoly kritika illette a bíróságok folyton változó, ezért mindvégig ideiglenesnek tartott beosztását.²⁰

A KIRÁLYI JÁRÁSBÍRÓSÁG MINDENNAPJAI

A Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában gazdag iratanyag őrzi a Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróság működésének nyomait. A következőkben

elsősorban az illetékes debreceni törvényszéki elnök éves felügyeleti vizsgálati irataiból²¹ válogatva igyekszünk képet rajzolni e kis, és bizony változó megítélésű járásbíróságról és ítélkezési tevékenységéről.

A Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróság hivatalosan 1872. január 1-jével jött létre, és kebelében egy járásbírói (Lente – másutt: Lenthe – Pál, „itteni származású ember”), egy albírói (Csepelyi – másutt: Chepely – Gyula, „szintén városunk szülötte, előbb hites ügyvéd, hajdúkerületi alügyész, majd városi tiszt ügyész”) és egy írnoki, továbbá a telekkönyvi feladatok ellátására egy telekkönyvvezetői és egy telekkönyvi írnoki állást létesítettek. A későbbiekben – annak ellenére, hogy illetékességi területe igen csekélynek minősült – két, időnként három bírói státusz volt rendszeresítve, és egy ideig telekkönyvvezetőből is kettő működött. A bíróság korai időszakának személyi állományát élvezetesen foglalja össze Horkay Gyula járásbíró a *Független Hajduság* hetilap A „Sárgaház” bírái c. cikkében: „Lenthe Pál után egy ideig nem volt végleges vezetője a járásbíróságnak, kisegítő bírák működtek, így a később püspökladányi járásbíróvá lett Simonffy István s a pécsi kir. ítélőtáblánál tanácselnöki rangra emelkedett Cseresznyés Sándor, mígnem Nagy Károly lett a bíróság vezetője. Mellette albírák voltak a helybeli származású Császy

Debreceni törvényszéki elnöki szárazbélyegző lenyomat az egyik felügyeleti vizsgálat jegyzőkönyvén. (MNL HBML)

Gyula, aki előbb a bösörményi törvényszéknél működött, majd saját kérése folytán lett a nánási járásbírószéktől szülővárosába áthelyezve, 1892-ben bekövetkezett haláláig. Ugyancsak Nagy Károly alatt volt albiró dr. Hrehus Viktor, jelenleg Budapesten kir. curiai bíró.

Nagy Károly Debrecenbe, a kir. ítélőtáblához kineveztetvén Gajzágó Béla lett a járásbíró. Mellette albiró volt a már fentebb említett Császy Gyula s a budapesti kir. büntetőtörvényszéktől idehelyezett Lengyel Imre, a szoboszlói »Rózsák atyja,« országos tevékenységű szabadgondolkodó.

Mikor Gajzágó Bélát a debreceni kir. ítélőtáblához bírónak bevitték – honnan képességei a nagyváradi kir. ítélőtábla elnökévé emelték –, Lengyel Imre nyert megbízást a járásbírószék vezetésére. Az ő idejébe esik a harmadik bírói állás megszervezése. Vezetése alatt albirók voltak Kossovits László, aki Kisvárdára került utóbb, Medveczky Emil, ki jelenleg Budapesten törvényszéki tanácselnök és Nagy Zoltán, akit innen a szegedi kir. törvényszékhez helyeztek át. Ezidőtájt aljegyzők voltak Somlyódi István, aki később Kisvárdára, majd Miskolcra került s mint a szegedi kir. járásbírószék elnöke halt meg, továbbá rövid ideig Gáti Tóth János, aki Debrecenben a törvényszéknél működött, ez után a vizsgálóbírósnál, utóbb Hajdúszoboszló város polgármestere lett.

Lengyel Imre mint táblabírói címmel és jelleggel felruházott vezető járásbíró 1907-ben nyugalomba vonulván, a már az ő idején a szekszárdi kir. törvényszéktől ide helyezett Gerstner Miksa lett a járásbírószék vezetője. Alatta a harmadik bírói állást beszüntették. Ez időben került ezen bírósághoz Péterfy Pál – jelenleg ügyvéd – aljegyzőként dr. Scholtz Elemér, később miskolci kir. ügyész, jelenleg ugyanott törvényszéki bíró, s ideiglenes joggyakornokként dr. Bihari Kálmán, később szatmári kir. járásbíró, aki a román megszállás folytán repatriált, és Domokos Jenő Debrecenből aljegyzőként.

1923-ban újra betöltik a harmadik bírói állást, de beszüntetik a jegyzőit. (Közbeesik az albirói és aljegyzői állások beszüntetése. Vezető Gerstner Miksa kir. járásbírószéki elnöki rangban, mellette bírák a világháborúban ötszörös kitüntetést szerzett Domokos Jenő, a sátoraljú helyi kir. törvényszéktől ide kinevezett, de pár heti működés után a miskolci járásbírószékhez áthelyezett dr. Gorálszky Brúnó, akinek helyére dr. Horkay Gyula előbb miskolci gyakorló ügyvéd kerül 1924 elején. E három bíró működött utoljára a „Sárgaházban” s ez kezdte meg a működését az új törvényházban s működik a nyugdíjba vonult Gerstner Miksa elnök helyetteséül 1926. január 1-vel kirendelt dr. Bihari Kálmán vezetésével.)²²

2
Független Hajdúság
1. sz.

A „Sárgaház” bírái

Készítette: DR. HORKAY GYULA.

Abból az alkalmából, hogy a járásbírószék az eddig „Sárgaház” néven ismert öreg épület helyett a Szilfák-alja és Luther-utca sarkán levő régi telken új épületet kapott, nem lesz talán teljesen érdektelen rövid felsorolásban megemlíteni azokról, akik ezen öreg épületben egy félszázadon át tudásukkal és munkájukkal Justitia papjaként szolgáltak.

A Hajdu-kerület autonóm lennállása idején a bírói hatalmat a büntető és vagyoni jogi perek legnagyobb részében az egyes hajduvárosok külön városi törvényszékei látták el élükön a főhadnaggyal, akinek állása körülbelül a mai polgármesteri állásnak felelt meg. Az utolsó főhadnagy Szoboszló városában Telcki László volt.

Fontosabb ügyekben és a városi törvényszékek által már első fokúlag elintéztelt perekben a bírói joghatóság a Bösörményben székelő hajdukertületi főkapitányságot illette, amelynél a tényleges bíraskodást az I. alkapitány gyakorolta, aki egyúttal a kerületi törvényszék elnöke is volt. E tisztségekben időrendben a legutolsók voltak, mint főkapitány Silye Gábor, mint I. alkapitány Veszprémy Gáspár. Velük lezárul az autonóm hajdu bíraskodás.

A bírói hatalom gyakorlásáról alkotott 1868. évi IV. t. cikk ugyanis Montesquieunek az államhatalom megosztásáról szóló elméletét a gyakorlatban megvalósítván, külön választotta a bíraskodást a közigazgatástól aként, hogy míg a közigazgatást a helyi képviselőtestületek által választott önkormányzati tisztviselők látják el, a bíraskodást az államfő által élethossziglan kinevezett királyi bírák gyakorolják.

Ez új rendszer 1872. január 1-én lépett életbe Horváth Boldizsár igazságügyministersége alatt.

A hat szabad hajduváros közül Bösörmény, Nánás, Hadház és Szoboszló kapott járásbírószéket – Bösörmény rövid időre törvényszéket is – azonban Bocskay szabad lovas hajduinak városát: Szoboszlót (bár a Hajdukertület autonóm különállása közigazgatásilag 1876-ig még lenállott) nem a bösörményi, hanem a debreceni kir. törvényszék alá rendelték.

1872 elején kezdette meg működését a királyi járásbírószék a Sárgaházban, azaz a Debrecen–Budapesti országút és a régi városi sáncárok mellett fekvő sárga színre meszelt ama Kis-féle házban, amit a város az igazságügyi kormányzat kikötése folytán célra megszerzett.

Az első szervezés idején egy járásbírói, egy albirói s egy aljegyzői állást kreáltak a megfelelő segédszemélyzettel: telekkönyvvezetővel, iratokkal és díjnokokkal.

Az első járásbíró Lenthe Pál volt, itteni származású ember. Albiró volt mellette Chely Gyula, szintén városunk szülőtte, előbb

Horkay Gyula cikkének részlete a helyi lapban.

A fenti összegezést végigolvasva legalább három tény feltűnik a jelenkori olvasónak: az egyik az, hogy milyen természetes volt, hogy az ország különböző részei között változik a bírák szolgálati helye, a másik talán az, hogy viszonylag rugalmas átjárás volt az egyes jogász professziók (ügyvéd, ügyész, bíró, de akár törvényhatósági jegyző) között. Végül a harmadik az az állandóság, hogy a bírák többsége évtizedeket töltött el a szoboszlói járásbírószékhelyen, albiróként vagy elnökként, és egész személyiségével meghatározta a bíróság működését.

Külön kiemelés érdemel e téren Lengyel Imre,²³ aki – túl a „Rózsák atyja” tiszteleti címen –, szakmai értelemben is országos ismertséget szerzett a városnak és bíróságának egyebek mellett azért, hogy a Jogtudományi Közönyben rendszeresen publikált a jogpolitika, a jogalkotás vagy a joggyakorlat²⁴ érdekesebb kérdéseiről. Emberséges, célszerűsége alapuló gondolkodása mutatkozik meg a kir. járásbírószékhelyeinek és területeinek meghatározásáról írott cikkében, amikor szövege teszi, hogy a jogalkotói késlekedés létbizonytalanságot eredményez a bíróságok személyi állománya körében. *„Ugyan, kérdezem, hogy csak hajdú vármegye törvényhatóságának négy év előtt hozott azon határozata, mely szerint javasolja a kormánynak, hogy a nádudvari szolgabírószékhelye Hajdú-Szoboszlóra tétessék, a püspökladányi járásbírószék pedig csatoltassék a szoboszlói kir. járásbírószékhez – nem nagy bizonytalanságban tart-e néhány tisztviselő családot?! Véleményem szerint semmi szükség nincs várni az úgynevezett állami közigazgatás behozatalára, mert a székhely és terület lehetőleg állandó meghatározása minden, tehát a mostani viszonyban is elodázhatatlan és mellőzhetetlen.”*²⁵ Másik cikkében szakmai vitába keveredik Vámbéry Ruzstemmel a Bűnvádi perrendtartás egyes újításai miatt (különösen az ügyészségi megbízott behozatalát, a hatáskör-kiterjesztést és a büntetőparancsra vonatkozó rendelkezéseket) kifogásolja a járásbírószékhelyeknél, állítván, hogy ezek az újítások csak többlet lehet jelentenek az eljárásban, sem az ügyek lényeges csökkenését, sem a minőség javulását nem fogják eredményezni.²⁶ (A nagytudású járásbírónak igaza lett: a későbbi évek felülvizsgálatai sorra ismétlik, hogy az ügyészi megbízotti állást oly csekély fizetésért senki nem hajlandó elvállalni, talán törvényhozási úton kellene megszüntetni, és a hajdúszoboszlói járásbírákat még évtizedek múlva is folyton elmarasztalja a törvényszék elnöke azért, mert nem élnek kellően a büntetőparancs kibocsátásának lehetőségével.²⁷)

A hajdúszoboszlói Kir. Járásbírószék felülvizsgálatainak írásos anyagai 1916-tól állnak rendelkezésre, így ekkortól az 1949-ig terjedő időszakból a források alapján kiemelhetünk néhány érdekességet.

Az biztos megállapítható, hogy a Lengyel Imrét váltó Gerstner Miksa idejében a járásbírószék egy ideig még meg tudta őrizni a korábbi „mintabírószék” jellegét, működését azonban a háború igen megnehezítette (1915-ben pl. egyedül a vezető járásbíró működött, a másik kettő hadba vonult), ráadásul az ügyforgalom is visszaesett.²⁸ Az ítélkezés hatékonyságának mutatója, hogy elsőfokon a polgári perek zömével 3 hónapon belül befejeződtek (15), 3 és 6 hónap között egyetlen per fejeződött be, ennél hosszabb pertartamú ügy pedig a járásbírószéknél nem volt. Polgári perben általában hétfő volt a tárgyalási nap (a jegyzőkönyv szerint ún. tömegnap), amelyre 7-12 első és 3-4 érdemleges tárgyalást tűzött ki Gerstner Miksa. Valamennyi aznapi tárgyalást reggel 8-ra vagy 9-re tűzött, ugyanis ekkor még nem volt szokás a tárgyalások ütemezett kitűzése. Előző évről folyamatban maradt 34 büntetőper, az év végén folyamatban maradt 50. 1916-ban a vizsgálatig kiosztásra került 77 büntetőügy, és befejeződött 61. (35 ítélettel 37 személyt ítél el Gerstner.) Jellemző, hogy „foglyos ügyekben” 1 napra, nem foglyos ügyekben 8-15 napra tűzött tárgyalást. Az elsőfokon befejeződött büntető perek tartama is zömében három hónapon belüli (34), 3-6 hóig tartott egyetlen ügy, afölötti tartamú büntetőügye sem volt. A községben mindössze két ügyvéd működött a jelentés szerint, őket lehetett kirendelni.²⁹ Az 1917. évi vizsgálati jegyzőkönyvben már négy ügyvéd szerepelt.³⁰ Később már nem tartják megjegyzésre érdemesnek, hogy hány ügyvéd dolgozik a városban.

Az 1918-as vizsgálati jegyzőkönyv tanúsága szerint a frontszolgálatról visszatért Péterfy Pál bíró, és átvette a büntető ügyek tárgyalását. Telekkönyvi bíróként is ő járt el, de ebbéli munkájában nagyon sok kifogásolandót talált a törvényszéki elnök. Mivel azonban betegség miatt szabadságon volt, ezért kérdőre vonni nem tudták. A büntető ügyekkel kapcsolatban is több, és nem éppen óvatoskodva megfogalmazott kifogást tett a vizsgálat. *„Bár a büntető bírónak érdemleges jogász munkája az egész év folyamán alig volt, a meghozott kevés ítélet pongyolán, hiányosan van megszerkesztve. A legtöbb ügy vádelejtés folytán van megszüntetve és az 1918.B.313. sz. ügyben, ahol közbírára üldözendő ügyről volt szó, törvényellenesen el lett napolva a tárgyalás oly időpontig, amíg a sértett a terhelt lakóhelyét be nem jelenti, amiáltal az ügy ki lett téve az elévülésnek. Általában a büntető ügykezelés azt a benyomást kelti, hogy a bíró az ügyeket mentől kevesebb fáradsággal igyekszik ellátni.”*³¹

A következő felülvizsgálati jegyzőkönyv 1921-ből való. Az 1919. és 1920. években ugyanis a vizsgálat „részint a kommunizmus, részint az oláh megszállás és az ezzel kapcsolatos, s ezeket követő körülmények miatt nem volt foganatosítható.”³²

Amikor aztán meg tudták ejteni a vizsgálatot, Kesserű Lajos, a törvényszék elnöke kénytelen volt megállapítani, hogy Szoboszlón (legalábbis Péterffy bírónál) még igencsak „háborús” állapotok vannak: *„A szobák Péterffy Pál kir. jb. szobája kivételével, amely a legnagyobb rendetlenségben van, amennyiben hivatalos helyiséghez nem tartozó dolgok vannak szanaszét hányva – tiszták és rendezettek, mindemellett a szobákban a legnagyobb szellőztetés dacára is a fennebb említett talajnedvesség felszivárgása miatt dohos szag érezhető.”*³³

Az igazságszolgáltatás a kommunizmus ideje alatt a Hajdúszoboszlói Kir. Járásbíróságnál is szünetelt. A kommunizmus 1919. március 23-tól április 25-ig tartott, az „oláhok” bejöveteleig. A munka még egy ideig szünetelt, s az igazságszolgáltatás ismét csak a románoknak Budapestre történt bevonulása után, 1919. augusztus 6-án indult meg. 1920. október 20-tól 1921. január 13-ig a tüzelőanyag hiánya miatt *„a teljes munkakifejtés akadályoztatott”*, hiszen tárgyalásokat ritkábban, és csak sürgős ügyekben tartottak. A jegyzőkönyvbe azonban bekerült a személyzet hősiességének bizonyítéka: *„mindazonáltal a személyzet naponként 1-2 órát a fűtetlen helyiségekben töltött, s a felekkel érintkezett.”*

A polgári perekben a Pp. alapvető szabályai: a szóbeliség és közvetlenség megóvására szolgáló rendelkezések betartatnak, a tárgyalások a kívánatos rövid határidőkre tűztek ki; a bizonyítás egységesen rendeltetik el s foganatosíttatik, mindazonáltal a tárgyalás egységét az oláh megszállás miatti köztudomású vasúti és postai akadályok miatt – különösen a vidéki ügyeknél nem lehetett teljesen betartani. *„...a polgári bíró hetenként 3 napon tárgyal s az egyes tárgyalási napra átlag 6 (érdemleges) ügyet tűz ki...”*³⁴

A hagyatéki ügyek elintézése megfelelő gyorsasággal történt, bár a bíróság ebbeli működését hátráltatta az, hogy a román megszállás alatt a haláleset és hagyatéki leltárak a postán a „cenzurálás” miatt sok esetben elvesztek. *„Az előző évben a tüzelőanyag hiánya miatt megakadt működés következtében felgyülemlett ügyek elintézése igen szépen halad – állapítja meg a vizsgálati jelentés –, amennyiben a múlt év végén folyamatban maradt 320 ügy, folyó évben már 285 nyert befejezést, míg a múlt évben csak 164 intéztetett el. A közjegyzőnél is igen nagy akadályokba ütközött eddig is, sőt még most is nagy nehézségekkel jár a hagyatéki ügyek letárgyalása, amennyiben az örökösök egy része még mindig hadifogságban van, és hirdetményi eljárást kell foganatosítani. A hirdetmények közzététele pedig az oláh megszállás alatt a postai forgalom szünetelése folytán lehetetlen volt; nemkülönben késlelteti a*

*hagyatéki ügyek letárgyalását azon körülmény, hogy az örökösök egy része megszállt területen tartózkodik.”*³⁵

A büntető ügyek terén az előző vizsgálathoz képest jelentős javulást tapasztalt a törvényszék elnöke. Ez elsősorban annak tudható be, hogy *„a büntető ügyek száma az utóbbi időben erősen megcsappant.”* Péterffy átlagosan havi három napot tárgyalt, 1-1 napra 20-40 (!) ügyet tűzött. (Ezt még a vizsgáló törvényszéki elnök is sokallta.) Hibául rótta fel neki, hogy a magánindítványos és ügyészi ügyeket egy napra tűzte. Erre Péterffy azzal védekezett, hogy eddig az ügyek csökkenése miatt tűzte egy napra ezeket, ami ellen az ügyészi megbízott, Dr. Hetey László ügyvéd kifogást nem emelt.³⁶

A jegyzőkönyv záró megállapítása nemigen tüntette fel kedvező színben a büntető ügyek bíróját: *„Külön közöltetett Péterffy Pál kir. járásbíróval, hogy megütközéssel észlelte szobájának egy tárgyaló teremhez s egy bíró hivatalos helyiségéhez nem méltó s a bírói tekintélyt sértő rendetlen voltát, s úgy őt, mint a vezető járásbíró a helyiség rendbehozatalára felhívván, utasította a vezető járásbíró, hogy a helyiség rendbehozatalát 14 nap alatt jelentse.”*³⁷ Június 7-i keltezéssel lakonikusan szól a vezető járásbíró idevonatkozó feljegyzése: *„Jelentem továbbá, hogy Péterffy Pál bíró úr szobája most már nagyjában rendbe van hozva.”*

Az 1922. évi vizsgálat megállapította, hogy *„a büntető bíró igen sok tárgyalást napol el s a szabályszerű idézés ellenére meg nem jelent vádlottakkal vagy tanúval szemben megtorló intézkedést nem alkalmaz s így hozzászoktatja a feleket ahhoz, hogy a bírósági idézésre ne jelenjenek meg. Ezáltal a bíróság munkáját is szaporítja s a bíróság tekintélyét is rontja.”*³⁸ A vizsgálati jelentés hivatali úton felkerült az ítéletábla elnökéhez is, aki számos észrevételt tett a szoboszlói ügymenetre, amelyet a törvényszék elnöke közvetített a járásbírónak: *„A kir. jb. ügyvitelben észlelhető hátramaradást indokoltnak, s ebből folyóan a bírói személyzet részéről a folyó évben kifejtett tevékenységet kielégítőnek nem találta. Ugyanis a Hajdúszoboszlói Kir. Járásbíróság ügyforgalma oly csekély, hogy azt legfeljebb 3 bíró, vagy akár 2 bíró és egy segéd (jegyző vagy titkár) minden nehézség nélkül állandó egyensúlyban tarthatja. A folyó évben eddig 3 bíró és egy bírósági titkár működött, kik közül a járásbíró elnök 11, a másik két bíró összesen 79 napig volt távol és így a bírói és fogalmazó személyzet együttes létszáma a rendesnél nagyobb volt, mégis a polgári perhátralék 173 db-ról (amely különben is nagy volt) 260-ra, a nem peres ügyek hátraléka 212-ről 234-re s a bűnügyeké 106-ról 157-re szökkent fel. Különösen csekélynek tűnik fel – más vidéki polgári bírák tevékenységéhez*

viszonyítva is – a Nagyságod és a Bihary Kálmán tevékenysége, akik közül nagyságod csupán 40, Bihary Kálmán jb. pedig csak 36 polgári érdemleges ítéletet hozott, egy fél év alatt, noha más ügyszakban foglalkoztatva nem voltak.” Emiatt a törvényszéki elnök azonnali jelentést kért, legkésőbb november 1-ig, a hátralék mielőbbi feldolgozásáról. November 25-én érdeklődött, hogy feldolgozták-e már a hátralékot (mert nyilván nem kapott jelentést). November 29-i keltezéssel Gerstner válaszolt: „hátralék még teljesen feldolgozva nincsen. Domokos Jenő járásbíró úr bírói működését csak október hónapban kezdte meg, közbeesett a bírák rendes szabadságideje is, úgyhogy az ekként rendelkezésre állott idő – tekintettel az újonnan érkezett ügyek meglehetősen nagy számára is – a hátralék teljes megszüntetésére elegendő nem volt. A legnagyobb szorgalommal igyekszünk, hogy a bíróság régi jó hírnevét helyreállítsuk.”³⁹

Az 1923-as vizsgálatnál még mindig nem volt sokkal jobb a helyzet, annak ellenére, hogy Péterfy nyugdíjba ment, és Domokos Jenő érkezett a helyére. Gerstner polgári pereinek túlnyomó része még mindig általában 3 hónapon belül, nagy része 3-6 hó közt fejeződik be. Domokos Jenőé zömmel 6 hó és 1 év között zárulnak, vagy még hosszabbak. Alig van pere, ami 6 hó előtt befejeződik. „A pereknek ez a hosszú tartama azonban részint a most birtokrendezéssel foglalkozó Bihary Kálmán járásbíró részint az 1923. évi április hó 1. napján nyugállományba vonult Péterfy Pál kir. járásbíró tevékenysége ill. mulasztása folytán állott elő, mert Domokos Jenő csak folyó évi április hó 1-jén vette át Péterfy Pál ügycsoportját.” A vizsgálat megállapította, hogy „a büntető bíró igen sok tárgyalást napol el s a szabályszerű idézés ellenére meg nem jelent vádlottakkal vagy tanúval szemben megtorló intézkedést nem alkalmaz s így hozzászoktatja a feleket ahhoz, hogy a bírósági idézésre ne jelenjenek meg. Ezáltal a bíróság munkáját is szaporítja s a bíróság tekintélyét is rontja.” Az infrastruktúra hiányosságát mutatja, hogy a járásbírószágon még sem telefon, sem írógép nincs.⁴⁰ Írógépet 1925-ben szereznek be egyet, de az használhatatlan, rossz állapotban van – egyébként pedig nem is tudná használni senki. Ez utóbbi még évek múlva is probléma: az 1929-es vizsgálat is szóvá teszi, hogy a járásbírószágnál nincs gyakorlatban a határozatoknak gépre diktálása. Pedig ez az első olyan esztendő, amelynek elnöki levelezése géppel készült, és már nem kézírással. A jegyzőkönyvből kitűnik, hogy a bíróságnál alkalmazottak közül csak Szatmári Lajos kezelő bír jártassággal a gépírásban, s így a rendelkezésre álló egyetlen írógép sincs eléggé kihasználva.⁴¹

Az 1925. évben Kesserű Lajos törvényszéki elnök által megtekintett tárgyalások kapcsán a jegyzőkönyv rögzíti, hogy Domokos Jenő tárgyalásvezetésével a vizsgáló egyáltalán nincs megelégedve (a könnyű testi sértés miatt Gazer János és neje elleni 1925.B.1192. sz. ügyben a tanú, a vádló és a vádlott egyszerre beszéltek hangosan, a bíró pedig nem utasította rendre őket. Az ítélethirdetésnél nem állt fel a bíró, stb.). A rágalmazás miatt Erdei Eszter ellen folyó 1924. B. 17778. sz. ügyben „két hónapnál hosszabb ideig tartó halasztást adott a büntetés foganatosítására. Ezzel és a többi halasztásaival rendszerré teszi a halasztások engedélyezését, pedig csak kivételes esetekben kellene a büntetések foganatba vételére halasztást engedélyezni.”⁴²

Az egy évre meghosszabbított hivatali idővel sem sikerült úrrá lenni a hátralékon. Ennek ellenére Gyárfás Imre telekkönyvvezető a segédhivatali személyzet nevében azt a kérést terjesztette elő, hogy a vizsgáló elnök a hosszabbítást szüntesse meg, „mert a végzett nagy munkateljesítmény mellett a személyzet egészségi állapota van állandóan veszélyben. Egyben előadja, hogy a feladatuknak a jövőben is a lehetőséghez képest eleget fognak tenni, szükség esetén hivatalos órán kívül is fognak dolgozni, csupán azt kéri, hogy a pontosan 8–13 óráig és 15–18 óráig megállapított hivatalos idő 7 órától 14 óráig legyen megállapítva.”⁴³

1926-ban már Bihary Kálmán volt a járásbírószágon elnöke. Domokos megint feddést kapott Kesserűtől, ezúttal azért, mert

Kesserű Lajos portréja. (BFL. VII. 1. a. 1028. 8. k. 4.)

indokolatlanul sok helyszíni büntető tárgyalást tart, anélkül, hogy kikérné az elnök előzetes engedélyét.⁴⁴ A vizsgálati jegyzőkönyvre megint elég kíméletlen fogalmazású iratban tett észrevételt az ítélőtábla elnöke.⁴⁵ „A kir. JB ügymenete nem kielégítő. Ennek közelebbi okát nemcsak abban látja a táblai elnök úr, hogy a kir. JB jelenlegi vezetőjének az idejét részben az O.F.B. [Országos Földbirtokrendező Bizottság] megbízásainak a teljesítése foglalja le, másrészt pedig hogy a bíróság bírói személyzetében a folyó évben változás történt, hanem abban is, hogy a bírák közül az újonnan kinevezett dr. Kocsis Árpád valamint Domokos Jenő kir. járásbírák nem fejtettek ki kellően eredményes munkásságot.

Ugyanis a dr. Kocsis Árpád kir. járásbíró tevékenysége, amely 51 munkanap alatt 13 polgári ítélet hozatalában, 70 végrehajtási és öt egyéb nemperes ügy elintézésében merült ki, oly csekély, hogy az még a közepes átlagon is alul marad. Tevékenységének ezt a csekély eredményét hajlandó a táblai elnök úr ezúttal a kezdet nehézségeinek tulajdonítani, de ez a körülmény még nem indokolhatja azt, hogy az ítéleteket heteken át ne foglalja írásba, úgy hogy a vizsgálat napján [helyesen: napjáig – B. J.] az általa hozott összesen 13 polgári ítéletből még 11 darab nem volt írásba foglalva, amelyek közül a legrégibb 1 és ½ hónap előtt hozatott. Miután a nevezett kir. járásbíró a kezdet nehézségein már átesett, elvárja, hogy a jövőben jóval kedvezőbb eredményt fog felmutatni. Egyben szíveskedjék Bíró úr a nevezett járásbíró az ítéletek írásbafoglalásánál a törvényes rendelkezések betartására felhívni s egyben tudomására adni, hogy a jövőben a fentemlítetthez hasonló késedelmes eljárás miatt felügyeleti úton fogja a táblai elnök úr felelősségre vonni.”

Súlyos kifogás alá esett a bűnügyek vitele is. „Itt a hátralék az ezévi kiosztásnak (248) több mint a felét (125) teszi ki. A jegyzőkönyv 598. pontjában foglaltakból kitűnően a bűnügyek bírójá Domokos Jenő kir. járásbíró nemcsak a nyilvántartások iránti intézkedéseknél követ el mulasztásokat, de az ítéleteket is felületesen, hanyagul szerkeszti, s azok nem felelnek meg a Bp. 327. és 328. §-aiban foglalt rendelkezéseknek [...] annak ellenére, hogy nevezett kir. járásbíró a múlt évben teljesített időszak vizsgálat alkalmával tapasztalt hasonló szabálytalanság miatt már figyelmeztetésben részesült. Ezen felül az ítéleteket kellő időben nem foglalja írásba, hanem azokat összegyűjtve, egyszerre készíti el, ami a Bp. 541. §-ának utolsó bekezdésében foglalt rendelkezésre tekintettel nemcsak nem engedhető meg, hanem az ilyen eljárás az alaposság rovására is esik. Ezt az eljárást egyébként nem látja a táblai elnök úr megokoltnak sem az ügyforgalommal, amely alig közepesnek mondható, sem pedig a nevezett

kir. járásbíró nagy elfoglaltságával, mert a kimutatás adatai szerint 158 munkanap (23 hét) alatt mindössze 28 napon tárgyal, vagyis egy hétre alig esik 1 ¼ tárgyalási nap.

Domokos Jenő kir. járásbíró miatt, mert a folyó évi április hó 30-tól a vizsgálat napjáig vagyis folyó évi június hó 8-ig hozott ítéletek közül a vizsgálat napjáig 22 darabot még nem foglalt írásba, ezúttal az Ált. B. Ü. Sz. (429/1891. I.M.E. számú rendelet) 86. §-ának 5. pontja alapján szóbelileg megintette a kir. ítélőtáblai elnök.”

Kesserű felkérte ezért Bihart, hogy szíveskedjék a táblai elnök úr ezt a felügyeleti intézkedését vele szemben foganatba venni, és egyben a figyelmét felhívni arra, hogy hasonló mulasztások és szabálytalanságok miatt a jövőben vele szemben súlyosabb megtorló intézkedést fog alkalmazni, esetleg fegyelmi úton leendő felelősségre vonása iránt fog intézkedést tenni.

Az ügykezelés terén is sok a kívánnivaló. Itt a főljástrom és a nyilvántartó könyvek pontatlan vezetésén kívül különösen a telekkönyvi bevezetési hátralék ijesztő nagy számát emeli ki a táblai elnök úr. Ezt az elmaradást a kir. járásbíróág kedvezőtlen kezelő személyzeti viszonyára tekintettel ezúttal nem kívánja észrevétel tárgyává tenni, miután a kirendelt kisegítő munkarejével ez a hátralék leasztható lesz.

Ilyen előzmények, súlyos mulasztások és retorziók után a következő évi vizsgálat során a vizsgálat is meglepő rend uralkodott a járásbíróágon. Az ügykezeléssel és a büntető ítélkezéssel azonban még nem volt minden rendben. A felügyelet körében a törvényszéki elnök megnézte Domokos Jenőnél a lopás vétsége miatt Sz. Kovács Róza elleni 1927.B.2044. sz. ügyet. „Az iratokból megállapítható, hogy a vádlott a cselekmény elkövetése előtt lopás miatt már háromszor volt büntetve s utolsó büntetése kitöltése óta 10 év még el nem telt. Ennek ellenére a járásbíróág a Btk. 338. §-a szerint minősülő s a kir. törvényszék hatáskörébe tartozó lopás büntette helyett, hatáskörének túllépése mellett lopás vétsége miatt 5 hónapi fogházra ítélte.

Az eljáró Domokos Jenő járásbíró ez iránt megkérdeztetvén előadta, hogy tudta ezt a körülményt, de azért járt el ebben az ügyben s hozott ítéletet, hogy legyen a járásbíróágnál egy hosszú időre elítélt fogoly, aki a fogházőr és a foglyok részére főzzön. Ez a cinikus védekezés a bírói lelkiismeretesség hiányára mutat.”

„Az ítéletnek úgy a rendelkező része, mint az indokolása hiányos. A rendelkező részben a cselekményt így határozza meg: »Sz. Kovács Róza egy 40 pengőn aluli értékű cipőt vitt el.« Ez a körülírás a lopás fogalmának több lényeges tényálladási elemét nélkülözi. Így pld. nélkülözi azt a tényálladási elemet, hogy az elvitel »jogtalan eltulajdonítási célból« történt, jöllehet, a vádlott éppen e szándék fenn nem forgásával védekezett.”

Összegző megállapításként Kesserű rögzítette, hogy „...bár a járásbíróság ügymenete még mindig sok kívánnivalót hagy hátra – az előző évi állapothoz képest javulás észlelhető. [...] A járásbíróság vezetőjének működéséért elismerését nyilvánította.”⁴⁶

A táblai elnök azonban megint szigorúbb volt: „Előrebocsátotta, miképp arra való figyelemmel, hogy szóbeli jelentésem szerint Domokos Jenő kir. járásbíró ideiglenes nyugalomba helyezés iránti kérelmét már beadta s annak felterjesztése rövid időn belül várható, a nevezett kir. járásbíró terhére megállapított szabálytalanságok miatt intézkedéseit egyelőre függőben tartja. Felkér azonban öméltsága, hogy abban az esetben, ha a nevezett kir. járásbíró nyugalomba helyezés iránti kérelmét visszavonná, vagy ötévi bírói szolgálatának lejártja után (1927. évi augusztus hó 14.) kérelme felterjesztésének további elhalasztását kérné, hozzá a szükségesnek tartott felügyeleti intézkedésre nézve véleményes jelentést tegyek azon szabálytalanságok és késedelmek miatt, melyek a nevezett kir. járásbíró terhére a felügyeleti vizsgálati jkv. 89, 394., 440, 441, 539, s különösen az 598. pontok szerint (az 1927. B.2044 és 1924.B.1887. sz. bűnügyekben) megállapítottak. [...]”

A méltóságos kir. ítélőtáblai elnök úr kifogásolja a polgári perek aránylag hosszú tartamát (az ügyek 1/5-e 6 hónapon túl fejeződik be), ami az ügyforgalom adatai szerint teljesen indokolatlan. Ez a késedelem részben arra vezethető vissza, hogy dr. Kocsis Árpád kir. járásbírósnál egyes ügyek huzamos ideig hevernek elintézetlenül, s hogy a nyilvántartások pontatlanok, sőt, a nevezett kir. járásbíró az ügynek nyilvántartásba vételét nem is rendeli el.

A most nevezett kir. járásbíró a tárgyalási naplót sem vezeti pontosan, amennyiben bár 283 ügyet fejezett be, az időtartam szerinti részletezés csak 270 ügyet tüntet fel. Ugyanő egyes ítéletek írásbafoglalását késedelmesen, s a Pp. 11. §-ában meghatározott időn túl teljesíti.

Az ügyviteli és eljárási szabályok ellen elkövetet ezen hibák és késedelmek miatt dr. Kocsis Árpád kir. járásbírósnak az Ált. B.Ü.SZ. 86. §-ának 4. pontja szerint figyelmeztetésben részesíti, s őt e szabályok jövőbeni betartására felhívja. Nagyságodat felkérem, hogy a nevezettel szemben ezt a felügyeleti intézkedésemet fogamatba venni és erről hozzám jelentést tenni szíveskedjék. [...] A hathatósabb ellenőrzés végett elrendelte, hogy további intézkedésig a hajdúszoboszlói kir. járásbíróstól ne évnegyedenként, hanem havonként tevékenységi kimutatást kívánjak be, s azt hozzá minden hó 5. napjáig előterjesszem, amely okból felkérem Nagyságodat, hogy a kívánt havi kimutatásokat minden hó első napján postára téve betérjeszteni szíveskedjék.”⁴⁷

A következő évben ismét csekély javulás mutatkozott, aminek talán az is oka lehetett, hogy a bíróság személyi állományába került Dr. Diczig József járásbíró (bár csak alig egy évig maradt itt, 1929. április 25-ig). „A polgári perek tartama sokkal kedvezőbb, mint az első évben volt, midőn a perek 10 %-a egy éven túl nyert befejezést. Ennek az az oka, hogy a perek intézése Dr. Kocsis Árpád helyett nagyrészt Dr. Bihary Kálmán járásbíró ügykörébe utaltatott.”⁴⁸

Az új bíró 1929. május 8-tól: Dr. Verécsi Sándor lett. Az őt alig egy hónap múlva vizsgáló törvényszéki elnök észrevételezte is, hogy „bíró erősen küzd még a kezdet nehézségeivel, a tárgyalás menete lassú, vontatott, a vezetést bíró nem tartja kézben, jegyzőkönyvbe vesz

Hajdusoboszló, 1933. július 16.-napján.

Kocsis Árpád
kir. járásbíró

kir. járásbírósnak helyett.

*lényegtelen dolgokat is.*⁴⁹ Nem kerülte el a kir. ítélőtáblai elnök figyelmét az a körülmény sem, hogy a három legrégibb polgári perről és a három legrégibb bűnügyről a vizsgálati jelentéshez VI. és VII. alatt csatolt kimutatás hiányos, amennyiben az csupán a legutolsó intézkedéseket s illetve a nyilvántartásba helyezés okát tünteti fel. Ebből pedig nem állapítható meg, hogy a kimutatott ügyek intézésében megelőzően nem merült-e fel indokolatlan késedelem. Az észrevételre Kocsis Árpád válaszolt Bihary helyettesítésében, azzal, hogy a „*két legrégibb polgári perben 1927. szeptember 5-től 1929. március 21-ig tapasztalható késedelemnek az az oka, hogy a kir. JB-nál 1927. október 1-től Domokos Jenő járásbíró távozásától, aki nagy hátralékot hagyott hátra, 1928. május 21-ig, Dr. Diczig József járásbíró megérkezéséig bíróhiány volt s így az állandóan emelkedő ügyforgalmat a másik két bíró csak megfeszített munkateljesítménnyel tudta ellátni. 1928. év őszén és 1929. év elején egy havi megszakítással 3 hónapig pedig Kocsis Árpád járásbíró volt távol Kaba község telekkönyvi betéteinek hitelesítésénél Kabán a hely színén, s így ezen idő alatt is két bíróra hárult az ügyek elintézése. Ez okból kérem az ezen ügyekben tapasztalható késedelmet indokoltnak tekinteni.*”⁵⁰

A következő évi vizsgálatnál megint egy sor adminisztrációs szabálytalanságot tett szóvá a törvényszék elnöke (letéti napló, bűnjelnyilvántartó könyv, főljástrom egyes rovatai, csatolás feltüntetése nem pontos, a mutatózás néha másnapra marad, személyi adatok nyilvántartása, leírási és kiadási sorrend nem a Jüsz 70. §-a szerinti, tkv-i iratborítékok vezetése stb.) „*Vizsgáló elnök kifogásolta, hogy értesítési idő alatt az ügyvédek maguk keresgélnek kellő felügyelet nélkül az iratok között.*”⁵¹ „*...az ügyiratok betekintése közben az irattári polcon talált vizsgáló elnök kb. mintegy 200 darabra tehető iratot, amelyekben múlt év elején tartatott perfelvételi tárgyalás – bírói intézkedés: szünetel, aláírás. Elirattározva nincsenek.*” A jegyzőkönyv összegző megállapítása szerint a járásbírósnál nagy kézbesítési és leírási hátralékok vannak, és rendetlen ügykezelés. Ezt pedig csak részben indokolja a kézbesítő elhalálozása, illetve a kezelőszemélyzet négy tagjának vizsgára való készülése.⁵²

Az 1931-es jelentésből az is kiderül, hogy már a 20. század első harmadában is voltak „giga” büntetőügyek: a 2651.B.1927. számú ügy például Papp Kálmán és 63 (!) társa ellen folyt sikkasztás vétsége miatt folyt.⁵³ A következő években továbbra is kritikára okot adóan működött a járásbíróság. Nőtt a nagyon elhúzódó perek száma. Veréczinél 1933-ban még folyamatban voltak 1928-as és '29-es polgári perek. „*Vizsgáló elnök felkérte*

Dr. Veréczi Sándor eljáró bírót, hogy az ügyek befejezését nagyobb eréllyel szorgalmazza, és az ügyvédekét valamint a feleket is szoktassa rá arra, hogy bizonyítékaikat lehetőség már a perfelvételi tárgyaláson adják elő.”⁵⁴ A Kocsisnál meghallgatott tárgyalás alapján pedig Kesserű jegyzőkönyvben észrevételezte, hogy „*a tárgyalás menete vontatott, nehézkes és lassú. Felkérte tárgyaló bírót, hogy a tárgyalásokra megfelelően elkészülve igyekezzék a törvény rendelkezésének megfelelően az ügyeket lehetőleg egy tárgyaláson befejezni és tárgyalásokat kissé élénkebb modorban vezetni.*”⁵⁵ 1933–1934-ben volt jellemző, hogy Páll Ferenc bírósági végrehajtó, hogy ledolgozza felgyülemlett hátralékát, egyes végrehajtási cselekményekhez a fiát küldte maga helyett, akinek volt ugyan a végrehajtáshoz megfelelő végzettsége, de engedélye nem. Később ugyanő a járásbíróshoz került, mivel Veréczi Sándor járásbírótól havi 30 (később 20) pengőt kapott, cserébe a Veréczi tárgyalásain vezette a jegyzőkönyvet, illetve gépelte a határozatokat.⁵⁶

A sok hiba, hiányosság és elmaradás ellenére Bihary mindig kiállt a munkatársai mellett, „kimagyarázta” a szabálytalanságokat és késedelmeket, így a Hajdúszoboszlói Járásbíróság bírái és segédszemélyzetének tagjai mindig megmenekültek a felügyeleti vagy fegyelmi intézkedéstől. Bihary Kálmán vitatható sikeres elnöksége 1938. április 19-éig tartott. A nyáron K. Nagy Zoltán kapott elnöki kinevezést, aki ismét erősebb kézzel fogta a személyi állományt, így hamarosan ismét sikerült ledolgozni a hátralékokat. A következő évi vizsgálat során a vizsgáló elnök „*rámutatott az észlelt hibákra és azok megszüntetésére útmutatást adott. Megállapította, hogy az ősszel történt katonai behívások folytán előállott rendkívüli nehéz viszonyok ellenére is sikerült a bíróságnál az ügymenet egyensúlyát fenntartani. Megállapította továbbá, hogy az ügykezelés minden ágában az előző felügyeleti vizsgálat alkalmával észlelt szabálytalanságok túlnyomó részében megszűntek s az egész bíróság mindenképpen a rend képét mutatja. Rámutatott, hogy ezen példás rend és kiváló eredmény elsősorban dr. K. Nagy Zoltán kir. járásbírósnál elnök nagy hozzáértéssel és odaadással végzett kiváló vezetői tevékenységének köszönhető. A bíróság egész személyzetének fáradságos, odaadó, lelkiismeretes végzett munkájukért köszönetét és elismerését nyilvánította.*”⁵⁷ A következő évben pedig „*megállapította, hogy a kir. járásbíróság ügymenete és ügykezelése a kiemelt és a jegyzőkönyvbe foglalt csekélyebb hiányosságoktól eltekintve a teljes rend és példás szorgalommal teljesített munkásság képét mutatja.*” K. Nagy Zoltán azonban csak 1941. március 31-ig volt elnök Szoboszlón, akkor

a nagyváradi kir. járásbíróshoz helyezték át. Az új elnök dr. Jóna Kálmán lett, aki május 20-ával érkezett új állomáshelyére. Újonnan került a bírósághoz dr. Szabó Antal is, aki január 1-jétől van állományban. Szintén újként hoztak létre egy önálló működési körrel felruházott jegyzői státuszt, amelyet dr. Cseke Béla töltött be, aki a telekkönyvi ügyeket intézte január 1. és január 19. közt, és Dr. Kalmár Pál kir. járásbírósi jegyző január 1-től.

A Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróság itt vázolt működése kiváló példáját adja egy vidéki kis bíróságnak, amely csekély ügyforgalom és szoros törvényszéki felügyelet mellett működött, tevékenységének kvalitása pedig a kötelékében dolgozó bírák személyes kvalitásaival és elhivatottságukkal korrelált. A Szoboszlói Járásbíróság 1950-es megszüntetésével azonban ez a szoboszlói polgári ítékezés első korszaka véget ért, és abban új fejezet csak a 20. század végi bírósági reformmal, a Járásbíróság létrehozásával (avagy újrafelállításával) kezdődött.

Járásbírósi bélyegző Kossuth-címerrel egy 1949-es iraton.
(MNL HBML)

Az IM bélyegzője a Rákosi-címerrel egy 1950-es iraton.
(MNL HBML)

JEGYZETEK

- ¹ NAGY Sándor: Fejezetek a hajdúvárosok és a Hajdúkerület büntetőbíráskodásából In. *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve* VI. Szerk. Nyakas Miklós, Hajdúböszörmény, 1987. 85.
- ² Vö. pl. Bihar vármegye alispánjának iratai MNL HBML IV. B. 406/6. 2. d. I. 11. 279/1873
- ³ Vö. PAPP László: A rendes bírósági szervezet változásai Magyarországon 1849–1861 között. = *FORVM*, 2014. 159.
- ⁴ BÓNIS Péter: Az ausztriai polgári törvénykönyv és polgári jogunk. = *De Iurisprudentia et Iure Publico*, 2011. 1. sz. 1–11.
- ⁵ MÁTHÉ Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875.* (továbbiakban MÁTHÉ, 1982.) Budapest, 1982. 22.
- ⁶ KI 1869–71. I. kötet. 1869. 2.
- ⁷ Tulajdonképpen ez a hozzáállás magyarázza azt, hogy az első tervezetben még Szoboszló törvényszékkal (!), és az alá sorolt egyetlen Szoboszlói kir. járásbíróssággal szerepelt. Vö. 1-ső melléklet a 330. sz. irományhoz. (A 330. sz. iromány a későbbi 1871. évi XXXI. tc. országgyűléshez benyújtott tervezete volt.) KI 1869–71. III. kötet 290.
- ⁸ Egyébiránt épp ezek voltak azok az érvek is, amelyeket a megyék oly szívesen hangoztattak amellett, hogy e csekélyebb – ún. „nem formális eljárást igénylő” ügyekben hagyják náluk az eljárás (a bíráskodás) lehetőségét. Vö. pl. Bihar vármegye alispánjának iratai MNL HBML IV. B. 406/6. 2. d. I. 11. 279/1873
- ⁹ MÁTHÉ, 1982. 148.
- ¹⁰ 1-ső melléklet a 330. sz. irományhoz. (Indokok) KI 1869–71. III. kötet, 274.
- ¹¹ Vö. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: *Epizódok a Pestvidéki Királyi Törvényszék történetéből 1872–1944. Episodes from the History of the Royal Pest Environs Regional Court 1872–1944.* Budapest, 2019. 19–23.
- ¹² Vö. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: *Az egri Törvényszék. The Eger Courthouse.* Budapest–Eger, 2018. 18–19.
- ¹³ 1-ső melléklet a 330. sz. irományhoz- KI 1869–71. III. kötet 290.
- ¹⁴ MÁLNÁSI Ödön: *Hajdúszoboszló története.* Debrecen, 1928. 31.
- ¹⁵ 950. sz. iromány. KI 1869–71. IX. kötet 229. A Szoboszlóra vonatkozó rész: 235. A közigazgatási reform is bekövetkezett hamarosan, hiszen az 1876. évi XXXIII. tc. a hajdúkerületet mint különleges jogállású területet megszüntette, és területéből Debrecen központtal létrehozta Hajdú vármegyet.
- ¹⁶ ANTAL Tamás: *Város és népképviselő.* Szeged, 2011. 186.
- ¹⁷ KI 1872. VIII. kötet 447.
- ¹⁸ Vö. 1871. évi XXXI. és XXXII. tc. valamint 1890. évi XXV. tc.
- ¹⁹ KI 1872. VIII. kötet 447.
- ²⁰ Többek között LENGYEL Imre: A kir. járásbírósságok székhelyeinek és területeinek meghatározásáról. = *Jogtudományi Közlöny*, 1898. 16. sz. 124.
- ²¹ Figyelemmel arra, hogy a felügyeleti vizsgálati anyagok mellékletekkel együtt 1916–1949 között szinte hiánytalanul rendelkezésre állnak, az anyag alkalmas következtetések levonására. (Az ellenben sajnálatos, hogy a bíróság működésének első 45 évére vonatkozóan szervezeti (elnöki) iratok a levéltárban nem találhatók.) Az állomány lelőhelye: MNL HBML VII. 16. 2–8. (különösen: 5.) doboz.
- ²² A levéltári állomány hiányai miatt az 1916 előtti időszakra vonatkozó ismeretek elsősorban újságcikkekből származnak. Különösen figyelemre méltó HORKAY Gyula: A „Sárgaház” bírái. = *Független Hajdúság*, 1926. január 3. 2., amelyből a szöveghű idézet származik.
- ²³ Életútjáról és pályaképéről részletesen ír Kovács Ilona tanulmánya a jelen kötetben.
- ²⁴ LENGYEL Imre: A végrehajtási törvényből. = *JK*, 1889. 52. sz. 425.

²⁵ LENGYEL Imre: A kir. járásbírók székelyeinek és területeinek meghatározásáról. = JK, 1898. 16. sz. 124.

²⁶ LENGYEL Imre: Büntetőparancs és ügyészégi megbízott az új járásbírói eljárásban. = JK, 1899. 40. sz. 286–287.; Vámbéry Rusztem: Büntetőparancs és ügyészégi megbízott. = JK, 1899. 41. sz. 293. és LENGYEL Imre: Büntetőparancs és ügyészégi megbízott. = JK, 1899. 42. sz. 303.

²⁷ A büntetőparancs tekintetében pl.: MNL HBML VII. 16. 5. d. 1931. El. II. A. 61. (1931. június 16–18.) 42–43. Az ügyészégi megbízott kapcsán: „Ügyészi megbízott nincs, mert ez állást évi 2000 K-ért senki sem vállalja. Mindegyik tárgyalásra, midőn közvadás ügyek vannak kitűzve, ügyész vagy ügyészégi megbízott utazik Debrecenből Hajdúszoboszlóra. [...] Takarékosági szempontból célszerű lenne, ha a minisztérium az ügyészégi megbízott tiszteletdíját annyira felemelné, hogy arra valaki érdemesnek találna vállalkozni, mert így az egyes tárgyalásokra Debrecenből kiutazó ügyészek és ügyészégi megbízottak napidíja és útiköltsége sokkal többbe kerül.” MNL HBML VII. 16. 5. d. 1923. El. II. A. 16. (1923. június 5.) 12. A következő évben szintén: „Ügyészi megbízott nincs, mert e tiszt betöltését a megállapított csekély tiszteletdíjért senki sem vállalja. Mindegyik tárgyalásra, midőn közvadás ügyek vannak kitűzve, ügyész vagy ügyészégi megbízott utazik Debrecenből Hajdúszoboszlóra. E kiküldetések igen nagy terhet rónak a debreceni kir. ügyészégre s tetemes megterhelést jelentenek a m. kir. államkincstár nézve is. Célszerű volna az ügyészégi megbízott tiszteletdíjának felemelése, vagy ez intézménynek a törvényhozás útján való eltörlése.” MNL HBML VII. 16. 5. d. 1924. El. II. A. 23. (1924. május 27–28.) 12.

²⁸ Az előző év folyamán kiosztásra került összesen 264 ügy, ebből polgári per: 23, végrehajtási ügy: 28, hagyatéki ügy: 125, bűnügy: 77, egyéb ügy, melléklet. MNL HBML VII. 16. 5. d. 11. 1916. El. II. A. 3. (1916. május 18.)

²⁹ Uo. 5.

³⁰ MNL HBML VII. 16. 5. d. 1917. El. II. A. 1. (1917. május 29.) 5.

³¹ MNL HBML VII. 16. 5. d. 1918. El. II. A. 2. (1918. május 22.) 16.

³² MNL HBML VII. 16. 5. d. 1921. El. II. A. 6. (1921. május 20.) 1.

³³ Uo. 2.

³⁴ Uo. 3.

³⁵ Uo. 4.

³⁶ Uo. 5–6.

³⁷ Uo. 9.

³⁸ MNL HBML VII. 16. 5. d. 1922. El. II. A. 7. (1922. július 19.) 10.

³⁹ Uo. melléklet.

⁴⁰ MNL HBML VII. 16. 5. d. 1923. El. II. A. 16. (1923. június 5.) 5.; 10.; 11.

⁴¹ MNL HBML VII. 16. 5. d. 1929. El. II. A. 51. (1929. június 5–7.) 12.

⁴² MNL HBML VII. 16. 5. d. 1925. El. II. A. 36. (1925. június 4–5.) 15.

⁴³ Uo. 17.

⁴⁴ MNL HBML VII. 16. 5. d. 1926. El. II. A. 39. (1926. június 8–9.) 15.

⁴⁵ MNL HBML VII. 16. 5. d. 1926. El. II. A. 42. (1926. augusztus 25.) melléklet.

⁴⁶ MNL HBML VII. 16. 5. d. 1927. El. II. A. 43. (1927. június 21–22.) 22–23.; 29.

⁴⁷ 1927. augusztus 3-i keltezéssel: MNL HBML VII. 16. 5. d. 1927. El. II. A. 44.

⁴⁸ MNL HBML VII. 16. 5. d. 1928. El. II. A. 46. (1928. május 30.) 12.

⁴⁹ MNL HBML VII. 16. 5. d. 1929. El. II. A. 51. (1929. június 5–7.) 14.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ MNL HBML VII. 16. 5. d. 1930. El. II. A. 56. (1930. május 5–7.) 14.

⁵² Uo. 31–32.

⁵³ MNL HBML VII. 16. 5. d. 1931. El. II. A. 61. (1931. június 16–18.) 28.

⁵⁴ MNL HBML VII. 16. 5. d. 1933. El. II. A. 69. (1933. június 8–10.) 23.

⁵⁵ Uo. 35.

⁵⁶ Uo. 1. és MNL HBML VII. 16. 5. d. 1934. El. II. A. 72. (1934. május 23–25.) 1. Az 1935. El. II. A. 76. (1935. június 4–5.) szám alatt iktatott vizsgálati jegyzőkönyvben ellenben már arra hívja fel a törvényszék elnöke Bihart, hogy vegye ki a hivatali esküt ifj. Pálltól, ha már évek óta a hivatalos iratokon dolgozik. Az eskütétel még abban az évben megtörtént, Páll a bíróság állományába került.

⁵⁷ MNL HBML VII. 16. 5. d. 1939. El. II. A. 87. (1939. február 28. és március 1–3.) 75.

Az 1939-es felügyeleti vizsgálat jegyzőkönyvének részletei. (MNL HBML)

1939.EI.III.F.3.

J e g y z ő k ö n y v.

Készült Hajdusoboszlón 1939. évi február hó 28. március 1, 2, 3 napjain a hajdusoboszlói kir. járásbiróság ügyvitelének és ügykezelésének az 1891: XVII.tc. 7. és 8. §-ai értelmében J e - n e y S á n d o r kir. törvényszéki elnök által történt megvizsgálásáról.

----- . -----

A megelőző felügyeleti vizsgálat 1938. évi április hó 20 és következő napjain tartatott.

A vizsgálat a m.kir. Igazságügyminiszter Urnak 1915. évi július hó 2. napján 26.029/1915. I.M. VI. szám alatt kelt rendeletével a kir. járásbiróságok felügyeleti megvizsgálására kiadott IV. számú s a 21.911/1929 I.M.VIII. számú rendelettel kiegészített kérdésekben szövegezett "Utmutatás" alapján fogatosított.

----- . -----

SUMMARY

Chapters of the organization and jurisdiction history of Hajdúszoboszló Royal District Court

Hajdúszoboszló is considered as one of the most significant settlement amongst the so called 'ancient hajdú towns in Szabolcs'. Also its jurisdiction is one of the earliest activity as it is underpinned with reports since we have written documents as from 1630 attesting the fact that there had been judicial activities in the municipality/community. In the 19th century, this self-governmental-like judicial activity turned into jurisdiction in the sense as duty of the state.

Pursuant to Act 31 of 1871, a district court was established in Hajdúszoboszló which, unlike other hajdú towns, was not subordinated to the Hajdúböszörmény Royal Regional Court but, from the outset, to the Debrecen Regional Court, setting forth the discontinuation the hajdú district. In the Hajdú-Bihar County

Archives of the National Archives of Hungary a huge load of documents keep the traps of the functioning of the Hajdúszoboszló Royal District Court.

In this study we intend to demonstrate the life of this rather small and often varying assessed district court and its jurisdiction through the assortment of the annual supervisory review material of the head of the Debrecen Regional Court.

The hereby outlined functioning of the Hajdúszoboszló Royal District Court is an excellent example of a small countryside court, which worked with a small case-load and under a tight regional court control and the level of its work correlated with the personal quality and vocation of its judges.

ZUSAMMENFASSUNG

Abschnitte aus der Organisationsgeschichte und Rechtsprechung des königlichen Amtsgerichts zu Hajdúszoboszló

Hajdúszoboszló war eine wichtige Stadt unter den sog. „alten Heiduckensiedlungen im Komitat Szabolcs“. Ihre Gerichtspraxis ist auch sehr gut dokumentiert, da es seit 1630 in der Protokolle des Stadtrates schriftlich bewiesen ist.

Im 19. Jahrhundert wurde diese selbstregierungsähnliche Justiztätigkeit zur Gerichtsbarkeit im Sinne einer staatlichen Pflicht.

Nach GA 31/1871 wurde in Szoboszló ein kgl. Amtsgericht erstellt. Dieses Gericht wurde aber nicht mit den Amtsgerichten in anderen Heiduckenstädten (Böszörmény, Dorog, Nánás) unter Aufsicht des kgl. Gerichtshof in Hajdúböszörmény, sondern von Anfang an unter den kgl. Gerichtshof in Debrecen gestellt. Damit wurde die baldige Auflösung des Heiduckenbezirks (verwirklicht wurde 1876) schon 1871 in Aussicht gestellt.

Im Hajdú-Bihar-Komitatsarchiv des ungarischen Nationalarchivs bewahren zahlreiche Dokumente die Spuren der Tätigkeit des königlichen Amtsgerichts zu Hajdúszoboszló.

In dieser Studie wollen wir das Leben dieses eher kleinen und oft unterschiedlich bewerteten Amtsgerichts und seine Rechtsprechung anhand des jährlichen aufsichtlichen Überprüfungsmaterials des Leiters des Hofgerichts Debrecen belegen.

Die hier skizzierte Tätigkeit des königlichen Amtsgerichts zu Hajdúszoboszló ist ein hervorragendes Beispiel für ein kleines Amtsgericht, das mit einer geringen Anzahl von Fällen und unter strenger regionaler gerichtlicher Kontrolle gearbeitet hat und dessen Arbeitsniveau mit der persönlichen Qualität und Berufung der Richter korreliert hat.

2151. szám
I.M.E. A magyar királyi igazságügyminisztertől

Császári és Apostoli Királyi

FELSÉGIE

folyó évi június hó 22 én kelt

legfeloőbb határozványával

Ont a hajdúszoboszlói kir. járásbíróság hon
albírója legkegyelmesebben kinevezni méltósá
talván, erről oly felhívással értesitem, hogy
a hivatali eskünek letétele végelt a debreczeni
kir. törvényszék elnöke által jelentkeztek.

Budapest, 1882. június 28.

Dr. Pauler Iván

Lengyel Imre
budapesti kir. törvényszéki aljegyző urnak

DR. KOVÁCS ILONA
a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának főlevéltárosa

A Hajdúszoboszlói Járásbíróság bírái és tisztviselői 1872 és 1950 között

A Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróságot elsőfolyamodású bírósági fórumként az 1871. évi XXXI. törvénycikk alapján állították fel. Illetékessége Szoboszló (Angyalháza, Kis-Szoboszló és Köteles pusztákkal), Bihar megyéből Kaba (Kis-Kaba pusztával), és Szabolcs megyéből Szovát területére terjedt ki. Az igazságügy miniszter 1871. december 9-én kelt rendelete a járásbíróságot saját járására nézve telekkönyvi hatósággal is felruházta.¹

A szoboszlói járásbíróság 1872. január 1-én kezdte meg működését, Ferenc József király járásbírónak Lente Pál hajdúkerületi törvényszéki ülnököt, albírónak Csepelyi Ferenc szoboszlói tiszti ügyészt, írnoknak Soós Mihály városi írnokot, telekkönyvvezetőnek Balassovits Gusztáv nyugalmazott törvényszéki irodaigazgatót, telekkönyvi írnoknak pedig Rác Gábor városi pertárnokot nevezte ki.²

A kinevezési jogkör gyakorlását és a bírák szakmai képesítési követelményeit az 1869. évi IV. tc. határozta meg. A jogszabály az ítéldbírák kinevezését, az igazságügy miniszter ellenjegyzése mellett, a király hatáskörébe utalta. A bírói kinevezés kötelező képesítési elemeiként: államvizsgával befejezett egyetemi vagy jogakadémiai végzettséget, 3 évi bírósági vagy ügyvédjelölti joggyakorlatot és gyakorlati bírói vizsgát írt elő.³

A járásbíróság élén kezdetben a járásbíró állt, akihez egy vagy több aljárásbíró osztottak be.⁴ Az 1891. évi XVII. tc. annyiban módosította a korábbi szervezetet, hogy a járásbírósághoz szükségesetöbbjárásbíró tiskilehetettnevezni, akik közül a vezetés a rangidős járásbíróra illett meg.⁵ A királyi ítéldbírák státusáról szóló 1920. évi XX. tc. megszüntette az albíró elnevezést, és a törvény értelmében lehetőség nyílt járásbírósági elnöki és alelnöki kinevezésekre, illetve a korábbi vezető járásbírók átminősítésére. A beosztott bírákat pedig a továbbiakban járásbírónak nevezték.⁶ Hajdúszoboszlón Gerstner Miksa volt az első járásbíró, aki az elnöki kinevezésben részesült, a járásbíróság megszüntetése előtt az utolsó vezető Benkó István volt, aki már csupán pár hónapig töltötte be az elnöki állását.⁷

A Hajdúszoboszlói Járásbíróságot a 177.000/1950. (XII. 10.) IM. számú rendelet szüntette meg, működése 1950. december 31. napjával fejeződött be. 1951. január 1-től a járásbíróságok területbeosztása a járások általános területbeosztásához igazodott. Ehhez képest a megszűnő hajdúszoboszlói járásbíróság területe a debreceni, püspökladányi és a derecskei járásbírósághoz került.⁸

Az alábbiakban a Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróság öt kiemelkedő vezetőjének az életútját, bírói pályafutásának alakulását kísérelhetik figyelemmel. A tanulmány mellékletét képező táblázat pedig a járásbíróság bírói és tisztviselői karának archontológiáját foglalja össze, a fellelhető adatok tükrében.⁹

DR. GAJZÁGÓ BÉLA

A Gajzágó család címere. (Gajzágó Aladár, 2007.)

Dr. Gajzágó Béla Jakab a tiszabői római katolikus kereszteleési anyakönyv tanúsága szerint 1852. július 21-én született a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Kocsordoson, Gajzágó Jakab tiszsaörsi születésű kereskedő és a kocsordosi származású négyesi Szepessy Rozália hatodik gyermekeként.¹⁰ A Gajzágó örmény eredetű família, a család történiáját megörökítő Dr. Gajzágó Aladár kutatásaiból tudjuk, hogy a Gajzágó családnév az örmény *gajdzago* szóból ered, ami magyarul villámot jelent.¹¹ A család nevezetes tagjai közé tartozott többek között Gajzágó László Szolnok-Doboka vármegye főorvosa, akinek az 1873. évi kolerajárvány megszüntetése körül kifejtett tevékenységéért Ferenc József király 1879. augusztus 5-én az apanagyfalusi előnév használata mellett címeres nemes levelet adományozott.¹² Valamint Gajzágó Salamon erdélyi főnemes, felsőházi tag, aki az Állami Számvevőszék első elnöke volt 1870-től 1892-es nyugdíjazásáig.¹³

Gajzágó Béla jogi tanulmányait Budapesten végezte, miután utolsó szigorlatát 1878. május 3-án polgári törvénykezésből, büntetőjogból, kereskedelmi- és váltójogból sikeresen letette,

egy hónap múlva, 1878. június 1-én, 26 éves korában jogtudorrá avatták.¹⁴ Pályafutását ügyvédként kezdte, 1879. szeptember elején felvételt nyert a Budapesti Ügyvédi Kamara tagjai közé.¹⁵ A Budapesti Cím- és Lakjegyzék adatai szerint ügyvédi tevékenységét előbb a Lipót utca 21. szám, majd a Szervita tér 8. szám alatti székhelyen gyakorolta.¹⁶ 1882 tavaszán a gyakorló ügyvédi hivatást a bíróival cserélte fel, április 19-én Ferenc József király a Karcagi Királyi Járásbírósághoz albírónak nevezte ki,¹⁷ ezért önként lemondott kamarai tagságáról és 1882. július 3-án törölték a Budapesti Ügyvédi Kamara lajstromából.¹⁸ Időközben az aljárásbíró

kereskedelmi, csőd és bányáügyeket tárgyaló II. polgári tanácsban ítélkezett. 1904. április 4-én pedig ítélőtáblai tanácselnökként megbízást kapott ugyanezen tanács, valamint a sommás felülvizsgálati tanács vezetésére.²⁵

Gajzágó Béla a Debreceni Királyi Ítélőtáblánál több mint két évtizedet töltött, 1913. szeptember 17-én ért el pályafutásának csúcspontjára, amikor a király a báró Szentkereszthy Zsigmond táblaelnök nyugalomba vonulásával megüresedett Nagyvárad Királyi Ítélőtábla elnöki állására nevezte ki.²⁶ Porubszky Jenő debreceni ítélőtáblai elnök örömmel nyugtázta Gajzágó előléptetését, gratuláló levelében ekképpen fejezte ki háláját

Gajzágó Béla járásbíró aláírása. (MNL HBML)

megnősült, Hannig Johanna és öttömösi Geréby Fülöp tekintélyes kereskedő Iona nevű leányával kötött házasságot 1882. október 19-én Debrecenben.¹⁹ 1883-ban a Büntető Jog Tárában két cikket publikált *A kölcsönös becsületsértés és rágalmazás a BTK 274. §-ában*, illetve *A jogegység a kir. járásbíróságokhoz utalt bűnügyekben* címmel.²⁰

1884. december 28-tól kezdve rövid kitérőt tett a Debreceni Királyi Ügyészségnél mint alügyész, majd 1885. október 30-án az uralkodó a Hajdúszoboszlói Királyi Járásbírósághoz nevezte ki járásbírónak.²¹ A hajdúvárosban több mint két esztendő telt, 1887-ben kérte áthelyezését a Debreceni Királyi Járásbírósághoz, melyet a király december 9-én jóvá is hagyott.²² Gajzágó a hajdúszoboszlói járásbíróság vezetését Lengyel Imre albírónak 1888. január 4-én este adta át.²³

1891. április 15-én a királyi ítélőtáblák decentralizációjáról szóló 1890. évi XXV. törvénycikk alapján szervezendő Debreceni Királyi Ítélőtáblához nyert beosztást.²⁴ Ítélőtáblai bíróként elsősorban a közpolgári, váltó,

és köszönetét: „...széles körű jogi tudásával, teljesen kiforrott gyakorlottságával, kiváló egyéni tulajdonságaival és soha nem lankadó ügybuzgósággal, s mindig teljes odaadással kifejtett kiválóan eredményes tevékenységéért, mellyel oly elévülhetetlen érdemeket szerzett, hogy ezzel nem csak a jelenlegi bírói karnak, s nekem, ki ez idő szerint a királyi ítélőtáblát vezetni szerencsés vagyok, hanem a késő jogász nemzedéknek a háláját is biztosítják Méltóságod részére.”²⁷

A táblabíróság oszlopos tagjának érdemeit a debreceni sajtó így méltatta távozásakor: „Az új táblai elnök személyében egyik legkiválóbb jogtudóst érte a királyi kegy, aki saját erejéből küzdötte fel magát, illetéktelen befolyásoknak nem hódolt, a tehetséget és munkát becsülte és a jogszolgáltatásnak olyan faktorait emelte maga köré, akik e magasabb bírói karnak díszei és példányképei. Kitüntetése felemelő hatással van a jogászörökre, mert egyéniségében az Igazságnak eszményképe rejlik, annak az Igazságnak, melynek mozgó ereje a

kötelesség hű teljesítésében, a munkában, embertársaink becsülésében és a boldogságban győzedelmeskedik, ellentétben a protekcióval, az önzéssel, melynek élet-axiómája a haszon, a jogtalan előretörés és a jogos érdekek mellőzése. Előzékenységet, nagy tudását, előkelő modorát, a kisebbekkel szembeni jóakarátát, mély igazságosságát és megalkuvást nem ismerő hazafiságát általában ismerik s csak érthető, hogy minden részről szeretet és igazragaszkodás veszi körül.”²⁸

Gajzágó elnök 1913. október 3-án este vonattal érkezett Nagyváradra. Szerénységére jellemző példa: külön kikötötte, hogy a vasútállomáson semmiféle fogadást ne rendezzenek számára.²⁹ Másnap 10 órakor a tábla dísztermében ünnepélyesen letette hivatali esküjét és elfoglalta elnöki állását.³⁰ Mindössze egy évig élvezhette Szent László városának vendégszeretetét, 1914. október végén megromlott egészségi állapotára hivatkozva az igazságügy minisztertől kérte nyugdíjazását.³¹ Az uralkodó a nyugalomba vonuló táblaelnöknek, sok évi hű és buzgó szolgálata elismeréséül, a II. osztályú vaskorona rend kitüntetését adományozta.³²

Dr. Gajzágó Béla bírói elfoglaltságán túl, 1899-től 1914-ig a Debreceni Református Jogakadémia, 1915-ben pedig a Nagyváradi Királyi Jogakadémia jogtudományi államvizsgálati bizottságának a kültagja is volt.³³

Gajzágó nyugalmazott elnök, ítélőtáblai elnöki címének és jellegének fenntartása mellett, 1917. augusztus elején tanácselnökként visszatért a Debreceni Királyi Ítélőtáblához, illetve a II. polgári tanács élére.³⁴ Igyártó Sándor ítélőtáblai elnök 1919. március 15-től 1920. június elejéig tartó hosszas távolléte alatt, Gajzágó tanácselnök látta el a felsőbíróság vezetésének megpróbáltatásokkal terhes feladatát.³⁵ Debrecen városa és a királyi ítélőtábla a tanácsköztársaság és az 1919. április 23-tól 1920. március 11-ig tartó román katonai megszállás idején válságos hónapokat élt át, amely rendkívüli helytállást igényelt a helyettesítő elnöktől.³⁶

Az első világháborút követően azonban Gajzágó ellen a tanácsköztársaság alatt tanúsított magatartása miatt fegyelmi vizsgálat indult. Egyrészt azt rótták a terhére, hogy 1919. március 23-án magánlevélben „teljes bizalommal üdvözölte” dr. Rónai Zoltán igazságügyi népbiztost. Másrészt, az elnöklete alatt 1919. március 25-én tartott bizalmas értekezleten, az ítélőtábla és a főügyesség tagjai támogatásukról biztosították a tanácskormányt, és mindannyian beléptek a Magyarországi Szocialista Pártba, valamint a Magyarországi Közalkmazottak Országos Szövetségébe.³⁷ A tanácselnök hiába hivatkozott arra, hogy cselekedetét jóhiszeműen, kényszerítő körülmények, sőt terror hatására követte el, a proletárdiktatúrával pedig távolról

A II. osztályú vaskorona rend kitüntetés.
(Nagy magyar kitüntetésekönyv, 2005.)

sem rokonszenvezett, a királyi és országos legfőbb fegyelmi bíróság az 1920. november 29-én tartott tárgyalásán fegyelmi vétségben vétkesnek mondta ki és rosszallásra ítélte.³⁸ Gajzágó a következő évben végérvényesen távozott az ítélőtáblától, az igazságügy miniszter 1921. szeptember 17-én véglegesen nyugalomba helyezte.³⁹

Gajzágó Bélának a Geréby Ilonával⁴⁰ kötött házasságából egy fiú és négy leány gyermeke született. Egyetlen fia, László az édesapjánál is magasabbra szárnyaló életutat járt be: kiváló nemzetközi jogász, diplomata, követ, a Pázmány Péter Tudományegyetem Nemzetközi Jogi Tanszékének nyilvános rendes egyetemi tanára, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt.⁴¹

Dr. Gajzágó Béla 1927. február 5-én életének 76. évében Kunszentmiklóson hunyt el.⁴²

Gajzágó Béla járásbíró halálhíre. (Magyarság, 1927.)

LENGYEL IMRE

Lengyel Imre 1852. október 24-én született Hajdúböszörményben, keresztszülei egy héttel később, november 1-én tartották a keresztség alá a Bocskai téri református templomban.⁴³ Édesanyja U. Szabó Mária volt. Édesapja, idősebb Lengyel Imre 30 esztendőn keresztül szintén Justitia szolgálatában állt, debreceni törvényszéki bíróként működött, akit az uralkodó 1903-ban a közügyek terén szerzett érdemei elismeréseként királyi tanácsosi címmel is kitüntetett.⁴⁴ E mellett számos egyházi és közeleti tisztséget viselt, többek között a debreceni Szabadelvű Párt elnöke, az alsószabolcs-hajdúvidéki egyházmegye gondnoka, Debrecen város törvényhatósági bizottságának választott tagja, a Jogász és Tisztviselő Kör alelnöke, a Tisztviselők Önszegélyező Egyesületének elnöke, a Debreceni Dalegylet díszelnöke volt.⁴⁵

Lengyel Imrét ötévesen az 1857–1858. tanévben szülei beíraták a Hajdúböszörményi Református Elemi Fiúiskolába.⁴⁶ Ide tízéves koráig járt, az 1861–1862. iskolai évben kitűnő eredménnyel végzett. Tanulmányait a hajdúböszörményi hatosztályos református gimnáziumban folytatta tovább, az utolsó osztályt itt az 1867–1868. évben járta ki.⁴⁷ A helvét hitvallásúak debreceni főtanodájának 1870. június 14-én kelt bizonyítványa azt tanúsítja, hogy az 1868–1869. iskolai évben és az 1869–1870. év első felében a „felsőbb tudományokat” már a Református Kollégiumban hallgatta. Tantárgyai között magyar irodalomtörténet,

U. Szabó Mária, Lengyel Imre járásbíró édesanyja
(Déri Múzeum)

Id. Lengyel Imre, Lengyel Imre járásbíró édesapja.
(Déri Múzeum)

latin irodalom, görög irodalom, történelem, mértan, földtan, élettan, lélektan, természettan és vegytan szerepelt.⁴⁸

Az érettségi megszerzése után előbb a műegyetemre iratkozott be. Azonban a rideg számok világa nem igazán nyerte el a tetszését, ezért két év múlva otthagyta az egyetemet, és édesapját követve jogi tanulmányokba kezdett.⁴⁹ 1873–1874-ben magántanulóként a Nagyvárad Királyi Jogakadémián elvégezte a római jogot és a magyar közjogot,⁵⁰ majd 1874. október 12-én beiratkozott a Debreceni Református Jogakadémiára.⁵¹ A második alapvizsga tárgyait, úgymint jogbölcsezet, európai jogtörténet és nemzetgazdaságtan 1875. július 5-én sikeresen abszolválta.⁵² Az államtudományi elméleti államvizsgának viszont kétszer futott neki: először 1876. június 22-én tanárai 1 igen és 3 nem szavazattal „nem képesítettnek” ítélték.⁵³ Másodszorra, 1876. október 28-án már sikerrel vette az akadályt.⁵⁴ Ezek után Sárváry Ferenc, a Debreceni Királyi Törvényszék elnöke ifj. Lengyel Imre végzett jogászt a vezetése alatt álló törvényszékhez díjas joggyakornoknak nevezte ki, azonban olyan feltétellel, hogy a jogtudományi államvizsgát 1877. október 1-ig köteles letenni.⁵⁵ A vizsga időben, már június 23-án meg is történt.⁵⁶

1878 áprilisában az Ó-becsei Királyi Járásbírószághoz kapott aljegyzői kinevezést, majd két év múlva ugyanebben a beosztásban a Budapesti Királyi Törvényszékhez került.⁵⁷ 1882. június 28-án Dr. Pauler Tivadar igazságügy miniszter pedig arról értesítette Lengyel Imrét,

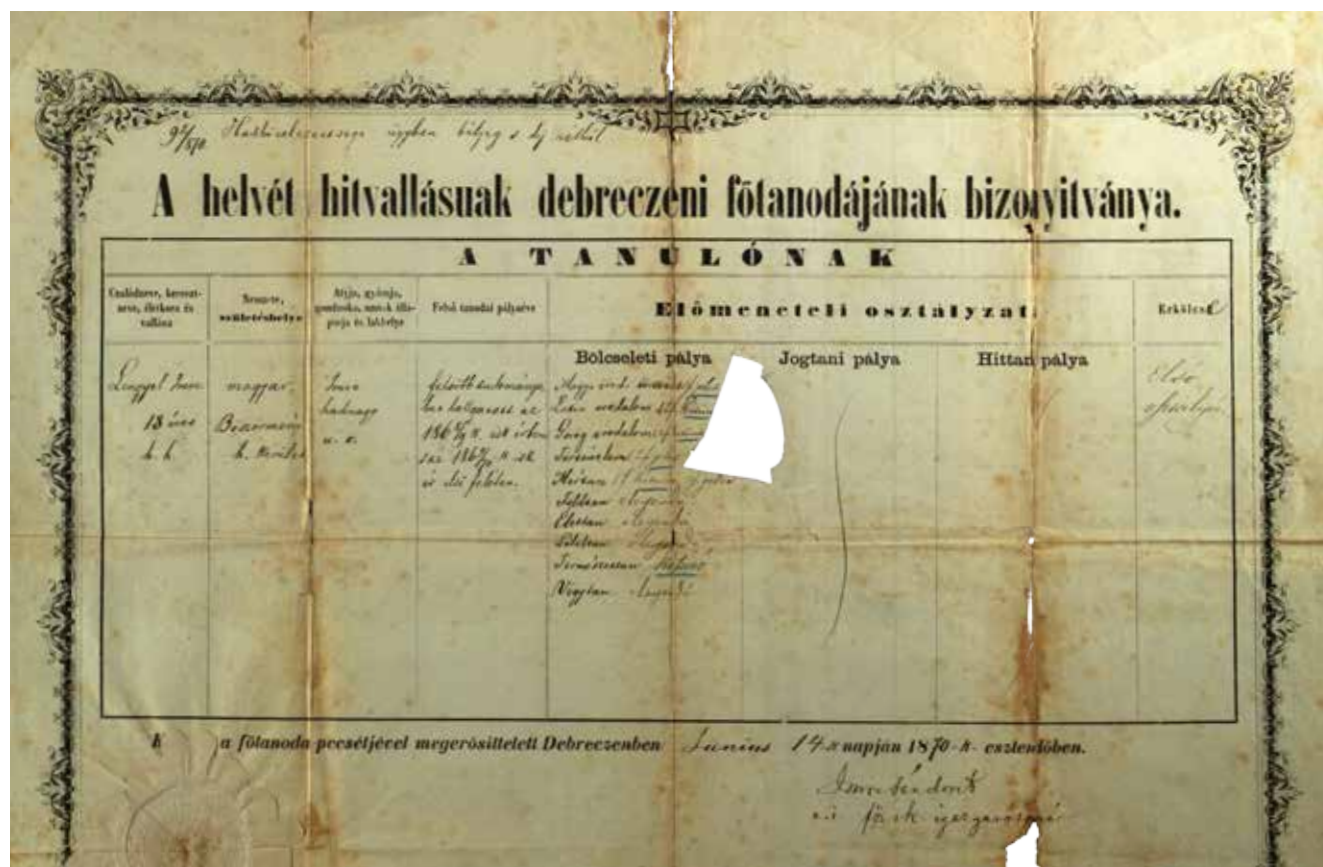
hogy a király a Hajdúszoboszlói Királyi Járásbírósághoz albíróvá nevezte ki.⁵⁸ Miután Gajzágó Béla távozott Hajdúszoboszlóról, Lengyel 1888. január 26-án járásbírói előléptetésben részesült.⁵⁹

Lengyel Imre személyében agilis vezető került a járásbíróság élére, a hajdúszoboszlói járásbíróság több éven keresztül elnyerte a „mintabíróság” címet. Az évi rendszerességgel megtartott hivatalvizsgálatok, törvényszéki elnöki látogatások alkalmával mindig dicsérő elismerésben részesült. Igyártó Sándor elnök 1896-ban például értesítésében hangsúlyozta: „a járásbíróság ügyvitele és ügykezelése rend, pontosság és szabályszerűség tekintetében a kívánalmaknak teljesen megfelel.”⁶⁰ 1903-ban pedig az igazságügy miniszter részesítette kitüntetésben a bíróságot a „mintaszerű rendért”.⁶¹ A kimagasló eredmény annak is köszönhető volt, hogy Lengyel Imre bíró és tisztviselő társaitól kérlelhetetlen szigorúsággal megkövetelte az odaadó szorgalmat és a jól teljesített munkát.⁶² 1896-ban viszont nemcsak a bíróságot, hanem vezetőjét is kitüntették, az uralkodó a királyi ítélőtáblai bírói címet és jelleget adományozta Lengyel járásbírónak.⁶³

Lengyel Imre – édesapjához hasonlóan – szerteágazó közéleti tevékenységet folytatott. Választott tagja volt a városi képviselő-testületnek és a Hajdú vármegyei törvényhatósági bizottságnak,⁶⁴ presbitere a református egyháznak, tanácsbírája az alsószabolcs-hajdúvidéki református egyházmegyének.⁶⁵

Képviselő-testületi működése idején állandóan a város fejlődése, a közvilágítás, utcaszabályozás, járdahálózat létesítése, a közrend biztosítása mellett harcolt. Felszólalásaiban nyíltan hirdette elvét: a jól dotált tisztviselőket a városházához nem urambátyámozni, nem anekdotázni, nem henyélni választják, hanem dolgozni. A megyei közgyűléseken sem rejtette véka alá véleményét, napirend előtti indítványai mindig feltűnést keltettek. Páratlan humorával, jól alkalmazott élceivel sok derült pillanatot szerzett a vármegyeházán.⁶⁶ Felszólalásai legtöbbször általános tetszést és hangos éljenzést váltottak ki, azonban sokszor olyan kényes ügyet is feszegetett, ami éles vitába torkollott. Ilyen volt például a papi vagyonok szekularizációjának kérdése. Hajdú vármegye közgyűlése 1909. április 14-én ugyan egyöntetűen támogatta Lengyel indítványát, azonban a protestáns egyházfők – kivéve Baltazár Dezső püspököt – elítélték az általa indított mozgalmat.⁶⁷

Lengyel Imre a társadalmi életben szintén aktív szerepet vállalt. 1885-ben a Hajdúszoboszlói Polgári Olvasókör és a Nőegylet is fényesen sikerült bált tartott, melyben a buzgón fáradozó járásbírónak, mint a bálrendezőség elnökének kiemelkedő érdeme volt.⁶⁸ A Hajdúszoboszlói Dalegylet pedig 1848. március 15-e emlékére, 1902. március 22-én a Bika vendéglő nagytermében hazafias ünnepélyt rendezett, a megnyitó beszédet Lengyel mondta a dalegylet elnökeként.⁶⁹

Lengyel Imre református főtanodai bizonyítványa.
(MNL HBML HbFl)

A járásbíró nemcsak ítélkezéssel foglalatoskodott a bíróságon, hanem például burgundi répa értékesítésével. 1888-ban több alkalommal tett közzé árverési hirdetményt, miszerint a járásbíróság udvarán termett répát, szénát és a még lábon álló újvetésű zablucernát a venni szándékozók részére áruba bocsátja. Az árverésből 30 Ft. 60 krajcár folyt be a bírósági kasszába.⁷⁰

Lengyel Imrét a földművelésügyi miniszter felkérte, hogy egy Hajdúszoboszlón felállítandó hivatalos csapadékmérő állomást vezessen. Lengyel ezt feladatot is, amely a gazdálkodók, kertészkedők és szőlészettel foglalkozók számára ugyanúgy fontos volt, a legnagyobb lelkiismeretességgel végezte el. Megfigyelte például, hogy 1902-ben 96 napon volt hó, vagy eső, és a legtöbb csapadék szeptember 13-án hullott ebben az évben.⁷¹ Ellenben nemcsak a hó és esőhelyzetet figyelte meg, hanem a női vonalakat is. Ugyanis az *Egyetértés* című lap oldalain cikksorozat indult a női termetről, és ahhoz a kérdéshez, hogy „Minden áron karcsúságra kell-e a nőnek törekedni?” Lengyel járásbíró is hozzászólt. Fejtegetésében rámutatott: „A világ nagy múzeumaiban levő számtalan Vénusz, Junó, Flóra között egy sincs hasonló a mai [fűzővel] karcsúra nyomorított női termethez. Párizsban a Louvre egyik földszinti termében a világhírű Milói Vénusznak alig valamivel keskenyebb a dereka, mint a két válla közti távolság, és erről a kezetlen szoborról tartjuk azt, hogy a női testet utolérhetetlen tökéletességben és szépségben állítja elénk. A mai karcsú hölgyek, nézzék meg, de jól, azt a csoda bűbajos szobrot, és soha sem fogják többé azt képzelni, hogy az ő természetük tökéletesebb.”⁷²

Hogy minek köszönhető Lengyel Imre világlátottsága és tájékozottsága? Hathetes nyári szabadságát rendszerint külföldön töltötte, bejárta Európát – Párizst, Münchent, a Francia Riviérát – egészen az Északi-tengerig és az erdélyi havasokig.⁷³ Utazásainál kedves útitársa sógora, Márk Endre Debrecen hírneves polgármestere volt.⁷⁴

Női kérdésekben pedig miért volt ilyen szakavatott? Hiszen neki is három lánya volt. Lengyel Imre, a helybeliek körében nagy tekintélynek örvendő, Soltész László hajdúszoboszlói református lelkész egyetlen leányát, Erzsébetet vette feleségül.⁷⁵ Házasságukból egy korán meghalt fiúcska és három leány – Irma, Viola és Gizella – született. Irma leánya, aki egyébiránt korának kedvelt írónője volt, Körner Géza rendőrkapitányhoz, Viola dr. Gaál Mihály hajdúböszörményi kórházi igazgató-orvoshoz, Gizella pedig dr. Förster Lajos mérnök, vasgyári igazgatóhoz ment nőül.⁷⁶

Lengyel Imre közel húsz esztendőn keresztül vezette a hajdúszoboszlói járásbíróságot, 1907-ben könnyes szemekkel vett búcsút a bírói és tisztviselői kartól.⁷⁷ 1907. szeptember 1-jei nyugalomba vonulásával azonban aktivitása semmit sem lankadt, továbbra is

bombázta indítványaival a megyei közgyűlést,⁷⁸ és a Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesületének elnökeként tevékenykedett.⁷⁹

Kortársai a vezető járásbírókat természetimádó férfiúnak ismerték, aki a virágok szerelmese volt. Kabátja gomblyukából sohasem hiányozhatott egy illatos virágszál. Egykori bírótársaival – Császy Gyulával, Kossovits Lászlóval, Medveczky Emillel, és hivatali utódával, Gerstner Miksával – szoros baráti kapcsolatot ápolt, a nagyobb szabású ügyeket mindig megvitatták. Udvariasságból utolérhetetlen volt, a káromkodást, hivatalos személyek sértegetéseit nem szívelte. Vagyoni jólétéről sohasem beszélt, pedig Hajdúböszörményben a legnagyobb földbirtokosok közé tartozott.⁸⁰ Ellenben támogatott minden nemes ügyet, szívjóságáért szeretet övezte a városban.⁸¹

A leírtak alapján találónak érezhetjük a Szegedi Napló újságírójának Lengyel Imre egyéniségéről, sőt megosztó személyiségéről közölt frappáns jellemzését: „Lengyel Imre nem sablon, hanem eredeti egyéniség, nem a változó divatos eszmeirányzat vagy áramlatnak egy felszínre dobott alakja, hanem szívvel, lélekkel, tudással, kitartással és tántoríthatatlan elszántsággal küzdő ember, ki meggyőződését, igazát a pokol millió ördöge, a megítélés ezer kárhozatja, a megkülönböztetés száz fullánkcsípése között is fenn, bátran, merészen és elszántsággal nemcsak hirdetni, hanem követni is fogja. Az a hivatalból nagyságos úr, aki mindenki számára csak járásbíró volt, ott, abban a hajdú nagy faluban: Szoboszlón, az az anyagi javakban megáldott és így független polgár, akinek egy hangos megjegyzése irányt jelölt köz- és társadalmi élet keretében. Az az ember, akinek érző szíve magához ölelte mindazt, ami szép, nemes és igaz és gondolatának, eszméjének részesévé tette mindazokat, kik hozzá szeretettel, hűséggel és barátsággal közeledtek, és az a jellem, amely elhárított magától minden külső kitüntetest, díszet és elismerést, csak a lelkében fogamzott, visszhangra kelt tények és eredmények láttára érezte emberi hivatását.”⁸²

1919. július 5-én, a kora délutáni órákban fájdalmas hír futott végig Hajdúszoboszlón: Meghalt Lengyel Imre táblabíró!⁸³ A népszerű járásbíró elhunyt mély részvétet keltett városszerte. Lengyel Imre 66 éves szíve nem bírta elviselni a világháború katasztrofális végződését és azt a gyötrő elkeseredést, amit a román katonai megszállás okozott.⁸⁴

Lengyel Imre járásbíró aláírása. (MNL HBML)

Gerstner Miksa származásáról kevés adat áll rendelkezésünkre, vélhetően Tolna megyében született 1859-ben. Az első információ katonai szolgálatáról tudósít: 1890. december 31-ével a cs. és kir. közös hadsereg tartalékából a m. kir. honvédség tartalékába helyezték át, mégpedig a 37. gyalogezredtől a pécsi 19. honvéd gyalogezredhez.⁸⁵

Állami szolgálatba 1892. július 17-én lépett, a Pécsi Királyi Ítéltábla elnöke Gerstner Miksa tamási lakos ügyvédjelöltet díjas joggyakornoknak nevezte ki a Szekszárdi Királyi Törvényszékhez.⁸⁶ Még ez év augusztusában aljegyzőként a Bonyhádi Királyi Járásbírósághoz került, azonban a pécsi ítéltábla elnöke 1893 tavaszán, bizonytalan időre, kiegészítő szolgálattételre visszarendelte a szekszárdi törvényszékhez.⁸⁷ 1894. november 17-én, Budapesten sikerrel tette le a gyakorlati bírói vizsgát, majd 1895. március 14-én Ferenc József király albírónak nevezte ki a Hajdúszoboszlói Királyi Járásbírósághoz.⁸⁸ 12 esztendő múlva, 1907. március 27-én járásbírói beosztásba lépett elő, augusztus 21-én pedig Budapesten házasságot kötött Weisz Lujza úrnóval.⁸⁹

Lengyel Imre vezető járásbíró nyugdíjba vonulása után, Gerstner Miksa vezette tovább a járásbíróságot, amely az I. világháborút követően meglehetősen viszontagságos körülmények közé került. Az igazságszolgáltatás 1919. március 23-tól április 25-ig, a tanácsköztársaság egész ideje alatt, és még a román megszállás idején is szünetelt egy ideig, az ítélkezés csupán 1919. augusztus 6-án indult meg újra. 1920. október 20-tól 1921. január 13-ig pedig a tüzelőanyag hiánya akadályozta a munkakifejtést. Tárgyalásokat ritkán és csak a sürgős ügyekben tartottak, a hideg ellenére a bíróság személyzete naponként 1-2 órát mégis a fűtetlen helyiségekben töltött.⁹⁰

Dr. Kesserű Lajos debreceni törvényszéki elnök, 1921. szeptember 30-án, Gerstner járásbírói elnöki kinevezésére tett javaslatot. Felterjesztésében rámutatott: „Gerstner Miksa dicséretre méltó buzgalommal és eredménnyel vezeti a Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróságot. Koránál, magatartásánál és képzettségénél fogva kiválóan érdemes arra, hogy végre előléptessék a járásbírói elnöki állásra, annak ellenére, hogy aránylag kisebb járásbíróság vezetője.”⁹¹ Horthy Miklós kormányzó egy hónap múlva a járásbírónak a királyi járásbírói elnöki címet adományozta.⁹² Kesserű törvényszéki elnök 1922. január 30-án Gerstnert rendkívüli szorgalommal végzett, az átlagos mértéket messze meghaladó bírói munkája alapján, a fizetési fokozatban való előlépéshez szükséges háromévi várakozási idő megrovidítésére javasolta.⁹³ Gerstner Miksa elnöki kinevezése végül meghallgatásra talált: a kormányzó 1922. augusztus 14-én a Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróság elnökévé nevezte ki.⁹⁴

Hajdúszoboszlói utcakép a zsinagógával és a takarékpénztár épületével. (MNL HBML)

Gerstner elnök az 1910-es évektől kezdve hosszú időn keresztül fáradhatatlanul azon munkálkodott, hogy a régi, dűledező „Sárga ház” helyett, új épületet kapjon a járásbíróság. Kitartó küzdelme 1925. decemberére megvalósulást nyert, a bíróság beköltözhetett új, Szilfák-alja utcai székházába.⁹⁵ Dr. Horkay Gyula járásbíró az épület ünnepélyes átadásán tartott szónoklatában az elnök érdemeiről így beszélt: „Ez az új templom [...] emléke Gerstner Miksa járásbírói elnök úrnak, annak a férfinak, aki az igazságszolgáltatás szent tüzeinek hűségese ápolása közben, harminc esztendőt töltött el a régi »Sárga Házban«, azzal együtt öregedve meg. S most, mint egykor Mózes a Hóreb hegyéről megmutatván népének az ígéret földjét, felépítette és átadta nekünk fiataloknak, a munkában még meg nem fáradottaknak ezt az új csarnokot, s ő maga visszavonul csendes kis családi körébe.”⁹⁶

Gerstner Miksa több mint 30 évet töltött bíróként Hajdúszoboszlón, és 18 esztendeig állt a járásbíróság élén. Az igazságügyi kormányzat – saját kérelmére – 1925. december 31-ével nyugdíjazta.⁹⁷ A kormányzó, sok évi hű és buzgó szolgálata elismeréséül, a királyi ítélőbírák és ügyészek részére megállapított III. fizetési csoport jellegét adományozta a nyugalomba vonuló elnöknek.⁹⁸ A járásbíróság bírói és tisztviselői kara az újév első napján családias, meghitt hangulatú ünnepélyen köszönt el nagyra becsült főnökétől. Dr. Bihary Kálmán járásbíró ezekkel a gondolatokkal búcsúzott hivatali elődjétől: „Nagyságod szerette hivatalát, amelyre hivatottnak is bizonyult. Szeretettől választotta, mikor a bírói pályára lépett, s szerette egész életén át, aminek nemcsak szóval adott sokszor kifejezést, de tanúbizonyságot tett erről az a lankadatlan ügyszeretet, mellyel évtizedeken át a jogkeresők ügyes-bajos dolgát ellátta, s végtelen türelemmel és hozzáértéssel az igaz ügyeket előre vinni törekedett. A hivatás iránti szeretete hozta magával, hogy szeretetét arra a helyre is átvitte, hol életének túlnyomó részét eltöltötte, s a régi rideg, barátságtalan hivatali épületet megszépíteni nem tudván,

Gerstner Miksa vezető járásbíró aláírása. (MNL HBML)

*virágerdővel borította el annak udvarát, s a virágok szépségétől felfrissülve, újult erővel tudta mindig folytatni fáradságos munkáját. [...] Mint hivatalfőnöktől szorgalmat, rendet, pontosságot, megértést és nagyon sok jóindulatot, mint kartárstól baráti szeretetet tapasztaltunk. Tudásának és tapasztalatainak gazdag tárházából mindannyiunknak mindig és szívesen juttatott.*⁹⁹

Gerstner Miksa életének utolsó éveiben Budapesten lakott, 1933. szeptember 3-án 74 éves korában, Mester utca 55. számú otthonában érte a halál. Temetése két nappal később a rákoskeresztúri izraelita temetőben volt. A díszes gyászszertartáson dr. Oroszmann Gyula főrabbi méltatta az elhunyt érdemeit, és az Operaház kisebb kórusa gyászdalokat énekelt.¹⁰⁰

DR. BIHARY KÁLMÁN

Dr. Bihary Kálmán¹⁰¹ 1883. február 17-én született Hajdúszoboszlón, Bihari Kálmán és Soltész Erzsébet gyermekeként.¹⁰² Édesapja előbb a máramarosszigeti református líceumhoz tartozó elemi iskolának volt a tanítója, majd 1876-tól Hajdúszoboszlón az akkor alakuló polgári iskolának lett a tanára. E mellett szellemes íróként ismerték, versei és tárcái többek között a *Budapesti Hirlapban* és a *Vasárnapi Ujságban* jelentek meg (Galiba János szerencséje, 1881), ezen kívül szerkesztője volt a *Hajdúmegye* című lapnak.¹⁰³ Könyv alakban két műve jelent meg: *Elbeszélések* (Debrecen, 1885) és *Igazságok az életből* (Debrecen, 1890) címmel.¹⁰⁴

Bihary Kálmán az 1889–1890. iskolai évben éppen az első osztályt kezdte a hajdúszoboszlói református egyház elemi népiskolájában, amikor elveszítette az édesapját.¹⁰⁵ A későbbiek során gyámként, majd nevelőapaként Szécsi Miklós polgári iskolai igazgató gondoskodott a fejlődéséről.¹⁰⁶ Az elemi iskola négy osztályát tiszta jeles bizonyítvánnyal végezte.¹⁰⁷ Ezt követően az 1893–1894. tanévtől a Hajdúszoboszlói Polgári Iskolában folytatta tanulmányait „kitartó” szorgalommal és „jó” erkölccsel.¹⁰⁸ Érdekességgént jegyzem meg, hogy a polgári iskolában egy osztállyal Bihary alatt járt a későbbiekben hírnevet szerző költő, író a *Patika*, a *Vőlegény* és a *Lila ákác* c. művek szerzője, Szép Ernő.

Bihary Kálmán az 1897–1898. évben a gimnázium 5. osztályát viszont már a Debreceni Református Főgimnáziumban járta.¹⁰⁹

A nyolcadik osztály elvégzése után, 1901. június 29-én érettségi bizonyítványt szerzett.¹¹⁰ Ezután beiratkozott a Debreceni Jogakadémiára, első alapvizsgáját 1902. június 20-án római jogból, európai egyetemes valamint magyar alkotmány és jogtörténetből kitüntetéssel tette le.¹¹¹ A második alapvizsga tantárgyait – magyar közjog, nemzetgazdaság és államgazdaságtan – 1903. szeptember 11-én szintén sikeresen abszolválta.¹¹² Jog- és államtudományi tanulmányait Debrecenben 1905. január 28-án végbizonyítvánnyal zárta. A Kolozsvári Tudományegyetemen 1906. május 29-én és 1908. november 19-én kereskedelmi és váltójogból, valamint perrendtartásból képesítést szerzett, majd a Debreceni Jogakadémián 1909. június 26-án jogtudományi államvizsgát tett.¹¹³

Bírósági szolgálatba 1905. szeptember 7-én lépett, Bernáth Elemér a Debreceni Királyi Ítéltábla elnöke díjtalan joggyakornoknak nevezte ki a Hajdúszoboszlói Királyi Járásbírósághoz.¹¹⁴ 1907-ben díjas joggyakornokként a máramarosszigeti törvényszékhez került, majd 1909-ben a Szilágysomlyói Királyi Járásbírósághoz jegyzői kinevezést kapott.¹¹⁵ A következő évben az igazságügy miniszter a Szatmárnémeti Királyi Törvényszékhez helyezte át, 1913 júniusában pedig az 1912. évi VII. törvénycikk 6. §-a alapján önálló működési körrel ruházta fel a bírósági jegyzőt.¹¹⁶ Bihary Kálmán 1913 januárjában Budapesten letette a bírói vizsgát, és ezzel jogi doktori képesítést szerzett.¹¹⁷ 1914. október 19-én Ferenc József király a Szatmárnémeti Királyi Járásbírósághoz előbb albírónak, két esztendő múlva pedig járásbírónak nevezte ki.¹¹⁸

Az 1919–1920. évi román katonai megszállás következtében szülővárosába nyert áthelyezést, 1925. november 26-án Horthy Miklós kormányzó a II. fizetési csoport jellegét adományozta a járásbírónak, mely a korábbi királyi ítéltáblai bírói címmel való felruházásnak felelt meg.¹¹⁹ 1922 szeptemberétől 1926 tavaszáig Bihary Kálmán a püspökladányi földosztó bizottságnak is elnöke volt. Amint a korabeli sajtó megállapítja, Bihary nagy körültekintéssel, tárgyilagosan, higgadt megfontoltsággal, az érintettek teljes megalégedésével látta el ezt a feladatát.¹²⁰

A járásbíró Hajdúszoboszló társadalmi életében is aktív szerepet vállalt: 1924-ben előbb választmányi tagnak, majd 1933-ban Azlen Emil esperes-plébánossal együtt alelnöknek választották a Kaszinó közgyűlésén. Ezen túl a városi dalegylet 20 tagú választmányának is tagja volt.¹²¹

A Polgári Iskola Hajdúszoboszlón. (Bocskai István Múzeum)

1930 tavaszán dr. Bihary Kálmán járásbíró, megbízott járásbíróági elnököt a kormányzó a Sárvári Királyi Járásbíróság elnökévé nevezte ki.¹²² Előléptetése általános örömet keltett Hajdúszoboszlón, hiszen a városban osztatlan tiszteletnek és őszinte szeretetnek örvendett, ugyanakkor távozását sokszoros veszteségként élték meg.¹²³ A Sárvárra távozó elnök tiszteletére a járásbíróság tisztikara, a helybeli ügyvédi kar és a Kaszinó elnöksége nagyszabású társasvacsorát rendezett június 3-án este 8 órától a Kaszinó helyiségében, egy teríték ára 2 P 50 fillérbe került. A 80 terítékes búcsúlakomán részt vett a város egész „intelligenciája”. Dr. Kocsis Árpád járásbíró a bírótársak és tisztviselők, dr. Márton Gábor polgármester a város és a közigazgatás, dr. Dajka Ambrus az ügyvédi kar, Körner Géza ny. rendőrőfőtanácsos, kaszinóelnök a Kaszinó tagjainak nevében tartottak pohárköszöntőket. Bihary meghatott hangon mondott hálás köszönetet a személyét ért kitüntető szeretetért.¹²⁴

A szoboszlóiak legnagyobb öröme, az elnök nem sokat időzött Sárváron, mert még ez év nyarán visszahelyezték a hajdúszoboszlói járásbírósághoz elnöki minőségben.¹²⁵ A bíróság vezetését 1930. augusztus 2-án vette át újra. A helybeli újság elragadtatással tudósított a hírről: *„Az igazságügy miniszter döntése igen kellemes hatást váltott ki városunk polgársága körében, mert Bihary Kálmán járásbíróági elnök személyében nemcsak a kiváló jogászt és bírót, hanem a helyi társadalom egyik erőskezű, összetartó oszlopát tiszteli.”*¹²⁶

A járásbíróági elnök 1934. március 7-én megnősült: Tomits Miklós főmérnök özvegyét, Kocztúr Jolánt vette feleségül. A menyegzőt Budapesten a Kálvin téri református templomban tartották.¹²⁷

1937-ben a kormányzó újabb kitüntetésben részesítette Biharyt, a királyi ítélőbírák és ügyészek részére megállapított III. fizetési csoport jellegét adományozta számára.¹²⁸ Kortársainak jellemzése szerint, Bihary Kálmán a „méltóságos” cím birtokában is ugyanaz a puritán, nemes egyszerűségű férfiú maradt, mint annak előtte volt.

1938 májusának első napjaiban futótűzként terjedt a városban a szomorú hír: Hajdúszoboszló köztisztvisletben álló járásbíróági elnöke, rövid betegség után, 55 éves korában 1938. május 2-án Budapesten váratlanul elhunyt. Két nap múlva a Kerepesi úti temetőben helyezték örök nyugalomra.¹²⁹ A szeretett járásbíróági elnökről a *Független Hajduság* így emlékezett meg: *„A megboldogultat férfikora és bírói munkássága legjavában ragadta el a kérlelhetetlen halál, őszinte fájdalomra nagyszámú barátainak, tisztelőinek és a jogkereső közönségnek, amely benne az igazságszerető, elfogulatlan, pártatlan, nemesen gondolkozó bírót, humánus emberbarátot, az elesettek pártfogóját tisztelte, s épen ezért személye iránt teljes bizalommal viseltetett.”*¹³⁰

VASÁRNAPI UJSÁG.

34. SZÁM. 1889. XXXVI. ÉVFOLYAM.

A GALIBA JANOS SZERENCSEJE.

— ELBESZÉLÉS. —

Irta: BIHARI KÁLMÁN.

I.

Szomorúan üldögel a tőke mellett Galiba János uram, Mártonfalva közseg legelső és egyetlen csizmadiája. Az elválhatatlan makrapipa, mely hajdan vörös volt, ma sötétbarna, nagyokat szortyan szájában, de fájdalom, az is ürességet jelent, valamint a tőkén ásitózó flakó, melynek tartalma hasonlóképen kifogyott. Haj bizony megviselte János mestert az idő. Vörhenyes, őszbe játszó bajusza ugyan esurgóra áll, nem igen gondol vele a gazdája, hogy kipedergetse. A magyar nadrágról lefoszlott a zsinór, csak úgy lóg itt-ott egy darabja; a mándli eredeti színét nehéz volna megállapítani, több rajta a folt, mint az igazi. A tőke körül néhány rongyos csizma hever, várva, — és ki tudja mióta várva, — hogy a János ur szakértő kezei által megifjuddjanak.

Bizony pusztulófélben van itt minden, kívül úgy, mint belül. A falról hámlik a vakolat, kilátszik a pusztá vályog; a nádfödelet összehorvátolta a szél, nincs, a ki megreparálja; az ől ajtaja kifordult sarkából, — úgy sincsen mit zárni bele. Pedig ez a házas telek képezi János ur egyetlen ingatlanát e földön, ámbár erre is megkérte már a végrehajtást a Hatnapsáros zsidó, s ugyan sietnie kellene a jó embernek, ha ki akar szabadulni a bajból.

Bezzeg nem így volt valaha, mikor még a jó feleség élt.

Egy kis földecske is tartozott a házhoz, tele volt a kamra, rendben volt a konyha, nem tátongett üresen az udvar. János ur soha sem volt nagy barátja a dolognak; jobb szeretett tanyázgatni, beszélgetni, politizálni; erősen meg volt győződve arról, hogy urnak született, csak az ádáz halvézget nyomta kezébe a kaptafát. Hanem a derék asszony ránczba szedte, korlátozta, munkára szorította. Elhalt a jó nő, három gyermekkel hagyva hátra urát. A legnagyobb, Sárika, már serdülő korban volt, rajta meg is látszott édes anyja nevelése; a jó magvak, miket az szívébe hintett, fogékony talajra találtak. Szorgalmas, szelid leányka lett; nem valami szépség, de az a jóság, szerénység, mely arczán tükröződött, mely kék szemeiben ragyogott, mindenki szívét megnyerte számára. Ez a

Bihary elbeszélésének részlete. (Vasárnapi Ujság, 1889.)

DR. JÁRMY FERENC

Dr. jármi és szolnoki Jármay Ferenc Szatmár vármegyei nemesi származású családban jött a világra, 1895. július 25-én Debrecenben. Ősei Jármay községből eredtek, melynek már 1329-ben földesurai voltak, 1414-ben pedig az egész községet ezen család birtokolta.¹³¹ Jármay Ferenc azonos nevű nagyapja 1848–1849-ben honvédfőhadnagyként szolgált.¹³² Édesapja, Jármay József szakaszvezető huszárőrnagy, nemzetgyűlési képviselő, Szabolcs megye törvényhatósági bizottságának tagja,¹³³ édesanyja báró Amelin de St Marie Karola volt.¹³⁴

Gyermekezeit a Balkányközség határában lévő abapusztai Jármay tanyán töltötte, melyre kúriát Ybl Miklós tervei alapján nagyapja építtetett a világosi fegyverletétel után. Ő alapította a kastélyt övező angolparkot is, melynek alapját egy ősi tölgyerdő képezte. Id. Jármay Ferenc az 1850-es években sok száz féle fenyőt – többek között a kaliforniai Sierra Nevadában őshonos óriás mamutfenyőt – bokrot és fát hozatott a világ minden részéről. Jármay Ferenc öccse, Aladár az idillikus gyermekkor színhelyére később így emlékezett vissza: „*Feketerigók kergetőznek tavaszi nászokban a garad ágai között, a berkenye és kecskerágó bokrok között felborzolt tollakkal. Geszteréd és Bököny felől reggeli harangzúgást hajt sejtésszerűleg a tavaszi reggeli szél, és a sejtelmesen susogó nyíri szélben hajlongó selyemfenyők közül kacéran kikandikál az emeletes kúria, amit a nép »kastélynak« keresztelt el.*”¹³⁵

Jármay Ferenc 1914. júniusában jeles eredménnyel érettségi vizsgát tett a lócsei katolikus főgimnáziumban,¹³⁶ majd beiratkozott a Budapesti Keleti Kereskedelmi Akadémiára és

Az abapusztai Jármay-kúria épülete.
(Dr. Bakay Mária magángyűjteménye)

Jármay Ferenc fiatalkori igazolványképe.
(Dr. Bakay Mária magángyűjteménye)

a budapesti tudományegyetem jogi fakultására. Felsőfokú tanulmányait az első világháború kitörése szakította félbe, 1915-ben katonai szolgálatra vonult be. A tartalékos tiszti iskolát rangelsőként végezte el, 1916. június elejétől 1916. augusztus 31-ig a cs. és kir. 13. huszárezredben harctéri szolgálatot teljesített,¹³⁷ helytállásáért később a Károly csapatkereszt és a Sebesültek Érme kitüntetésekben részesült.¹³⁸ 1916-ban, mint tényleges zászlós orosz hadifogságba esett, ahonnan négy esztendő múlva, 1920. október 13-án tért haza Vlagyivosztkon keresztül. A hadifogság alatt viszont gyarapította nyelvtudását, az angol és a német mellé elsajátította az orosz és a francia nyelvet is.¹³⁹

A Károly csapatkereszt és a Sebesültek Érme kitüntetés hátoldala.
(Nagy magyar kitüntetéseknévkönyv, 2005.)

A Felvidéki és az Erdélyi Emlékérem kitüntetések.
(Nagy magyar kitüntetéseknévkönyv, 2005.)

A háború után folytatta félbeszakadt egyetemi kurzusait, 1921. május 14-én államtudományi doktorátust szerzett, és befejezte a Keleti Kereskedelmi Akadémiát. 1924. május 17-én jogtudományi képesítést szerzett, 1926. május 3-án pedig letette az egységes bírói és ügyvédi vizsgát.¹⁴⁰

A Budapesti Királyi Ítéltábla elnöke 1923. november 13-án Jármyt joggyakornoknak nevezte ki a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszékhez, 1926. október 20-án ugyanott bírói jegyző lett.¹⁴¹ 1928 májusában a budapesti Munkásbiztosítási Bírósághoz került áthelyezésre, ahol 1929. augusztus 23-án bírói titkárnak nevezték ki.¹⁴² Ezt követően a M. Kir. Munkásbiztosítási Felsőbíró III. tanácsában tanácsjegyzőként tevékenykedett, amikor a kormányzó 1931. május 21-én a Debreceni Királyi Járásbírósághoz járásbírónak nevezte ki.¹⁴³

Bírói elfoglaltsága mellett aktívan részt vett Budapest sakkéletében is, alelnöki tisztséget viselt az 1926-ban alakult Kőbányai Sakk Körben.¹⁴⁴ Eredményességét mutatja, hogy az 1929. évi klubbajnoki versenyt Jármy nyerte meg.¹⁴⁵

1939. október 31-én Horthy Miklós kormányzó a Szobránci Királyi Járásbíróság elnökévé nevezte ki.¹⁴⁶ Jármy Ferenc – mint láttuk – kitűnő nyelvrézzel rendelkezett, szobránci elnöksége alatt megtanulta a szlovák nyelvet is. Ennek ellenére nem sok időt töltött itt, 1942. február 3-án az igazságügy miniszter saját kérelmére a Hajdúszoboszlói Királyi Járásbírósághoz helyezte át.¹⁴⁷ Jármy dr. Jóna Kálmánt követte a járásbírói elnöki poszton, aki 1942. január 31-én tanácselnöki kinevezést nyert a Debreceni Királyi Törvényszékhez.¹⁴⁸

Jármy Ferenc alig hogy elfoglalta elnöki székét, újra harcba szólította a haza: 1942. augusztus 10-től 1943. március 18-ig hadiszolgálatot teljesített a M. Kir. VI. honvéd fogatolt vonatosztálynál főhadnagyi rangban, a háború végén szakaszvezető századosi rangban szerelt le. A második világháború éveiben, több kitüntetésben részesült: Felvidéki Emlékérem, Erdélyi Emlékérem, Német Sasrend érdemkereszt III. fokozata kardokkal.¹⁴⁹

A Hajdúszoboszlói Járásbíróság épülete viszonylag „ép bőrrel” túlvészelt a háború időszakát: az 1944-es bombázások során – eltekintve néhány ablak betörésétől – súlyosabb kárt nem szenvedett. Berendezési és felszerelési tárgyaiból viszont igen sok eltűnt, írógép például egyetlen egy sem maradt.¹⁵⁰ Az orosz hadsereg 1944. október 9-én vonult be Hajdúszoboszlóra, de a város közigazgatása már 1944. november első hetében megkezdte működését. A járásbíróság Hajdúszoboszlón tartózkodó tisztviselői 1944. november 6-án szolgálattételre jelentkeztek Dr. Geönczy József városi aljegyző, megbízott polgármesternél. Mivel Jármy Ferenc járásbírói elnök nem tartózkodott a városban, ezért a megbízott polgármester 1944. november 16-án Domokos Jenő nyugalmazott járásbíró hatalmazta fel a bíróság vezetésével.¹⁵¹ A járásbíróság ily módon már november közepén működést fejtett ki, azonban tevékenysége kezdetben csupán az orosz katonaság által feldúlt hivatali helyiségek rendbetételére korlátozódott. December elején viszont már tárgyalásokat is tartottak, dr. Kocsis Árpád és dr. Szabó Antal távollévő járásbírókat büntető ügyekben Domokos Jenő megbízott elnök, míg polgári ügyekben dr. Hunyady Béla gyakorló ügyvéd helyettesítette.¹⁵²

1949 évi január hó 4. napján.

JÁRÁSBÍRÓ
HAJDÚSZOBOSZLÓ

Jármy Ferenc
Járásbírói elnök.

Jármy Ferenc járásbírói elnök aláírása.
(MNL HBML)

Jármy Ferenc 1944. október 7-én – ahogy ekkoriban minden szombaton tette – dél tájban motorkerékpárra ült, és a bíróságról az abapusztai Jármy tanyára hajtott gazdaságának ügyeit intézni. Így a tanyán értesült arról, hogy a Vörös Hadsereg elfoglalta Hajdúszoboszlót. Többször is kísérletet tett a városba való visszatérésre, de mivel Debrecen és Hajdúszoboszló között harcok dúltak, ezért hivatali székhelyén 1945. február 1-én jelentkezett újra.¹⁵³ A járásbíróság vezetését február 26-án vette át Domokos Jenő megbízott elnöktől.¹⁵⁴

Jármy elnök életét személyes tragédia is beárnyékolta. 1922. július 1-én a budapesti Szilágyi Dezső téri templomban oltárhoz vezette divékujfalui Ujfalussy Ilonát (Lilit).¹⁵⁵ Házasságukból 1923. szeptember 10-én ikerfiúk születtek: Attila és Tihamér. Mindkét fiú a Ludovika Akadémiára járt és katonai pályára lépett: Attila huszárhadnagyi rangban, Tihamér pedig tartalékos huszársászlósként teljesített 1944-ben harctéri szolgálatot. 1944. szeptember 23-án súlyos csapás érte a szülőket: Jármy Attila a dél-erdélyi hadszíntéren, Szentmártonkátán 21 éves korában hősi halált halt.¹⁵⁶ Jármy Ferenc fia elvesztése miatt érzett mélységes fájdalomát verssorokban is megörökítette.¹⁵⁷

Jármy elnök 1949. november 28-án távozott a Hajdúszoboszlói Járásbíróságtól, az igazságügy miniszter a kunszentmiklósi járásbíróság elnöki állására helyezte át.¹⁵⁸ Jármy Ferenc 1980. január 18-án, Budapesten hunyt el, de szülővárosában helyezték végső nyugalomra.

Jármy Ferenc időskori fényképe.
(Dr. Bakay Mária magángyűjteménye)

Ujfalussy Lili (fent) és Jármy Attila (lent).
Jármy felesége és fia.
(Dr. Bakay Mária magángyűjteménye)

Attila

Hol van az a föld,
Hova véred hullott?
Ki szántja és veti,
Kinek hoz az magot?

Hol van az a sír
Messze idegenben,
Amely magába zárt
Attilám, édesem?

Lehajtom ősz fejem,
Eszembe jut a múlt,
Kettős kacagástól
A lelkem úgy vidult.

Erős és bátor volt
A drága kis fiam,
Nem félt az életben,
Nem félt a csatában.

Bátran szembe nézett
A sok ellenséggel,
Vad harcban fogadta
Gépfegyver tüzével

És a gépfegyverre
Hanyatlott a feje,
A fájó szívemnek
Te vagy a nagy Hőse.

1951. április 13.

Nem emeltek Néked sehol sem szobrokat,
Emlékkő sem díszíti jeltelen sírodat,
De a mi szívünkbe mégis csak bevésted
Lángoló betűkkel a Te emlékedet.

Édes kis Attilám Te itt közöttünk élsz
És fiatalos hévvel a múltakról mesélsz.
Mindig fiatal vagy ez a Te előnyöd
Felettünk kik lassan sír felé öregsünk.

Téged nem kezdhet ki az öregség átka
Fiatalon vágtatsz a végtelen határba.
Köszöntelek Téged születésnapodra,
A huszonegyedik ez immár hét év óta.

1951. szeptember 10.

Jármay Ferenc versei háborúban elesett fiához.

JEGYZETEK

¹ A m. k. igazságügy miniszter 10125. számú rendelete a telekkönyvi hatósággal felruházandó járásbíróságokról In. *Magyarországi Rendeletek Tára 1871.* Pest, 1871. 380.

² *Budapesti Közlöny*, 1871. december 24. 295. sz. 6478.; 6485.

³ 1869. évi IV. tc. 3.; 7. §

⁴ 1871. évi XXXI. tc. 2. §

⁵ 1891. évi XVII. tc. 34. §

⁶ 1920. évi XX. tc. 4. §. A törvény végrehajtásáról az 1921. évi XXXIV. tc. 3. §-a intézkedett.

⁷ Dr. Benkó István 1950. augusztus 18-án foglalta el elnöki állását. MNL HBML VII. 16. 1949. El. I. B. 9.

⁸ MNL HBML VII. 16. 1950. El. I. A. 533.

⁹ Az adatokat elsősorban a Magyarországi tiszti cím és névtár vonatkozó kötetei, másodsorban a Hajdúszoboszlói Járásbíróság iratanyagában található személyi anyagok, névjegyzékek és minősítő jegyzékek alapján összesítettem.

¹⁰ MNL OL A0898 0013. jpg. Tiszabői római katolikus kereszteleési anyakönyv 1852. év 108. sorszám

¹¹ GAJZÁGÓ Aladár: *Villámok a magyar égen. A Gajzágó család története.* (továbbiakban GAJZÁGÓ, 2007.) Salgótarján, 2007. 13.

¹² A címer leírása: kék mezőben zöld pásziton természetes színű őz előre szökdel, a felső két szögletben egy-egy hatágú ezüst csillagtól követve. Sisakdísz: koronából a vértben említetthez hasonló őz emelkedik. Foszladékok: jobbról és balról egyaránt kék-ezüst. TEMESVÁRY János: *A magyar-örmény nemes családok czimerlevelei.* Szamosujvár, 1896. 51–54.

¹³ Gajzágó Salamon (Túr-Pásztó, 1830. február 2. – Budapest, 1898. március 9.) Lásd: SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái.* III. kötet, Budapest, 1894. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/g/go6250.htm> 2019. május.

¹⁴ Eötvös Lóránt Tudományegyetem Levéltára VIII 7/e 4. kötet 150. lap

¹⁵ *Budapesti Közlöny*, 1879. szeptember 5. 205. sz. 1.

¹⁶ *Budapesti Cím- és Lakjegyzék.* 1880–1881. 425., *Budapesti Cím és Lakjegyzék.* 1882. 312.

¹⁷ *Budapesti Közlöny*, 1882. április 23. 93. sz. 1.

¹⁸ *Budapesti Közlöny*, 1882. július 2. 149. sz. 2.; *A Hon*, 1882. július 3. 181. sz. 1.

¹⁹ MNL OL A3249 0414 jpg. Debreceni római katolikus házassági anyakönyv 1882. év 28. sorszám, továbbá *Fővárosi Lapok*, 1882. október 22. 243. sz. 1512. Geréby Ilona nővére, Irma ugyanekkor ment férjhez Engesszer József kereskedelmi ügynökhöz.

²⁰ *Büntető Jog Tára*, 1883. március 29. 26. sz. 431–432.; 1883. április 12. 2. sz. 18–19.

²¹ *Budapesti Közlöny*, 1885. január 1. 1. sz. 1.; 1885. november 4. 252. sz. 1.

²² *Budapesti Közlöny*, 1887. december 13. 283. sz. 1.

²³ MNL HBML VII. 16. 768/1887, 21/1888

²⁴ *Budapesti Közlöny*, 1891. április 18. 88. sz. 1.

²⁵ *Igazságügyi Közlöny*, 1904. április 25. 121.

²⁶ *Budapesti Hírlap*, 1913. szeptember 19. 222. sz. 13.

²⁷ MNL HBML VII. 2/a E 259/1913 alatt a 3899. eln. sz.

²⁸ Dr. Gajzágó Béla a nagyváradi ítélő tábla új elnöke. = *Debreceni Ujság*, 1913. 09. 24. 1.

²⁹ Gajzágó Béla, mint táblaelnök. Elfoglalta Nagyváradon hivatalát. = *Debreceni Ujság*, 1913. 10. 05. 5.

³⁰ MNL HBML VII. 2/a E 259/1913 alatt a 4067. eln. sz.

³¹ *Ügyvédek Lapja*, 1914. október 24. 43. sz. 3.

- ³² *Igazságügyi Közlöny*, 1914. december 30. 855.
- ³³ Magyarország Tiszti Czim- és Névtára 1899–1915. évfolyamai
- ³⁴ *Pesti Hirlap*, 1917. augusztus 8. 10.
- ³⁵ Kovács Ilona: *Az előttem perlekedőknek igazságot szolgáltatok. A Debreceni Királyi Ítéltábla elnökei és bírái 1891–1950.* Debrecen, 2018. 73.
- ³⁶ Kovács Ilona: Epizódok a Debreceni Ítéltábla 1919–1920. évi történetéből. In: *Naplójegyzetek. Dr. Réczei Sándor ítéltáblai bírónaplója.* Debrecen, 2017. 27.
- ³⁷ MNL HBML VII. 2/a 1920. El. XV. C. 224/7.
- ³⁸ MNL HBML VII. 2/a 1920. El. XV. C. 224/4.
- ³⁹ MNL HBML VII. 2/a 1921. El. XV. C. 224/9.
- ⁴⁰ Ötömösi Geréby Ilona (Adács, 1863. július 28. – Budapest, 1925. április 15.)
- ⁴¹ Dr. Gajzágó László (Karcag, 1883. augusztus 1. – Budapest, 1953. szeptember 26.) Életrajzát bővebben lásd: GAJZÁGÓ, 2007. 52–66.
- ⁴² *Magyarság*, 1927. február 11. 8.
- ⁴³ MNL OL A2251 0259. jpg. Hajdúböszörményi református keresztelési anyakönyv 1852. év 644. folyószám
- ⁴⁴ *Független Hajduság*, 1903. május 24. 4.
- ⁴⁵ Id. Lengyel Imre 76 éves korában 1905. május 27-én, Debrecenben hunyt el. *Debrecen*, 1905. május 29. 3.
- ⁴⁶ MNL HBML HbFl VIII. 208/c 2. kötet 17. lap 483. sorszám
- ⁴⁷ Az első gimnáziumi osztályt az 1862/63. tanévben kezdte. MNL HBML HbFl VIII. 56/c 1. kötet 237. lap 6. sorszám
- ⁴⁸ MNL HBML HbFl XIII. 18.
- ⁴⁹ Lengyel Imre. = *Független Hajduság*, 1940. október 6. 2.
- ⁵⁰ TtREL II. 3/c 5. k. 10. sz.
- ⁵¹ MNL HBML HbFl XIII. 18. Lengyel Imre jogakadémiai leckekönyve
- ⁵² TtREL II. 3/c 5. k. 10. sz.
- ⁵³ TtREL II. 3/c 9. k. 1/1876. sz.
- ⁵⁴ TtREL II. 3/c 9. k. 6/1876. sz.
- ⁵⁵ MNL HBML HbFl XIII. 18. 561/1877. eln. sz.
- ⁵⁶ TtREL II. 3/c 14. k. 10. sz.
- ⁵⁷ *Budapesti Közlöny*, 1878. április 3. 77. sz. 1.; 1880. június 4. 126. sz. 1.
- ⁵⁸ MNL HBML HbFl XIII. 18. 2151/1882. IME. szám
- ⁵⁹ MNL HBML VII. 16. 99/1888
- ⁶⁰ Minta-bíróság. = *Szoboszló és Vidéke*, 1896. január 12. 2.
- ⁶¹ Kitüntetett járásbíróság. = *Független Hajduság*, 1903. június 28. 4.
- ⁶² Lengyel Imre II. = *Független Hajduság*, 1940. október 13. 2.
- ⁶³ *Budapesti Közlöny*, 1896. szeptember 15. 216. sz. 1.
- ⁶⁴ *Pesti Napló*, 1895. november 5. 304. sz. 1.
- ⁶⁵ *Független Hajduság*, 1903. március 22. 9.
- ⁶⁶ Lengyel Imre II. = *Független Hajduság*, 1940. október 13. 2.
- ⁶⁷ Lengyel Imre indítványa és a közgyűlés határozata nyomtatásban is megjelent: *A szekularizáció és Hajdu vármegye határozata. Lengyel Imre nyug. kir. táblabíró indítványa.* Budapest, 1909.
- ⁶⁸ *Pesti Hirlap*, 1885. január 8. 12.; 1885. március 5. 12.
- ⁶⁹ *Zenevilág*, 1902. március 25. 336–337.
- ⁷⁰ MNL HBML VII. 16. 66/1888, 281/1888
- ⁷¹ *Független Hajduság*, 1903. január 25. 5.
- ⁷² *Független Hajduság*, 1903. február 1. 6.
- ⁷³ *Független Hajduság*, 1904. augusztus 6. 5., *Szoboszló és Vidéke*, 1895. augusztus 18.; 1901. június 16.
- ⁷⁴ Márk Endre polgármester felesége Lengyel Emília volt, aki 1903. május 25-én életének 48-ik évében hunyt el. *Független Hajduság*, 1903. május 31. 5.
- ⁷⁵ Özv. Lengyel Imréné Soltész Erzsébet 1937. július 16-án halt meg 71 éves korában. *Független Hajduság*, 1937. július 18. 3.
- ⁷⁶ Lengyel Imre IV. = *Független Hajduság*, 1940. október 27. 2.
- ⁷⁷ *Igazságügyi Közlöny*, 1907. augusztus 27. 263. és *Független Hajduság*, 1907. augusztus 31. 3.
- ⁷⁸ 1913. május 16-án, Hajdú vármegye közgyűlése egyhangúlag fogadta el Lengyel indítványát a címek és rangok eltörléséről. *Budapesti Hirlap*, 1913. május 16. 3.
- ⁷⁹ 1911. május 14-én este a régi képviselőház Sándor utcai épületében az egyesület Martinovics emlékünnepe rendezett, a megnyitó beszédet Lengyel Imre mondta. *Az Ujság*, 1911. május 14. 9.
- ⁸⁰ Lengyel Imre IV. = *Független Hajduság*, 1940. október 27. 2.
- ⁸¹ Lengyel Imre az édesapja hagyatékában talált régi pénzgyűjtemény egy részét (2 db. arany, 47 db. ezüst és 28 db. rézpénzt) 1905-ben a helyi polgári iskolának ajándékozta. *Független Hajduság*, 1905. június 10. 5.
- ⁸² *Szegedi Napló*, 1911. október 15. 246. sz. 3.
- ⁸³ MNL HBML HbFl XXXIII. 1. 35/c. 11. k. 224. folyószám
- ⁸⁴ Lengyel Imre. = *Független Hajduság*, 1940. október 6. 2.
- ⁸⁵ *Budapesti Közlöny*, 1891. január 06. 4.; *Pécsi Figyelő*, 1891. január 10. 4.
- ⁸⁶ MNL HBML VII. 16. 1923. El. I. A. 47., *Budapesti Közlöny*, 1892. július 10. 156. sz. 1.
- ⁸⁷ *Pesti Hirlap*, 1892. augusztus 28. 237. sz. 11.; *Tolnamegyei Közlöny*, 1893. április 30. 6.
- ⁸⁸ *Tolnavármegye*, 1894. november 18. 5.; *Budapesti Közlöny*, 1895. március 17. 64. sz. 1.
- ⁸⁹ *Budapesti Közlöny*, 1907. április 3. 76. sz. 1.; *Független Hajduság*, 1907. augusztus 24. 2.
- ⁹⁰ MNL HBML VII. 16. 1921. El. II. A. 3.
- ⁹¹ MNL HBML VII. 4/a 1921. El. V. Z. 102.
- ⁹² *Igazságügyi Közlöny*, 1921. 10. 31. 738.
- ⁹³ MNL HBML VII. 4/a 1921. El. V. Z. 98.
- ⁹⁴ *Igazságügyi Közlöny*, 1922. augusztus 31. 479.
- ⁹⁵ HORKAY Gyula: A „Sárgaház” bírái. = *Független Hajduság*, 1926. január 3. 2.
- ⁹⁶ Új épületben a járásbíróság. = *Független Hajduság*, 1925. december 20. 2.
- ⁹⁷ *MTI Napi Hírek*, 1926. január 7.
- ⁹⁸ *Nemzeti Ujság*, 1926. április 23. 9.
- ⁹⁹ Gerstner Miksa járásbírósági elnök bucsuja. = *Független Hajduság*, 1926. január 10. 1.
- ¹⁰⁰ *Pesti Hirlap*, 1933. szeptember 5. 201. sz. 11.; *Független Hajduság*, 1933. szeptember 10. 3.
- ¹⁰¹ Bihary Kálmán következetesen y-nal írta alá a nevét, azonban a forrásokban i-vel és y-nal is előfordul a neve.
- ¹⁰² MNL OL A2281 0185. jpg. Hajdúszoboszlói református keresztelési anyakönyv 1883. év 89. folyószám
- ¹⁰³ SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái.* I. kötet. Budapest, 1891. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/b/bo1887.htm> 2019. május; ERDEI Gyula: *Szülföldünk-lakóhelyünk Hajdúszoboszló.* (2001) https://www.szoboszlokepiskonyve.hu/hiresseg.php?hid=bihari_kalman 2019. május.

¹⁰⁴ Az *Igazságok az életből* című novelláskötetet, Bihary Kálmán halála után, özvegye rendezte sajtó alá és Rákosi Jenő írt hozzá előszót. *Budapesti Hirlap*, 1890. augusztus 13. 222. sz. 3.

¹⁰⁵ Bihari Kálmán a Bihar megyei Okányban született 1855. december 6-án, és 35 éves korában 1890. január 30-án halt meg. MNL OL A2282 0195. jpg. Hajdúszoboszlói református halotti anyakönyv 1890. év 52. folyószám

¹⁰⁶ Bihary Kálmán édesanyja, Soltész Erzsébet 1895. március 25-én házasságot kötött Szécsi Miklóssal. MNL OL A2282 0383. jpg. Hajdúszoboszlói református házassági anyakönyv 1895. év 39. folyószám

¹⁰⁷ MNL HBML VIII. 224/c 4. kötet A hajdúszoboszlói ev. ref. egyház elemi fi és leány népiskolájának anyakönyve 1892/93 376. oldal

¹⁰⁸ MNL HBML VIII. 113/c 1. kötet A Hajdúszoboszlói Polgári Iskolához kapcsolt Gimnázium anyakönyve 1893/94 176. oldal

¹⁰⁹ Dóczi Imre: *A Debreceni Ev. Reform. Főgymnasium Értesítője az 1897-98. iskolai évről*. Debrecen, 1898. 123.

¹¹⁰ TtREL II. 7/e 72. k.

¹¹¹ TtREL II. 3/c 3. k. 109. szám

¹¹² TtREL II. 3/c 6. k. 30. szám

¹¹³ TtREL II. 3/c 18. k. 3. szám

¹¹⁴ MNL HBML VII. 16. 1923. El. I. A. 47.; *Heti Szemle*, 1905. szeptember 13. 4.

¹¹⁵ *Igazságügyi Közlöny*, 1907. november 26. 321.; 1909. október 25. 403.

¹¹⁶ *Budapesti Közlöny*, 1910. augusztus 2. 175. sz. 2.; *Igazságügyi Közlöny*, 1913. június 25. 347.

¹¹⁷ *A Polgár*, 1913. január 26. 5.

¹¹⁸ *Igazságügyi Közlöny*, 1914. október 27. 642.; *Pesti Napló*, 1916. november 13. 314. sz. 7.

¹¹⁹ *Pesti Hirlap*, 1926. január 6. 14.; *Független Hajduság*, 1926. január 3. 3.

¹²⁰ *Független Hajduság*, 1938. május 8. 2.

¹²⁴ *Független Hajduság*, 1924. február 10. 2., 1933. március 26. 3.

¹²² *Igazságügyi Közlöny*, 1930. március 20. 1.

¹²³ *Független Hajduság*, 1930. március 23. 2.

¹²⁴ *Független Hajduság*, 1930. június 1. 2.; 1930. június 8. 4.

¹²⁵ *Független Hajduság*, 1930. június 29. 2.

¹²⁶ *Független Hajduság*, 1930. augusztus 3. 2.

¹²⁷ *Pesti Hirlap*, 1934. március 10. 11.

¹²⁸ *Igazságügyi Közlöny*, 1937. június 30. 118.

¹²⁹ *Új Magyarország*, 1938. május 10. 8.

¹³⁰ *Független Hajduság*, 1938. május 8. 2.

¹³¹ A nemesi címer leírása: kéken, zöld alapon ágaskodó, nyakán nyíllal átlőtt vadkecske. Sisakdísz: nővér pajzsalak, takarók: kék-arany, vörös-ezüst. *Szatmár vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Szerk. Borovszky Samu, Budapest, 1908. 591.

¹³² Szolnoki Jármay Ferenc 1904. október 10-én 73 éves korában, Komoróban halt meg. *Budapesti Hirlap*, 1904. október 13. 283. sz. 9.

¹³³ Jármay József (1863–1926) Abapusztán a Jármay tanyán halt meg és itt is temették el.

¹³⁴ Báró Amelin de St Marie Karola 1937-ben, 67 éves korában, Grazban halt meg. *Pesti Hirlap*, 1937. szeptember 26. 219. sz. 15.

¹³⁵ Jármay Aladár (Debrecen, 1896. szeptember 14. – Buenos Aires, 1983. január 12.) leírása szülőházáról 1970 körül (kéziratban, a család birtokában). Dr. Bakay Mária szíves

közlése szerint a Jármay kúria 1946-ig állt. Jármay Ferenc fia, Tihamér mielőtt eladta a tanyát 1946-ban, kivágatta az összes fát, kivéve egy mamutfenyőt, ami ma is ott áll.

¹³⁶ *A Lőcsei Kir. Kat. Főgimnázium 1913–14. évi Értesítője*. Szerk. Kalmár Elek, Lőcse, 1914. 118.

¹³⁷ MNL HBML VII. 16. 1946. El. XIII. M. 20/2.

¹³⁸ A Károly csapatkereszt kitüntetését 1916-ban, a Sebesültek Érme kitüntetését pedig 1917-ben alapította IV. Károly király. Mindkét háborús emlékérmét az első világháborúban teljesített katonai szolgálat során lehetett kiérdemelni.

¹³⁹ MNL HBML VII. 16. 1948. El. I. K. 150.

¹⁴⁰ MNL HBML VII. 2/a Törzskönyv a Debreceni Kir. Ítéltábla területén levő kir. törvényszékeknel és járásbíróságoknál alkalmazott bírokról és bírósági hivatalnokokról III. kötet 758.

¹⁴¹ *Budapesti Közlöny*, 1923. november 17. 261. sz. 1.

¹⁴² *Nemzeti Ujság*, 1929. augusztus 27. 192. sz. 9.

¹⁴³ *Ügyvédi Kamarai Közlöny*, 1931. 1–2. sz. 195.; *Nemzeti Ujság*, 1931. május 28. 118. sz. 11.

¹⁴⁴ *Magyar Sakkvilág*, 1926. szeptember 1. 244.

¹⁴⁵ *Pesti Hirlap*, 1929. november 13. 12.

¹⁴⁶ *Budapesti Közlöny*, 1939. november 5. 250. sz. 1.

¹⁴⁷ MNL HBML VII. 4/a 1942. El. V. H. 10/2. sz.

¹⁴⁸ MNL HBML VII. 16. 1942. El. XIII. M. 3. Dr. Jóna Kálmán korábban debreceni törvényszéki bírósági elnök volt, 1941. április 23-án nevezte ki a kormányzó a Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróság elnökének. MNL HBML VII. 16. 1941. El. XIII. M. 1.

¹⁴⁹ MNL HBML VII. 16. 1944. El. XIII. M. 16/2.

¹⁵⁰ MNL HBML VII. 16. 1945. El. I. A. 6.

¹⁵¹ MNL HBML VII. 16. 1944. El. I. E. 22.

¹⁵² MNL HBML XXV. 2/a 1944. El. XXX. Ff. 23.

¹⁵³ MNL HBML VII. 16. 1945. El. XIII. M. 17.

¹⁵⁴ MNL HBML VII. 16. 1945. El. XIII. M. 18.

¹⁵⁵ *Magyarság*, 1922. július 2. 147. sz. 16.

¹⁵⁶ Bene-Szabó: *A magyar királyi honvédszáz tisztkar 1938–1945. Jóna András Múzeum kiadványai 52.* Nyíregyháza, 2003. 120.; 392.

¹⁵⁷ A versek kéziratban, a család birtokában.

¹⁵⁸ MNL HBML VII. 16. 1949. El. XIII. M. 26. A járásbírószágot dr. Kocsis Árpád alelnök vezette tovább, Benkó István 1950. augusztus 4-i elnöki kinevezéséig. MNL HBML VII. 16. 1948. El. I. A. 151/3. sz.; 1949. El. I. B. 9.

M E L L É K L E T
A Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróság személyzete (1872–1902)

Év	Járásbíró	Albírák	Aljegyző/ jegyző	Írnok	Irodatiszt	Jog- gyakornok	Telekkönyv- vezető	Telekkönyvi írnok	Végrehajtók
1872	Lente Pál	Csepelyi Ferenc		Soós Mihály			Balassovits Gusztáv	Rác Gábor	
1873		Csepelyi Ferenc, Tóth Lajos							ifj. Végh Sándor
1875		Csepelyi Ferenc	Paksy József						ifj. Végh Sándor, Tomor János
1876									
1879	Nagy Károly	Lengyel Imre	Császy Gyula	Soós Mihály, Rác Gábor					ifj. Végh Sándor
1884									Borus Ferenc, Mészáros László
1886									Mészáros László
1887									Göőz István
1888	Lengyel Imre	dr. Hrehus Viktor	Somlyódy István	Soós Mihály			Rác Gábor (telekkönyvvezető segéd)	Rex József	Simon Balázs
1889									
1890		Császy Gyula							
1891									
1892		Batta Béla							
1893									
1894						Korláth György			
		Kossovits László							
1895									
1896		Kossovits László, Gerstner Miksa							
1897									
1898									
1899									
1900									
1901									
1902		Gerstner Miksa					Rác Gábor		

A Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróság személyzete (1903–1918)

Év	Járásbíró	Albírak	Aljegyző/ jegyző	Írnok	Irodatiszt	Jog- gyakornok	Telekkönyv- vezető	Telekkönyvi írnok	Végrehajtók
1903	Lengyel Imre	Gerstner Miksa, Medveczky Emil					Rácz Gábor		Szarka József
1904		Gerstner Miksa, Nagy Zoltán							
1905				Soós Mihály, Radó Ferenc, Debreczeni József		Bihary Kálmán			
1906				Radó Ferenc, Veréb Mihály, Csernák Lajos					
1907				Radó Ferenc, Veréb Mihály, Gergelyffy István					
1908	Gerstner Miksa	Péterfy Pál					Fazekas Sándor		
1909			dr. Scholtz Elemér (jegyző)			dr. Pólya Endre			
1910			Domokos Jenő	Gergelyffy István, Laczkó Géza					Kubinyi Jenő
1911				Gergelyffy István, Laczkó Géza, Bíró János					
1912				Gergelyffy István, Laczkó Géza, Béressy Mihály					Páll Ferenc
1913	Gerstner Miksa, Péterfy Pál						Gyárfás Imre		
1914									
1915									
1916				Gergelyffy István, Béressy Mihály	Tóth Sándor				
1917					Tóth Sándor, Oláh János				
1918					Tóth Sándor, Oláh János, Gergelyffy István				

A Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróság személynzete (1921–1922)

Év	Járásbírák	Jegyző	Irodatiszt	Telekkönyvvezető	Díjnok	Altiszt	Fogházőr	Napibéres szolgál
1921	Gerstner Miksa (elnöki címmel felruházott), Péterfy Pál, Dr. Bihary Kálmán	Domokos Jenő	Tóth Sándor (irodaigazgató), Végh Ferenc, Hunyadi László (irodasegédtiszték)	Gyárfás Imre	Szabó Margit, Páll Ferenc, Szűcs Károly, Gyórfy Zoltán	Fehér István, Császi Ferenc	Papp Andor	Kovács Sándor
1922		Domokos Jenő (járásbíróági titkár)	Tóth Sándor (irodaigazgató), Kiss Károly (irodatiszt), Végh Ferenc, Hunyadi László (irodasegédtiszték)	Gyárfás Imre, Dióssy János (betétszerkesztő telekkönyvvezető)	Páll Ferenc, Szűcs Károly,	Fehér István	Papp Andor	Kovács Sándor

Igazságügyminiszteri rendelettel rendszeresített „egységes típusú telekkönyvi betétdobozok”. (MNL HBML, Kovács Gergely fotói)

A Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróság személynzete (1923–1937)

Év	Elnök	Járásbírák	Irodatiszt	Telekkönyvvezető	Díjnok	Altiszt	Fogházőr	Napibéres szolga
1923	Gerstner Miksa	Péterfy Pál, Dr. Bihary Kálmán, Domokos Jenő	Kiss Károly, Hunyadi László	Gyárfás Imre, Dióssy János (betétszerkesztő telekkönyvvezető)	Páll Ferenc (bíróági végrehajtó), Tóth Sámuel (id. díjnok)	Fehér István	Papp Andor	Kovács Sándor
1924		Dr. Bihary Kálmán, Domokos Jenő, Dr. Horkay Gyula			Páll Ferenc (bíróági végrehajtó), Tóth Sámuel, Brunner János			
1925			Hunyadi László	Gyárfás Imre	Tóth Sámuel, Szatmáry Lajos			
1926		Dr. Bihary Kálmán, Domokos Jenő, dr. Kocsis Árpád						
1927		Dr. Bihary Kálmán, Domokos Jenő, dr. Kocsis Árpád	Hunyadi László	Gyárfás Imre, Dióssy János				
1928		Dr. Bihary Kálmán, dr. Kocsis Árpád, dr. Diczig József		Gyárfás Imre, Kakas Sándor				
1929				Gyárfás Imre, Dióssy János, Némethy Elek				
1930	Dr. Bihary Kálmán	dr. Kocsis Árpád, dr. Verécsi Sándor		Gyárfás Imre, Némethy Elek				
1931					Páll Ferenc végrehajtó		Ulveczki József	
1932					Páll Ferenc, br. Daniel Elek végrehajtók			
1933								
1934								
1935								
1936								
1937			Tóth Sámuel irodasegédtsiszt	Némethy Elek	Páll Ferenc végrehajtó			

A Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróság személyzete (1938–1945)

Év	Elnök	Járásbírák	Irodatiszt	Telekkönyvvezető	Díjnok	Altiszt	Fogházó	Napibéres szolga
1938	Dr. Bihary Kálmán káposszentmíklósi dr. Nagy Zoltán	dr. Kocsis Árpád, dr. Verécsi Sándor	Tóth Sámuel irodasegéd	Némethy Elek	Páll Ferenc végrehajtó			
1939	káposszentmíklósi dr. Nagy Zoltán			Némethy Elek, Hortobágyi István				
1940		dr. Kocsis Árpád, dr. Verécsi Sándor, dr. Szabó Antal			ifj. Páll Ferenc végrehajtó			
1941	káposszentmíklósi dr. Nagy Zoltán dr. Jóna Kálmán	dr. Kocsis Árpád, dr. Szabó Antal dr. Kalmár Pál jegyző	Tóth Sámuel irodatiszt, Egri Károly, Keresztes László, Szűcs Károly kezelők		ifj. Páll Ferenc végrehajtó	Kun László, Kuti Imre		
1942	dr. Jóna Kálmán dr. Jármy Ferenc	dr. Kocsis Árpád, dr. Szabó Antal dr. Bodnár Sándor aljegyző, dr. Szilágyi Dezső joggyakornok			ifj. Páll Ferenc végrehajtó			
1943	dr. Jármy Ferenc	dr. Kocsis Árpád, dr. Szabó Antal dr. Szilágyi Dezső aljegyző	Tóth Sámuel irodatiszt, Egri Károly, Keresztes László irodasegéd		ifj. Páll Ferenc végrehajtó, Tóth Erzsébet díjnok	Kun László, Egri Béla		
1944		dr. Kocsis Árpád alelnök, dr. Szabó Antal járásbíró, dr. Szilágyi Dezső aljegyző	Tóth Sámuel irodatiszt, Egri Károly, Keresztes László irodasegéd		Szűcs Károly kezelő, Tóth Erzsébet díjnok, ifj. Páll Ferenc díjnok és végrehajtó, Császi Ilona és Farkas Imréné irodai kisegítők		Szerepi József	
1945		dr. Kocsis Árpád alelnök, dr. Szabó Antal járásbíró, dr. Szilágyi Dezső aljegyző	Tóth Sámuel irodatiszt, Egri Károly, Keresztes László, Szűcs Károly iroda segéd	Némethy Elek, Hortobágyi István	Tóth Erzsébet díjnok, ifj. Páll Ferenc id. min. díjnok, Császi Ilona és Farkas Imréné irodai kisegítő, Benedek Etelka kezelő	Kun László	Szerepi József	

A Hajdúszoboszlói Járásbíróság személyzete (1946–1950)

Év	Elnök	Járásbírák	Irodatiszt	Telekkönyvvezető	Díjnok	Altiszt	Fogházór	Napibéres szolga
1946	Dr. Jármny Ferenc	Dr. Kocsis Árpád járásbíró és alelnök, dr. Szabó Antal járásbíró, dr. Szilágyi Dezső aljegyző	Tóth Sámuel I. o. ir. tiszt, Szűcs Károly I. o. ir. tiszt, Páll Ferenc II. o. ir. tiszt és végrehajtó, Keresztes László II. o. ir. tiszt, Benedek Etelka II. o. ir. tiszt, Tóth Erzsébet I. o. ir. s. tiszt, Farkas Imréné I. o. ir. s. tiszt, Császi Ilona I. o. ir. s. tiszt	Némethy Elek, Hortobágyi István		Kun László, Vilistein János	Szerepi József	
1947		Dr. Kocsis Árpád járásbíró és alelnök, dr. Szabó Antal járásbíró, dr. Szilágyi Dezső jegyző	Szűcs Károly irodafőtiszt, Páll Ferenc II. o. ir. tiszt, Keresztes László II. o. ir. tiszt, Tóth Erzsébet I. o. ir. s. tiszt, Farkas Imréné I. o. ir. s. tiszt, Császi Ilona I. o. ir. s. tiszt	Hortobágyi István, Kincs Zoltán				
1948		Dr. Kocsis Árpád járásbíró és alelnök, Dr. Mérey Béla járásbíró, Dr. Szentesi Gábor járásbíró, dr. Szilágyi Dezső jegyző	Szűcs Károly irodaigazgató, Keresztes László irodafőtiszt, Kun László irodafőtiszt, Páll Ferenc irodatiszt, Tóth Erzsébet irodatiszt, Gulyás Dezsóné irodatiszt, Farkas Imréné irodatiszt	Hortobágyi István, Páll Gyula		Vilistein János, Fábián István		
1949		Dr. Kocsis Árpád járásbíró és alelnök, Dr. Mérey Béla járásbíró, Dr. Szentesi Gábor járásbíró, Dr. Szilágyi Dezső jegyző, dr. Kiss László jegyző	Szűcs Károly irodaigazgató, Keresztes László ir. főtiszt, Kun László ir. főtiszt, Páll Ferenc ir. tiszt, Tóth Erzsébet ir. tiszt, Gulyás Dezsóné ir. tiszt, Farkas Imréné ir. tiszt, Szladek Sándor végrehajtó				–	
1950	Dr. Benkó István	Dr. Kocsis Árpád járásbíró és alelnök, Dr. Szentesi Gábor járásbíró, Dr. Szilágyi Dezső jegyző, dr. Kiss László jegyző	Szűcs Károly irodaigazgató, Keresztes László ir. főtiszt, Kun László ir. főtiszt, Páll Ferenc ir. tiszt, Tóth Erzsébet ir. tiszt, Gulyás Dezsóné ir. tiszt, Farkas Imréné ir. tiszt, Karácsonyi Ilona irodatiszt, Szladek Sándor végrehajtó	Hortobágyi István, Páll Gyula, Mezey Dezső				

Babil joblara, alla sor:

Barok gotara, alto got:
 Zluti Zrnce, altint; Zin fai Zorset fop diaz, 7. Znamola-
 myi Nudras tre celo; Zint Zlona Zjadarnek; Zazry Nardj
 Zhele; Zoll Sammel s. Zint. Zoll Zarsiket; Zgo Zarsle h
 if: Zile Ferene vej ichy; Z. Zrups Narodj dy huk; Zlin Zarl
 Zholpa; Zchete Narodj dijnok:

Barrel polished, ill wt:

Batol jobbra, ill. job:

A Zalai Göbör ügyeségi megy. A Cséke Béla jegye.

A Kőrös Nyárad Zalai: K. Nagy István elnök, Szalai felhívógyove.

Zalai: Nemethy Béla és Körtösi Zalai felhívógyove.

reth.

1040. nyar. -

SUMMARY

Judges and officials of Hajdúszoboszló District Court between 1872 and 1950

The Royal District Court of Hajdúszoboszló, as a first-instance forum, was governed by Act 31 of 1871. Its competence covered Szoboszló (included Angyalháza, Kis-Szoboszló and Köteles wilderness areas), Kaba from Bihar county (Kis-Kaba wilderness included) and Szovát from Szabolcs county. The Szoboszló District Court began its operation on 1 January 1872; King József Ferenc appointed regional court assessor Pál Lente as a district judge, commissioner prosecutor Ferenc Csepelyi as sub-judge, town clerk Mihály Soós as clerk, retired regional court protonotary Gusztáv Balassovits as registry, regional court official Gábor Rácz as land-register clerk.

Initially, the district court was headed by a district judge, to whom one or more sub-district judges were assigned. The Act 17 of 1891 amended the former organization to such extent that, in case of necessity, several district

judges could be appointed to the district court and the leading role was entitled to the senior district judge. From that point, assigned judges were called district judges. In Hajdúszoboszló, Miksa Gerstner was the first district judge to be the president and, prior to the discontinuation of the district court, the last leader was István Benkó, who had held the presidency for only a few months. The Hajdúszoboszló District Court was abolished by Decree 177,000/1950. (XII. 10.) IM. and terminated its function as from 31 December 1950.

In her study, the author introduces the life and the judicial career of five prominent leaders of Hajdúszoboszló Royal District Court, Béla Gajzágó, Imre Lengyel, Mika Gerstner, Kálmán Bihary and Ferenc Jármay. The table annexed to the study summarizes the archontology of the court's judicial and clerical staff in light of the data available.

ZUSAMMENFASSUNG

Richter und Beamter des Amtsgerichts zu Hajdúszoboszló (1872–1950)

Das königliche Amtsgericht in Hajdúszoboszló wurde nach dem GA 31/1871 errichtet. Seine territoriale Zuständigkeit umfasste die Stadt Szoboszló (mit Angyalháza, Kis-Szoboszló und Köteles-Pussta), Kaba mit Kaba-Pussta (aus dem Komitat Bihar) und Szovát (aus dem Komitat Szabolcs). Das Amtsgericht ausfaltete seine Tätigkeit ab 1. Januar 1872. Vom König Franz Joseph I erhielten ihre Ernennungen die folgenden Personen: zum kgl. Amtsrichter Paul Lenthe, früherer Assessor im Komitatsgericht der Heiducken; zum untergeordneten Amtsrichter Ferenc Csepelyi, früherer öffentlicher Ankläger der Stadt Szoboszló, zum Protokollführer Mihály Soós, der auch Protokollführer bei der Stadt war, zum Grundbuchführer Gusztáv Blassovits (früherer Büroleiter am Landgericht) endlich zum Büroangestellter im Grundbuchamt Gábor Rácz, der früher als Büroleiter des städtischen Gerichtes diente.

Als Leiter des kgl. Amtsgerichts diente am Anfang ein kgl. Amtsrichter, unter dem ein oder mehrere Amtsrichter untergeordnet waren. Seit dem GA 17/1891 war diese Organisation modifiziert, inwiefern es

ermöglichte, zu einem kgl. Amtsgericht sogar mehr Amtsrichter zu ernennen. Unter denen war die Anciennität als Grundprinzip der Leitung bestimmt. Das GA 20/1920 sagte der Benennung des 'untergeordneter Amtsrichter' ab. Der Leiter wurde denn zum Präsidenten, der zweiten zum Vicepräsidenten ernannt, und alle weiteren Urteilsrichter trugen den Titel 'kgl. Amtsrichter.' Bei dem kgl. Amtsgericht zu Hajdúszoboszló wurde zuerst Miksa Gerstner zum Präsidenten ernannt. Der letztere war István Benkó, der nur für einigen Monate als Präsident des Gerichts diente. Das Amtsgericht zu Hajdúszoboszló wurde mit der Verordnung des Justizministers No. 177.000/1950. (XII. 10.) stillgelegt. Das Forum hatte seine Tätigkeit am 31. 12. 1950 wirklich beendet.

In diesem Artikel handelt es sich um den Lebenslauf und Berufskarriere von 5 prominenten Gerichtspräsidenten, nämlich Béla Gajzágó, Imre Lengyel, Miksa Gerstner, Kálmán Bihary und Ferenc Jármay. Als Anhang der Abhandlung wird eine ausführliche Tabelle beigefügt, die einen Überblick über das Personal des königlichen Amtsgerichts gibt – je nach den auffindbaren Archivdaten.

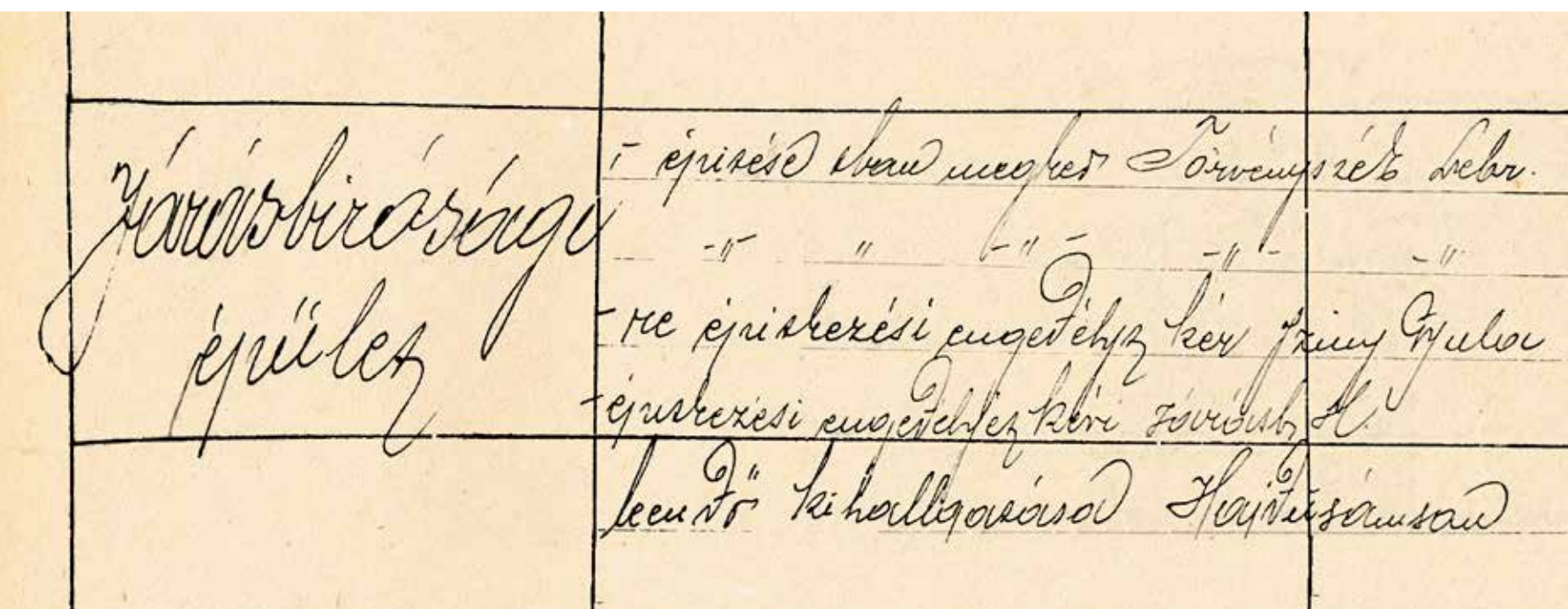

A Vértanúk tere Hajdúszoboszlón a Királyi Járásbíróság épületével egy korabeli képeslapon. (Bocskai István Múzeum)

A Hajdúszoboszlói Királyi Járásbíróság elhelyezése

Hajdúszoboszló is azon települések közé tartozik, ahol 1872. január 1-jén új igazságügyi fórum nyitotta meg kapuit: a királyi járásbíróság. A kiegyezés utáni igazságügyi modernizáció egyik fontos lépése volt – 1868, 1869, és 1871 igazságszolgáltatást érintő törvényei nyomán – az ún. elsőfolyamodású bíróságok felállítása.¹ A Hajdúszoboszlón ekkor létrehozott járásbíróság

mellett fekvő sárga színre meszelt ama Kis-féle” házat jelentette, ugyanis ezt adta át a város az igazságügy számára.⁵ Az ingatlan ingyen került a kincstárhoz az 1871–1872-es szervezés során, majd a telekkönyvbe is bevezették a változásokat. Innentől kezdve évtizedeken át itt, a Sárgaházban működött a járásbíróság, amelyhez fogház is kapcsolódott.

1925-ös mutatókönyvi bejegyzés a Hajdúszoboszlón építendő járásbíróságról. (MNL HBML)

a Debreceni Királyi Törvényszék illetékességi területéhez tartozott,² amely azt is jelzi, hogy nem teljes mértékben a közigazgatási beosztást vették alapul a szervezésnél.³

1871–1872-ben országszerte gondot okozott az új, királyi bíróságok elhelyezése. Egyrészt azért, mert a szervezet kialakítása még nem volt végleges – amit a későbbi reformok sora (1876, 1881, 1890,⁴ 1897, 1912) is alátámaszt –, másrészt értelemszerűen az állam nem tudott egyszerre több száz új bíróságnak önálló épületet emelni. Éppen ezért maga az első folyamodású bíróságok rendezéséről szóló 1871. évi XXXI. törvénycikk rendelkezett akképpen a 32. §-ában, hogy az eddigi közigazgatási épületekben kezdjék meg a munkájukat a fórumok.

HAJDÚSZOBOSZLÓ KIRÁLYI JÁRÁSBÍRÓSÁGÁNAK ELHELYEZÉSE, A SÁRGAHÁZ

A frissen felállított királyi járásbíróság az ún. Sárgaházban kezdte meg működését 1872 elején. Ez az épület Szoboszlón „a Debrecen–Budapest országut és a régi városi sáncárok

Ebben az időszakban a fogházak ügyészégi felügyelet alatt működtek,⁶ így történhetett az, hogy 1891-ben a debreceni királyi ügyész szólította fel Szoboszló városát, hogy a fogházépületet javíttassa ki saját költségén – derül ki a Szoboszló és Vidéke egyik 1891. októberi számából. A cikk írója e városhoz címzett felszólítással kapcsolatban a következőképpen fogalmazta meg álláspontját: „Nem akarunk véleményünkkel az eseményeknek elébe vágni, de minden esetre sajtóságnak kívánságnak látjuk azt akkor, mikor tudva van mindnyájunk előtt, hogy városunk közönsége milyen erejét meghaladó áldozatot hozott akkor, midőn a helybeli járásbíróságnak ingyen egy szép telket s azon lévő helyiséget már átadott s azonfelül 1885-ben egy, a modern igényeknek megfelelő új fogházat építtetett s azt az igazságügyi kormányzatnak teljesen berendezve minden további kötelezettség nélkül átadta.” Ez a kis hír jól jelzi azt, hogy az 1871-es szervezés során alkalmazott ideiglenes és a helyi közösséget terhelő megoldások még a következő évtizedekben is létező problémát jelentettek.

Az idő előrehaladtával nemcsak ezek a konfliktusok éltek tovább, hanem újabbak is keletkeztek, amelyek elsősorban az ügyek számának növekedéséből adódtak. Így a hajdúszoboszlói székhelyű királyi járásbíróság ügyterhe is növekedett az évtizedek folyamán, s emellett a személyi állomány is bővült. Ennek fényében nem meglepő, hogy az 1890-es évek derekára a bíróságnak helyt adó Sárgaház már szűknek bizonyult. Ekkor ismét Szoboszló városa kapott felszólítást a körülmények rendezésére – olvasható a helyi sajtóban: „Az épület kibővítésének szüksége évek óta mutatkozik már, ez a körülmény arra birta az igazságügyi minisztert, miszerint a debreczeni kir. törvényszék elnöke útján felhívta a várost, miszerint az épületet a kívánalmaknak megfelelőleg bővítse ki.”⁸ A város megtárgyalta a kérdést, s arra jutott a testület, hogy nem építkeznek, mert a költségek nem térülnek meg. Az igazságügyminiszter azonban később azt kérte Lengyel Imre járásbírótól, hogy tudakolja meg, vajon a város évi haszonbér fejében vállalná-e az építkezést. Ez a felvetés a város „intéző-köreinél” már kellő méltánylásra talált, s elhatározták, hogy a testületi ülésen ismét megtárgyalják az ügyet, továbbá egy ebben a kérdésben alakult bizottság is támogatja ilyen formában a bíróság két szobával való kibővítését.⁹

1894. október 8-án hétfő délutánra Kovács Gyula, Szoboszló polgármestere értekezletet hívott össze, ahol „31-en vettek részt a város előkelő polgárai közül”. Itt Lengyel Imre ismertette a tényállást, s az igazságügyi kormányzat új javaslatát, amelyhez a városi mérnök, Sipos Sándor számadatokat is fűzött. Hetey Ignác városi tisztügyész felhívta arra a figyelmet, úgy kell a szerződést megkötni, hogy „az állam részéről határozott és kötelező ígéret tétessék oly értelemben, hogy reá mint bérlőre a város számíthat mindaddig, míg a járásbíróság itt fennáll, ezenkívül az állam viselje az épület javítási és gondozási költségeit is”.¹⁰ Végül az értekezlet egyhangúlag hozzájárult az előterjesztéshez, s a közgyűlés előtti pártolásához.

1895 áprilisában már előre haladtak a dolgok, amelyről a helyi lap is beszámolt hírrovatában a közgyűlési határozatszámokkal jelölve: „2191. Polgármester bemutatja a helybeli kir. járásbíróság helyiségeinek kibővítése és ennek bérbe adása tárgyában a debreczeni kir. törvényszék elnökével megkötött szerződést, s ennek folytán tett intézkedésekről jelentést tesz.”¹¹

Bár pontos adatunk nincs a bővítési munkálatokról, de azok valószínűleg a következő évben lefolyhattak, s feltehetőleg erre utal a Szoboszló és Vidékének 1896. augusztus 23-i számában, *Börtönbe jutott járásbíróság* címmel megjelent szellemes hírecske:

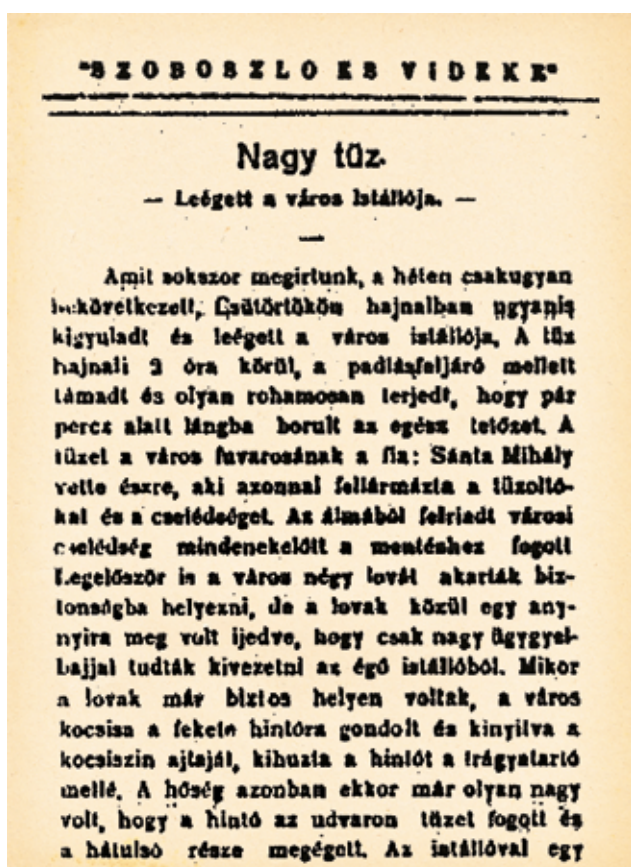
Kovács Gyula szoboszlói polgármester portréja. (Új Idők, 1901.)

„A helybeli kir. járásbíróság hivatalos helyiségeit most portlandirozzák azután pedig festik. E miatt a bíróság kiszorulván a hivatalos helyiségből, részben a fogház helyiségeiben van ideiglenes elhelyezve. Így jutott a mi minta bíróságunk börtönbe.”¹²

1901-ben már biztosan a megnagyobbított épületben működött a járásbíróság, amelyet Feltóthy Lászlónak a város fejlődéséről szóló írása támaszt alá. Ebben többek között az „újonnan kibővített járásbíróság” szófordulattal élve jelzi, hogy Hajdúszoboszló egy nagy vidék központja lett a század elejére.¹³

Ekkortájt egyébként két fogház is volt Szoboszlón: az egyikben a közigazgatási foglyokat tartották, a másik pedig a járásbíróshoz tartozott. „A rendőrségi fogház céljainak egyáltalán nem felel meg, egészségtelen, szűk és piszkos. Ezt a r. kapitány is jól tudja s már több ízben tett bejelentést a városi tanácsnak és képviselőtestületnek. Itt volna az ideje alkalmas fogház helyiségről gondoskodni, mert a járásbíróshoz tartozó fogházak csak másodsorban szolgálnak közigazgatási foglyok elzárására, s a fogház rendtartás szerint a fogházi díjak mindenkor megtérítendőek az államkincstárnak, a mi újabb terhet ró ismét a városra” – írta a helyi lap.¹⁴

A közigazgatási fogház – hasonlóan a bírósági épülethez – szintén sárgára volt meszelve, s a városháza udvarán helyezkedett el. Felújítása – miként az idézett újsághír is jelzi – egyre sürgetőbbé vált, de még évekkel később sem történt meg.¹⁵ Az istállóval egy épületben működő fogház végül, 1910 nyarán leégett.¹⁶

Hír közigazgatási fogház leégéséről. (Szoboszló és Vidéke, 1891.)

Ezzel szemben a sárgaházi bírósági fogház jobb állapotban volt, mint a városháza udvarán álló társa. Mindemellett azonban nem a legbiztonságosabb, illetve nem a legmegfelelőbben elszeparált helyiség lehetett. Jelzi ezt többek között az a helyi sajtóhír 1899-ből, amely szerint a Pinczés Gábor mezőőr meggyilkolásával vádolt Horog Mihályt azért szállították át Debrecenbe, az ügyészségi fogházba, mert „*az a gyanú merült fel, hogy eddig ismeretlen egyének, dacára a leggondosabb őrizetnek – megkísérelték a fogollyal való érintkezést.*”¹⁷

A bírósági fogház biztonságosságának „*alátámasztására*” álljon itt egy másik híre is, az 1910-es évek elejéről, amelyben egy betörőbanda elfogásáról számoltak be. „*A kihallgatás alkalmával a betörők egyike, Csizmadia Jakab, előadta, hogy ezelőtt tíz évvel a hajdúszoboszlói járásbíróság hivatalos helyiségében lévő Wertheim-szekerényt Egri Lajos, Váczy Lajos és Elek Imre nevű társaival ő fészitette föl. Akkor ugyanis mind a négyen rabjai voltak a járásbíróságnak és együttesen határozták el a betörést. Az eset máig titokban maradt*” – olvasható a Népszavában.¹⁸

Ugyanakkor a felülvizsgálatok során rendre mindent megfelelőnek talált a Debrecenből kiszálló királyi ügyész, legalábbis a szoboszlói helyi lap beszámolóíja szerint.¹⁹ Az újságban olykor statisztika is megjelent a fogház „forgalmáról”. Ilyen például 1906-ból a *Hányan ültek a „Sárgaház”-ban!* címmel megjelent hír, amely szerint 1905-ben jogerős ítélet alapján 106 férfi

és 29 nő töltötte itt szabadságvesztés-büntetését, s rajtuk kívül 19 férfi és 1 nő volt közigazgatásilag beutalva, továbbá 10 vizsgálati fogoly.²⁰ Persze a fogházbeli lét nem mindenkit tartott vissza a bűnelkövetéstől, például Gáspár Imrét sem, aki szintén a Sárgaházban töltötte büntetését. Ezalatt „*míg vizet vitt be a fogházba, a börtönőrök kamrájából ellopta Papp Andor fogházőr bőrszóját s azzal takarosán kitisztította a csizmáját. A bíróság 3 napi fogházra ítélte e miatt.*”²¹

Ez a néhány sajtóhír is jól jelzi, hogy 1872 után a szoboszlói bíraskodás összeforrt a Sárgaház nevével. Az épület elhelyezkedésénél fogva is egyfajta jelképe, azonosítási pontja lehetett a városnak. Ezt mutatja többek között Farkas József újsághirdetése is, amelyben a kereskedő a piacon lévő vászonüzletének – vélhetően – könnyebb megtalálása miatt a „*Sárgaház-utczával szemben*” meghatározással pozícionálta.²² Ez az utca egyébként a Nap utca volt akkoriban, amelyet gyakran hívtak az épület után Sárgaház utcának, minként a *Bocskay gyógyszerár* hirdetése is mutatja jóval később, 1925-ből.²³ Ekkor már viszont a bíróság utcája Luther nevét viselte.²⁴

TARTHATATLAN ÁLLAPOTOK A BÍRÓSÁGON

A Sárgaházban 1872-től helyét elfoglaló királyi járásbíróság az évtizedek során – a bővítés ellenére – kinőtte az épületet, amelynek az állapota – dacára az időnkénti felújításoknak²⁵ – fokozatosan leromlott. Erről tanúskodnak az éves felügyeleti vizsgálati jelentések már az 1910-es évektől kezdve.²⁶ Az 1920-as években a helyzet egyre rosszabbá vált az épületben. Az ekkor felvett vizsgálati jegyzőkönyvek is kellőképpen érzékeltették ezt, mint ahogyan az 1923-as: „*A hivatalos helyiség rendeltetésének nem felel meg, a szobák alacsonyok, sötétek és nedvességük folytán a hivatali személyzet egészségét veszélyeztetik. A felügyeleti vizsgálat napján borus idő volt s e miatt a déli órákban is alig lehetett dolgozni az alacsony és sötét szobákban.*”²⁷

Az ugyanitt olvasható feljegyzésekből az is kiderül, hogy a hajdúszoboszlói egy kis bíróság volt, amelyet jól jelez az, hogy az elnök maga végzett számos tevékenységet a hivatal működtetése körében. Ilyen volt például a házgondnoki feladatok ellátása, vagy a nyomtatványok, anyagszerek és papírosok kiszolgáltatása. Ezen a kis járásbíróságon a kiadmányok elkészítését és kiadását, valamint az irattári kezelést egyesített iroda végezte. Telefon és írógép nem volt bíróságon. A bíróság méretét jelezte az is, hogy a járásbíróságnál a kézbesítési feladatokhoz kapcsolódóan nem volt külön vevénykezelő, a feladatot az illető iroda vezetője maga végezte.²⁸

Változatlanság jellemezte egy évvel később is a körülményeket: „Dr. Kesserű Lajos kir. törvényszéki elnök a hajduszoboszlói kir. járásbírósnál 1924. évi május hó 27. napján 8. órakor megjelent, s a bíróság egész személyzetét Kiss Károly irodafőtiszt kivételével, ki folyó évi április hó 4. napjától beteg, hivatalos tevékenységében találta.”²⁹ Az elnök ezt követően megsejmelte a hivatalos helyiségeket, amelyek állapotáról a jegyzőkönyvben a következőket rögzítették: „A hivatalos helyiségek rendeltetésüknek nem felelnek meg, a szobák alacsonyok, sötétek és nedvességük folytán a hivatali személyzet egészségét veszélyeztetik. Az iratok a szobában a nedvességtől megpenészednek, s hivatali helyiségnek ennél fogva sajátságos rossz levegőjük van.”³⁰ Szinte teljesen ugyanezt jegyezték be az 1925-ös felülvizsgálat során is.³¹

Mindennek fényében érthetővé válik, hogy miért volt szükség egy teljesen új bírósági épületre. „Az új épület emelésének eszméjét 1910 körül Gerstner Miksa, akkor vezető járásbíró vetette fel s vitte diadalra néhai Gáti Tóth János polgármester segítségével akként, hogy a város érdekeit annyira megértő polgármester a városi közgyűlés elé oly értelmű javaslatot terjesszen, miszerint a város öröktulajdonul átengedi a kincstárnak az eddig csak használatra kapott Sárgaházat és annak két utcára nyúló terjedelmes telkét. A javaslatot a városi közgyűlés elfogadta s így a két ember egy célra törekvése tette lehetővé, hogy az

állam – bár a világháború közbejötté folytán évtizedes késéssel – jelenlegi polgármesterünk dr. Erdős Kálmán, de főleg Barabás Samu nemz. gyűl. képviselő hathatós közreműködése mellett városunkban saját bírósági épületeit emelhesse” – olvasható a *Független Hajduság* 1926. január 3-i számában.³²

AZ ÚJ BÍRÓSÁG MEGÉPÍTÉSE

A jelzett közbenjárás tehát eredményre vezetett: Pesthy Pál³³ igazságügyminiszter engedélyezte, hogy Hajduszoboszlón új járásbírósi épülhessen a város kérelmére „a régi omladozó, összedúlással fenyegető, egészségtelen, nedves falazatú hivatali helyiség helyett”, így a költségeket – mintegy 2,5 milliárd Koronát – elő is irányozták az állami költségvetésben.³⁴ Már Pesthy Pál miniszteri hozzájárulása előtt egyenesben volt a szoboszlói építkezés ügye, ami a statisztikai közleményekből is kitűnik. Mind az 1913-as,³⁵ mind az 1914-es³⁶ esztendőre vonatkozóan olvasható, hogy az „építőtelek megszerzése érdekében” tárgyalásokat folytatott az igazságügyi tárca.

A fennmaradt iratok alapján úgy tűnik, hogy az új épület elhelyezésére a bíróság akkori helyét tartották alkalmasnak. Erről valószínűleg 1917-ben jelentést tettek az igazságügyi minisztérium felé.³⁷ Azonban erre csak évekkel később, 1923. október 15-i keltezéssel érkezett érdemi reakció a felsőbb szerv részéről, feltehetőleg a város 1922-es sürgető felterjesztése folytán.³⁸ A minisztérium a válaszként érkezett 51170/1923. szám alatt

Az 1917. évi március hó 13-án 1917. é. XVIII. E. 31
szám alatt kelt jelentésére utalva értesitem Elnök urat, hogy a
Hajduszoboszlón tervezett járásbírósi épület beosztási terveit
elkészíttetni óhajtom. Az építési program szerint a bírósági épü-
let központi, vagy rövid középfolyosós alapelrendezés mellett zárt
téglánnyal alakban oldható meg és a telken célszerű módon úgy állít-
ható be, hogy az építkezés tartamára a bíróság a régi épületben
maradhat, és ennek elbontása csak az új épület használatba vé-
tele után volna fogantatandó. Ily módon az új épület mintegy
20 méter távolságban állana a debreczeni országút jelenlegi hatá-
r vonalától, tehát nagyobb terjedelmű előkerettel. Egyetlen hátránya
ezen elhelyezésnek, hogy az új középület a város főteréről a debre-
czeni országúton, mint főútvonalon jövet, csak közelről érvényesül,

A minisztériumi leirat részlete. (MNL HBML)

jegyzett leiratban – meglehetősen konstruktív, a városkép alakítására érzékeny módon – az új épület elhelyezésére alternatívákat javasolt. Az egyik megoldás szerint a meglévő telek utcavonalától hátrébb helyeznék el az építendő bíróságot, így amíg a munkálatok folynak, addig a régi épületben működhet a jogszolgáltatás, s csak akkor bontanák le a Sárgaházat, ha már átköltözött a bíróság az újba. Ugyanakkor ennek az a hátránya, hogy „az új középület a város főterétől a debreczeni országuton, mint főútvonalon jövet, csak közről érvényesül”. Éppen ezért – s ez volt a másik lehetőség – a régi épület lebontásával az új épületet az utcavonalon helyezhetnék el, „így már jóval messzebből érvényesülne”.³⁹

Az igazságügyminiszter leirata tárgyában az 1923. november 14-én tartott ülésen született határozat: „Hajdúszoboszló város tanácsa az építkezési Bizottságf. évi nov. 2-án kelt egyhangu határozati javaslata alapján az új épületnek a telek határvonalára való elhelyezését tartja előnyösebbnek a parkszerű elhelyezéssel szemben. – Ezért kötelezettséget vállal arra nézve, hogy a kir. járásbíróságot az építkezés tartamára saját költségén és hatáskörében ideiglenesen elhelyezi, azzal azonban hogy ezen ideiglenes elhelyezésre vonatkozó felhívás az átköltözés előtt 2 hónappal megérkezzen a város tanácsához továbbá az elhelyezés időtartama alatt téli évszak ne következzen be.”⁴⁰

Az épület megvalósulása 1925 nyarán vett olyan irányt, amely a helyi sajtóban is hírré válhatott. A *Független Hajduság* június 21-i számából kiderül, hogy a város valóban a régi épület helyén való építés mellett döntött, s ennek érdekében a bíróságnak ideiglenes helyet keresett. „Erre nézve – olvasható a lapban – rendelkezésre áll a Bika szálló emeleti helyisége, továbbá önként felajánlott a Hajdumegyei Takarékpénztár egy megfelelő helyiséget. A városházánál is lesz egy pár helyiség a rendőrség által kiűritendő helyiségéből s remény van arra, hogy a H.-Szoboszlói Takarékpénztár Rt. is fog adni megfelelő helyiséget.”⁴¹

E cikkből az is kiderül, hogy az építkezésre versenytárgyalást hirdettek, amelyre több mint húsz cég jelentkezett. A vállalkozók előzetesen felmérték a helyi viszonyokat az alkalmazható munkások tekintetében, akik – mint olvasható – sokkal drágábban vállalták a munkát, mint a fővárosi, vagy a debreceni társaik. Ezt a magatartást a lap fel is róttá nekik: „ajánlatos lenne, ha kőműveseink és fuvarosaink meggondolnák a mai kedvezőtlen gazdasági helyzetet és enyhítenének eddigi elhatározásaikon. Könnyen megtörténhetik ugyanis, hogy nélkülük bonyolítják le a székház építését, mert túlzott követeléseik teljesítésére nem lesznek hajlandók a vállalkozók.”⁴²

Egy helyreigazítási kérés az építkezéssel kapcsolatban. (*Független Hajduság*, 1925.)

Pontos adat hiányában csak következtethetünk, hogy a versenytárgyalásokat Ring József hatvani építész⁴³ nyerte meg, ugyanis ő kért és kapott építési engedélyt a városi tanácstól 1925. július 29-i keltezéssel.⁴⁴ Az engedély a Szilfákálja és a Luther utcák sarkán elhelyezkedő 20,34 m hosszú és 17,57 m széles „tégla alapú és falu, cserép fedelű járásbírósági épület” kivitelezésére szólt, illetve megengedte, hogy a vállalkozó az építési anyagokat elhelyezze a területen. Sajnos a rajzmellékletek nem kerültek elő kutatásaink során, így az eredeti építészeti terveket – amelyek alapján megvalósult az épület – nem ismerjük.

A tervező személyéről azonban más források árulkodnak.⁴⁵ Ő az az Orbán Ferenc építész-tanár volt, aki ezekben az években – szinte házi építészeként az igazságügyi tárcának – számos bírósági épületet jegyzett. Az ő nevével találkozunk többek között Berettyóújfaluban, Békéscsabán, Debrecenben, Hajdúböszörményben, Hatvanban vagy Nyíregyházán is a korszak igazságügyi építkezéseinél.⁴⁶

4638

1925

tgy.

Ring József építész a kir. járásbíróság új építtetésének tervezetét beemutatta
~~kérlemre építkezési ügyben~~
 és építkezési engedélyt kéri.

Határozat.

Miután a bemutatott és felülvizsgált építkezési tervezet az érvényben levő szabályrendelet követelményeinek megfelelő, miután a tervbe vett építkezés ellen a megkérdezett szomszédok kifogást nem emeltek.

kérelmező: _____ tized, utca _____ sz. alatti lakosnak engedély

adatik arra, hogy Luther utca, ~~tized~~ _____ sz. a. telken a megállapított helyen

20.34 méter hosszú, 17.57 m. széles, téglalapú cs falu,

cserep fedelű járásbíró ~~metalmazó~~

épületet emeljen; azzal, hogy az építkezés felelős vállalkozója Ring József építész

Hahra.

Határozat engedélyt ad építtetésre a Kalfácza és Luther utca határos
területén - az építkezési anyagok ott elhelyezése céljából leendő igénybe
vételére arról, hogy az építkezés befejeztével az eredeti állapotot visszaállítani.

Felhívjuk építtetőt, hogy az építkezési szabályrendelet idevonatkozó §-ait és e ^{Köteles} határozat rendelkezését a legszigorubbantartsa és tartassa be, mert ha az építkezés ellen a hatósági ellenőrzés és felülvizsgálat során kifogás merül fel, ellene kihágási eljárás indítható s az épület lakhatási vagy használhatási engedélye részére csak a hibák pótlása után fog kiadatni.

Jelen határozat — ha felelősséggel nem támadtatik meg — a kézbesítéstől számított 15 nap múlva jogerőre emelkedik, mely időpontnál előbb az építkezés meg nem kezdhető.

Ezen határozat a kézbesítéstől számított 15 nap alatt a vármegye alispánjához felelősséggel.

Miről a m. kir. Rendőrség, v. mérnök, kerületi munkásbiztosító pénztár Debrecen,

~~érdekelte szomszéd,~~

építtető névjegyzékében Ring József építész ~~Építtető~~ értesítettnek; ezen ügydarab pedig 6 hónapig nyilvántartandó.

Hajdusoboszló város tanácsának 1925. év. jul hó 29 n tartott ülésében.

F 4216 ~~számú~~
 rajz melléklettel

jogán terv

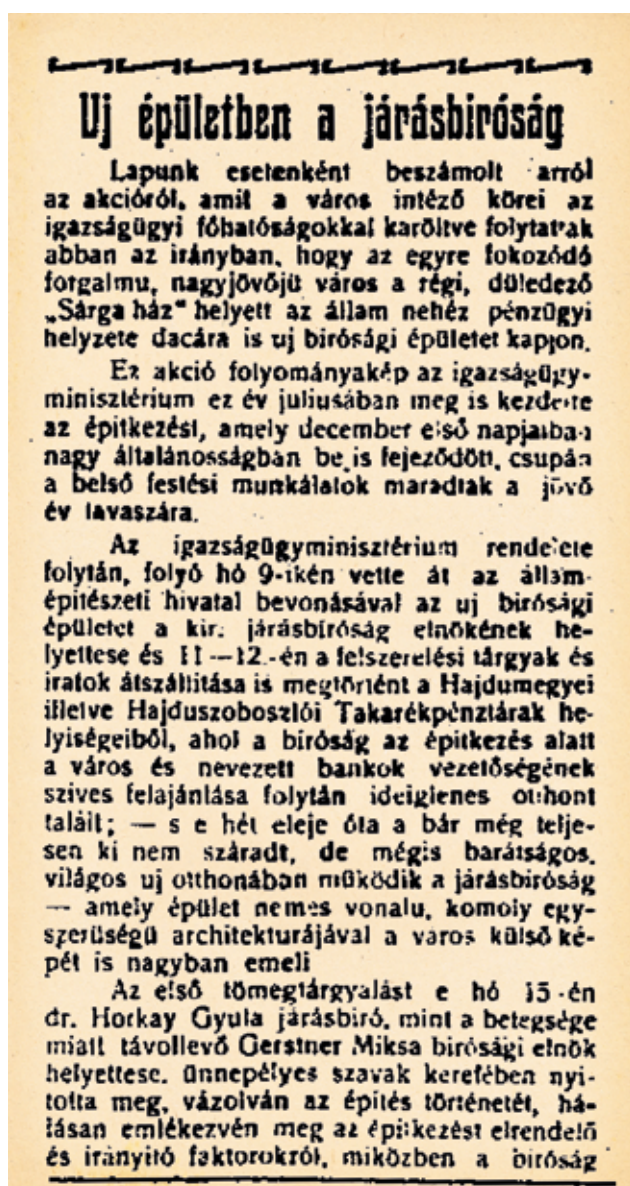
A szoboszlói építkezés 1925. júliustól decemberig tartott, e hónap 9-én vették át az épületet. 11–12-én pedig „a felszerelési tárgyak és iratok átszállítása is megtörtént a Hajdumegyei illetve Hajduszoboszlói Takarékpénztárak helyiségeiből, ahol a bíróság az építkezés alatt a város és a nevezett bankok vezetőségének szíves felajánlása folytán ideiglenes otthont talált”. Az első tömegtárgyalási napot december 15-én tartották, amikor Horkay Gyula járásbíró – a betegsége miatt távol lévő Gerstner Miksa elnök helyettese – köszöntőbeszédet is mondott.⁴⁷

A JÁRÁSBÍRÓSÁG ÚJ ÉPÜLETE

Az 1926-os felügyeleti vizsgálaton a járásbíróság már az új épületében fogadta Kesserü Lajos debreceni törvényszéki elnököt, aki június 8-án „7 és ½ órákor” jelent meg a bíróságon. A hivatalos helyiségek meg szemlélése után a jegyzőkönyv I. fejezetébe – az előírt formáknak megfelelően – felvették az épület állapotára vonatkozó észrevételeket is. Ezek arról tanúskodnak, hogy – bár új volt a járásbíróság épülete, mégis „több kifogásolni valót hagyott fent”. Az első ilyen megjegyzés nem vet túl jó fényt a kivitelezőkre, ugyanis a „főbejárat csapóajtájának egyik fele már a beköltözés alatt leszakadt” – olvasható a dokumentumban. Emellett más kellemetlenség is adódott az új épületben: „A klosetben nincs vizöblítés s ennek szagtalanul való tisztántartása ezért nem lehetséges.” Az is kiderül, hogy a lépcsőház az épület nyugati oldalán kapott helyet, s itt az egyszerű (szimpla) ablaknyílásokon az eső becsorog, s így a fal egészen átnedvesedett. Ugyanígy nedves és dohos volt a portásfülke és a bűnjelkamra is. Ez utóbbinak ráadásul nem készült rács az ablakára, ezért az nem tartható nyitva, ugyanis „a kamra elhelyezkedése folytán az ablakon át a bűnjeleket igen könnyen el lehetne lopni”. A bútorzattal kapcsolatban is kifogásokat emeltek, nevezetesen azt, hogy az nagyon régi, ósdi. Ez azt jelzi, hogy az új bírósági épülethez nem készült új berendezés. A régit hasznosították, a még használhatók átfestését tervezték. A telekkönyvi hatóságnál is gondok adódtak a bútorokkal, ugyanis az itteni „térképészeti és értesítést adó hosszú asztal” rosszul volt elkészítve, átvételét az elnök meg is tagadta.

Más, az épületre vonatkozó megjegyzésre nem került sor, azonban a vizsgáló elnök felkérte a járásbíróság elnökét, hogy „az új járásbírói épület hiányosságairól a m. kir. Igazságügyminiszteriumhoz tegyen jelentést s kérje azok megfelelő kijavítását, illetve pótlását”.⁴⁸

Hogy ennek lett-e eredménye, arról a következő évi felülvizsgálatról szóló jegyzőkönyv tájékoztat, de a vonatkozó fejezet első mondata minden pozitív várakozást szerte foszlat:

Sajtóhír az új járásbírói épületről.
(Független Hajduság, 1925.)

„Az épülettel kapcsolatban az előző évben tett kifogások most is fennforognak” – olvasható 1927-ből. Persze e mondattól – a vártól – többet is megtudhatunk a dokumentumból, amely néhol elég érzékletesen írja le a körülményeket: „A bűnjeleket a tönkremeneteltől úgy iparkodott a járásbírói elnök megmenteni, hogy a bűnjeleket a nedves, dohos bűnjelkamrából kivette s a kapus fülkének tervezett, alig néhány köbméter térfogatú lyukba helyezte át. Ez a helyiség azonban épp olyan nedves, dohos levegőjű, mint a bűnjelkamra, ablakán rács nincs, így szellőztetni nem lehet, mert az alacsony ablakon át a bűnjeleket bárki kiemelhetné. Ebben a helyiségben egyébként még az építkezésből visszamaradt értékelem lim-lomok is vannak, amelyek rendetlenné és tisztátalanná teszik a helyiséget.” Ez az önmagáért beszélő leírás jól érzékelteti azokat a kicsinek tűnő hiányokat, amelyek megnehezítették a mindennapos működést. Azonban más ilyen apróságok is akadtak még az alig másfél éves épületben. Így például a helyiségek számozása is lemaradt, holott a számjelzéssel ellátott lapokat már beszerezték.

Azonban az elnök még nem függesztette ki azokat, „mert az épületet az Államépítészeti hivatal még nem vette át, s nem akar[t] a szegezéssel esetleg vitára alkalmat adó rongálásokat idézni elő”.⁴⁹

Mindemellett az 1927. június 21-én reggel Hajdúszoboszlón megjelent Kesserű Lajos debreceni törvényszéki elnök mint vizsgáló elnök a járásbíróság megsemmisítése során „az egész épületben a legnagyobb rendet és tisztaságot tapasztalta”. Sőt, az épületen kívül is, amelynek udvarát díszkertként használták, „s a rendkívül gondozott s feltűnő csinnal elrendezett virágágyak a rácsos vaskerítésen át az utcáról is láthatók lévén, előnyösen módosítják az új járásbírószági épület dísztelen képét”. Komoly kritikának tűnik ez az épülettel (építésszel) szemben, holott az Orbán Ferenc által tervezett hajdúszoboszlói királyi járásbírószági épület neobarokk formáival még ma is kis ékszerdoboz a városnak. Ugyanakkor az észrevételnek annyi alapja lehet, hogy a jelzett dísztelenség a korszakból, s az építész ízlésvilágából egyaránt fakadt. Orbán itt az egyszerű tömbként megformált bírószági épületnek csupán a középrizalitját emelte ki hangsúlyosabban, ahova a főbejárat is került. Ez a lépcsőházat is magába foglaló, előreugró épületrész a főfrontja egyúttal a bírószágnak. A két oldalán mellette húzódó homlokzati szakaszok – a mai megjelenéssel ellentétben – ablaktalanok voltak, így azokat két szintet átfogó keretes falmezővel díszítette. Ez egyfajta kézjegye volt az építésznek, az 1927-re elkészült hajdúböszörményi járásbírószági

épületén is ilyet alkalmazott.⁵⁰ Csakúgy ilyen karakteres volt a kővázák elhelyezése a középrizalit attikáján, az államcímer felett, két oldalon. Ugyanakkor még ennél az épületnél is félköríves, ráccsal díszített bejáratot tervezett Orbán, csak későbbi épületein jelennek meg az oromzatos, kőkeretes főbejáratok, miként Debrecenben, Hajdúböszörményben vagy Tapolcán.⁵¹

Az 1927-es felülvizsgálat érdekessége, hogy a jegyzőkönyv – bár szinte büszkeséggel számol be a bírószág díszkertjéről – az udvar célszerűbb hasznosítását is felveti: „ezen az udvaron célszerűen lenne járásbírószági elnöki lakás külön épületben építhető, amire annál is inkább szükség van, mert Hajdúszoboszlón nagy a lakás hiány s a járásbírószági elnök társadalmi helyzetének és igényeinek megfelelő kiadó lakás pedig egyáltalában nincs.”⁵² E felvetés elárulja, hogy a kicsiny épület pusztán a szorosan vett hivatali célokra készült, s például elnöki lakásnak nem adott otthont, ellentétben debreceni és hajdúböszörményi társaival.

Mindezek mellett az 1927-es vizsgálat további adalékkal is szolgál az épülettel kapcsolatban: „A járásbírószági épület magassága az előző év óta csökkent. Ennek az az oka, hogy a város a gyalogjáró feltöltésével kapcsolatban aszfalt járdát készíttetett. Az építő vállalkozó – jóllehet közölve volt vele, hogy a gyalogjáró feltöltésre vár, – ezt nem vette, vagy nem kellően vette figyelembe, úgy hogy ha a gyalogjáró emelését a város a tervezett módon vitte volna keresztül,

Az Orbán Ferenc által tervezett hajdúszoboszlói járásbírószági épület. (Bocskai István Múzeum)

A Királyi Járásbíróság épületének főhomlokzata napjainkban. (Megyeri-Pálffi Zoltán fotója)

a gyalogjáró magasabbra került volna, mint a járásbírósi épület előcsarnoka s így az uccáról, a gyalogjáróról le kellett volna lépni a járásbírósi előcsarnokába. A járásbírósi elnöke személyes közbenjárásával tudta csak kieszközölni, hogy a város a gyalogjáró tervezett magasságát a járásbírósi épületnél csökkentse. Az épület a magasságából azonban így is veszített, a gyalogjárónál egy lépcsőfokkal magasabb csak a kapubejárat s a három lépcsőfokból kettőt el kellett távolítani.”

Végül az 1927-es vizsgálat eredményeként a jegyzőkönyv VII. fejezetében leírták, hogy a bűnjelkamraként használt portársfülkét meg kell tisztítani az építési hulladéktól és fokozott tisztasággal igyekezzenek ellensúlyozni a nedvességet. Emellett az elnök hozzájárult, hogy a számlázásokat csak az épület átvétele után szegezzék ki az ajtókra.⁵³

A táblák kiszégezésének kálváriája azonban egy év múlva sem ért véget, legalábbis az 1928 májusának végén lezajlott felülvizsgálat jegyzőkönyve ezt mutatja. Mivel az épületet még mindig nem vették át, így a helyiségek számozásának kihelyezése sem történt meg. Ellenben a kert ekkor is pompázott, s a vizsgáló elnök meg is állapította, hogy „a járásbírósi épületét körülvevő diszkert ezidén is igen gondozott”. Ezek szerint elnöki lakás az eltelt időszakban sem épült az udvaron, és ez az egy év magának az „új” épületnek sem kedvezett, ugyanis a belsőben foltok jelentek meg, repedezett a fal, és az emeleti mennyezeten becsurgások voltak láthatók. A jegyzőkönyv írója a külsővel továbbra sem békelt meg, amit e mondata árul el: „Csinos virágágyak veszik körül a nagyon is disztelen épületet.”⁵⁴

Úgy tűnik, 1929-ben a kertnek továbbra is sikere volt, hiszen a „vizsgáló elnök helyeslőleg állapította meg, hogy az épületet körülvevő diszkert az idén is kellően gondozott”. A felmerülő gondok viszont a virágágyások szépsége mellett is elhalványították az épület újdonságát. A helyiségek számozását még mindig nem szegeztette ki az elnök, mivel az Államépítészeti Hivatal továbbra sem vette át az épületet.⁵⁵

Mindössze négy évvel az átadás után, új elemként megjelent a jegyzőkönyvben az épület alulméretezett volta: „A kir. járásbírósi épülete – ámbár még csak néhány éves, – mindinkább szűknek bizonyul.” Tovább olvasva a részletek is kiderülnek: „Különösen szűk az irattár helyisége. Ez okból az 1914. évet megelőzően keletkezett iratok a padláson vannak elhelyezve a földön, mert elhelyezésükre állványok nem állnak rendelkezésre. Télen a szél a havat a cserepek alá befújja, a hó az iratokra száll s itt megolvadva, rongálja azokat.” A telekkönyvi feltárót és a kapus fülkét is kicsinek találták, valamint az is kifogás alá esett, hogy az épületben „az egészség

követelményeinek megfelelő köpcsészek helyett nyitott ládikák vannak elhelyezve”.⁵⁶

1930-ra már sok probléma megoldódott. Így az irattári állványokat már megrendelték, a padlást, illetve a tetőzet hibáit kijavították, s köpcsészeket helyeztek el az épületben, s az előző évben még hiányolt villámhárítókat is felszerelték, s természetesen a virágágyások is pompáztak az épület előtt. Csak a helyiségek számozása váratott még magára.⁵⁷

1931-ben azonban ismét feljegyezték, hogy az épület „falai erősen repedezettek [...] s ezenkívül az épület külső falai az idő viszontagságai által erősen megrongált állapotban vannak”, sőt az ajtótokok befalazása sok helyen leomlott, így a vizsgáló elnök felkérte a járásbírósi elnököt, hogy intézkedjen.⁵⁸ Bár ez megtörtént, az 1933-as jegyzőkönyvben még mindig ugyanezeket a hibákat sorolták.⁵⁹ 1934-re pedig már vakolatomlás is bekövetkezett, de a kert továbbra is szépen gondozott volt.⁶⁰ 1935-ben is fennálltak a nevezett hiányosságok, amelyek vizsgáló általi jelzésére a „közeljövőben a kir. járásbírósi épülete már megtörtént felsőbb engedélyezés alapján átjavítva és festve lesz” választ kapta.⁶¹

Mindez 1936-ra meg is történt. Erről – ebben az esetben is – a felügyeleti vizsgálat jegyzőkönyve tanúskodik szinte derűt árasztva: „A helyiségek megsemmisítése közben vizsgáló elnök elismerését fejezte ki az észlelt tisztaságért és példás rendért. – A bírósági épület udvarán levő kert szépen gondozott, izlésesen elrendezett virágágyakkal és rendben tartott utakkal. – Tudomásul vette a kir. járásbírósi elnökének idevonatkozóan tett azon jelentését, hogy a bíróság épülete külső és belső tatarozáson ment keresztül és a helyiségek falai is újból lettek festve.”⁶²

1937-ben ismét egy újfajta hiba jelentkezett: „az irattárban és a telekkönyvi betéttárban a villanyvezetékek a falon vannak elhelyezve”, ami tűzveszélyes, ezért a vizsgálatot lefolytató törvényszéki elnök, Jeney Sándor intézkedésre szólította fel a járásbírósi vezetőjét.

Az előző évek jelentéseiben elmaradozott a beszámoló a helyiségek számozásáról, ebből az évből ellenben már megnyugtató bejegyzés olvasható a jegyzőkönyvben: „A helyiségek kellő felírásokkal és számozással el vannak látva, azokban kellő rend és tisztaság van.”⁶³

Az 1938-as év a következő a sorban. Ekkor – 1937-hez hasonlóan – rendben találtak mindent a vizsgálat során.⁶⁴ Egy másik dokumentumból – amely 1938. január 12-én keletkezett – a járásbírósi épület helyiségeit ismerhetjük meg: „A törvénykezési épület áll a földszinten: 6 hivatali helyiségből, 1 bűnjel kamarából, 1 W.C.-ből, 1 zárt folyosóból és lépcsőházból. Az emeleten: 7 hivatali helyiségből, 1 W.C.-ből, 1 zárt folyosóból. Ide tartozik még az épület padlása és 1 fűkamra.”⁶⁵

„Az épületben – szól a jegyzőkönyv az 1939. évi felügyeleti vizsgálatról – a kir. járásbírósi elnökének lakása nincs. A Hajdúszoboszlón uralkodó rendkívüli nehéz lakáviszonyokra tekintettel az elnöki lakás és hivatali helyiségek kibővítése illetve építése tárgyában az eljárás folyamatban van.”⁶⁶ Az, hogy a téma ismét előkerült a kora tavaszi vizsgálat során, feltehetően annak az eseménysornak köszönhető, amelyről egy újságcikk számolt be 1939. január 15-én. Ebben olvasható, hogy a vármegyei közigazgatási bizottság január 9-én tartott ülésén „dr. Békésy Jenő hajdúszoboszlói bizottsági tag, m. kir. kormány-főtanácsos napirendelőtti felszólalásában szóvá tette azt a tarthatatlan helyzetet, mely Hajdúszoboszlón a kir. járásbírósi épület legsürgősebb kibővítését teszi szükségessé. Elmondotta, hogy a szoboszlói járásbírósi épület már akkor sem felelt meg teljesen rendeltetésének, mikor építették, mert szűkre méretezték, tűzveszélyes és nemcsak hogy a hivatali helyiségek számára nincsen megfelelő férőhely, hanem a telekkönyvi raktárt sem tudják elhelyezni”. A cikk további sorai arról is árulkodnak, hogy a bíróság elnöke „saját hivatali szobájában kénytelen ágyat tartani, ami a hivatali tekintély és a bírósági eljárás rovására megy”. Majd felhozta a helyi „lakásmizériákat”, amelyek a fürdőváros megnövekedett forgalmából adódtak, azaz, hogy „kiadó szobát az egész városban nem lehet találni”. Minderre tekintettel a felszólaló indítványozta az elnöki lakás építése érdekében az igazságügyminiszter megkeresését. Lossonczy István főispán ezzel egyetértve az indítvány kiegészítését javasolta, mivel „hasonló a helyzet Hajdúböszörményben, valamint a nánási és püspökladányi kir. járásbírósi épületeknél is”. A közigazgatási bizottság egyhangúlag elfogadta az indítványt.⁶⁷

Az 1940-es jegyzőkönyv szó szerint megismétli az egy évvel korábbi bejegyzést⁶⁸, 1941-ben ez viszont már elmaradt, csakúgy, mint 1942-ben.⁶⁹ Ma már tudjuk, hogy végül nem realizálódott az elnöki lakás felépítése.

Itt a jegyzőkönyvek sora megszakad, s csak az 1947-es vizsgálat eredménye maradt fent. „A járásbírósi épületében és berendezésében a háborús események folytán viszonylag nem szenvedett nagyobb károkat” – olvasható a dokumentumban.⁷⁰ 1949-ből fennmaradt ugyan a vizsgálati jegyzőkönyv, de ebben már nem térnek ki az épület állapotára. Egy évvel később a törvénykezési területbeosztás tárgyában született 177000/1950. (XII. 10.) igazságügyminiszteri rendelet értelmében az akkor már csak Hajdúszoboszlói Járásbírósnak nevezett fórum 1951. január 1-jével megszűnt. Illetékességi területét a három szomszédos járásbíróshoz (Debrecen, Derecske, Püspökladány) csatolták.

Hajdúszoboszló város életében a modern bírósági szervezet is helyet talált magának. Az 1872-ben induló királyi járásbírósi osztotta a hasonló karakterű településeken elhelyezett társainak sorsát. A szervezéskor gyorsan kellett helyet adni az új állami fórumnak, így természetesen nem az igazságszolgáltatás speciális igényeinek megfelelő épületben kezdődhetett el a jogszolgáltató munka. Ez az épület, az ún. Sárgaház azonban végül hosszú évtizedekre otthona lett a Hajdúszoboszlói Királyi Járásbírósnak. Bírák és tisztviselők több „generációja” végezte itt a munkáját együtt élve a várossal, annak főterén, a „piacsn”. Az ügyforgalom növekedése és a használat a 20. század elejére mindinkább nyomott hagyott az ódon házban, így egyre sürgetőbbé vált egy új építése. Erre csak az 1920-as évek derekán kerülhetett sor.

Az 1925-ben felépült új bíróság – a gyógyvízzel együtt – vált ajándékvá Hajdúszoboszlónak. A kis ékszerdoboz üde és városias színfoltjává vált a településnek, kiváltképp „csinos” virágoskertjének köszönhetően. Aztán a második világháború utáni változások elsodorták mind a járásbírósi épületet, mind a régi házakat a szoboszlói főutcáról. A szűkebb környezetben egyedül ez az épület maradt meg, amely ma is a közt szolgálja, de már nem a jogi sérelmeket gyógyítja, hanem az egészség szolgálatában áll. E funkció tartósabbnak bizonyult, így az 1991. január 1-jén újra indult helyi jogszolgáltatás már nem költöztetett vissza eredeti épületébe, a Hajdúszoboszlói Városi Bíróság az egykori pártházban kezdte meg működését, s napjainkban is ebben az épületben székel.

A Szilfákajla és a Luther utca sarkán megmaradt épületet – amelyet ma tudógondozóként, illetve Egészségházként ismernek a helyiek – valamikor a háború utáni évtizedben átalakították, ennek ellenére még ma is őrzi egykori karakterét. Neobarokk, fehér kővázai napjainkban is dacolnak a napsugarakkal, s a bejárat fölötti rácsa ma is hirdeti az építés idejét: 1925-öt.

A Járásbírósi épület 1940-ben. (Bocskai István Múzeum)

JEGYZETEK

¹ A bírósági szervezetről lásd többek között: MÁTHÉ Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási rendszer kialakulása 1867–1875*. Budapest, 1982.; BÓNIS György–DEGRÉ Alajos–VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, 1996.; STIPTA István: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, 1998.

² A szervezés folyamatáról lásd jelen kötetben Balogh Judit tanulmányát! A Debreceni Királyi Törvényszékről lásd: BALOGH Judit: A modern bíraskodás kialakulása és fórumai Debrecenben. In: *Jogszolgáltatás Debrecenben*. Szerk. Megyeri-Pálffi Zoltán, Debrecen, 2015. 19–26.

³ Az elsőfolyamodású bíróságok beosztásáról lásd: A királyi ministerium rendelete az első folyamodású királyi törvényszékek és járásbírók székhelyeinek megállapítása tárgyában. *Magyarországi Rendeletek Tára*. 1871. 220–234.

⁴ Az 1890-es évszám kiemelt helyet foglal el a szervezeti reformok körében, hiszen ekkor alakították át az ítélőtáblák rendszerét. Vö. többek között: ANTAL Tamás: A debreceni királyi ítélőtábla felállításának és Puky Gyula elnökségének története. In: *HBMLÉ. XXIX*. Szerk. Radics Kálmán, Debrecen, 2002–2003, 215–230.; BALOGH Judit: A Debreceni Ítélőtábla rövid története. In: *10 éves a Debreceni Ítélőtábla*. Szerk. Szilágyiné dr. Karsai Andrea, Debrecen, 2015. 14–26.

⁵ HORKAY Gyula: A „Sárgaház” bírái. (továbbiakban HORKAY, 1926.) = *Független Hajduság*, 1926. január 3. 2.

⁶ 1872-től a korábbi törvényhatósági fogházak járásbírói és törvényszéki fogházként működtek tovább, amelyek felügyeletét a királyi ügyészség látta el. A szervezetről lásd: MEZEY Barna: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*. Budapest, 1995.; NÁNÁSI László: *A magyar királyi ügyészség története 1871–1945*. Budapest, 2011.

⁷ Kormány és város. = *Szoboszló és Vidéke*, 1891. október 11. 3.

⁸ A járásbírók helyiségeinek kibővítése. = *Szoboszló és Vidéke*, 1894. október 14. 1.

⁹ Uo. 2.

¹⁰ Értekezlet a járásbírói épület kibővítése ügyében. = *Szoboszló és Vidéke*, 1894. október 14. 2.

¹¹ Hírek. Közgyűlés. = *Szoboszló és Vidéke*, 1895. április 28. 3.

¹² *Szoboszló és Vidéke*, 1896. augusztus 23. 3.

¹³ FELTÓTHY László: Városunk fejlődése. = *Szoboszló és Vidéke*, 1901. január 27. 1.

¹⁴ Közigazgatás. = *Szoboszló és Vidéke*, 1904. augusztus 7. 2.

¹⁵ A közigazgatási fogház újjáépítése. = *Szoboszló és Vidéke*, 1907. január 27. 1.

¹⁶ Nagy tűz. = *Szoboszló és Vidéke*, 1910. június 12. 2.

¹⁷ A meggyilkolt mezőőr. = *Szoboszló és Vidéke*, 1899. október 8. 2.

¹⁸ Sok betörés... = *Népszava*, 1913. december 31. 10.

¹⁹ Vö. *Szoboszló és Vidéke*, 1891. szeptember 27. 2.; 1908. június 21. 2.

²⁰ Hányan ültek a „Sárgaház”-ban! = *Szoboszló és Vidéke*, 1906. január 7. 2.

²¹ Meglopott fogházőr. = *Szoboszló és Vidéke*, 1906. április 1. 2.

²² *Szoboszló és Vidéke*, 1910. április 17. 4.

²³ *Független Hajduság*, 1925. február 8. 3.

²⁴ Vö. LÉVAI Béla–TIBAI Irma: Közterületek és tájékoztatósi pontok Hajdúszoboszlón. In: *Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből*. Szerk. Gazdag István–Vida Lajos, Hajdúszoboszló, 2006. 41.

²⁵ A M. Kir. Kormány 1907. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest, 1909. 205.

²⁶ Vö. MNL HBML VII. 16/a 5. d. II. A. 1916–1949

²⁷ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1923. El. II. A. 16.

²⁸ Uo.

²⁹ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1924. El. II. A. 23.

³⁰ Uo.

³¹ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1925. El. II. A. 36.

³² HORKAY, 1926. 2.

³³ Hivatali ideje igazságügyminiszterként 1924 és 1929 közé esett.

³⁴ A királyi járásbírók új székháza. = *Független Hajduság*, 1925. június 21. 2–3.

³⁵ A M. Kir. Kormány 1913. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest, 1915. 201.

³⁶ A M. Kir. Kormány 1914. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest, 1916. 208.

³⁷ Vö. MNL HBML V.B. 474/b. 100. cs. 7305/1923. kgy.

³⁸ MNL HBML V.B. 471/a. 39. k. 4960/1922. kgy. A sajtó is beszámolt az új épület létesítésének állásáról. A kir. járásbírók új székháza. = *Független Hajduság*, 1924. november 16. 2.

³⁹ MNL HBML V.B. 474/b. 100. cs. 7305/1923. kgy.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ A királyi járásbírók új székháza. = *Független Hajduság*, 1925. június 21. 2.

⁴² Uo. 3.

⁴³ A Hatvani Királyi Járásbírók épületének kivitelezését 1924-ben szintén a Ring Építési Rt. végezte. Vö. DEMÉNY-DITTEL Lajos: A régi posztógyári ház. = *Heves Megyei Hírlap*, 1991.09.14–15. 5. A hatvani épület terveit Orbán Ferenc készítette.

⁴⁴ MNL HBML V.B. 474/b. 104. cs. 4638/1925.

⁴⁵ A magyar feltámadás lexikona. Szerk. Szentmiklóssy Géza, Budapest, 1930. 891.

⁴⁶ Vö. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: Orbán Ferenc építész-tanár bírói épületei Debrecenben és környékén. (továbbiakban MEGYERI-PÁLFFI, 2018.) = *Régió kutatás Szemle*, 2018 2. sz. DOI: 10.30716/RSZ/2018/2/4

⁴⁷ Új épületben a járásbírók. = *Független Hajduság*, 1925. december 20. 2.

⁴⁸ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1926. El. II. A. 39.

⁴⁹ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1927. El. II. A. 43.

⁵⁰ Vö. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: A Hajdúböszörményi Járásbírók megszervezésének és elhelyezésének története. In: *A jogszolgáltatás története Hajdúböszörményben*. Szerk. Megyeri-Pálffi Zoltán, Debrecen, 2018. 71.

⁵¹ Vö. MEGYERI-PÁLFFI, 2018.

⁵² Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1927. El. II. A. 43.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1928. El. II. A. 46.

⁵⁵ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1929. El. II. A. 51.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1930. El. II. A. 56.

⁵⁸ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1931. El. II. A. 61.

⁵⁹ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1933. El. II. A. 69.

⁶⁰ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1934. El. II. A. 72.

⁶¹ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1935. El. II. A. 76.

⁶² Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1936. El. II. A. 83.

⁶³ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1937. El. II. A. 84.

⁶⁴ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1938. El. II. A. 86.

⁶⁵ Kimutatás. MNL HBML VII. 16. 1938. I. El. a. 41.

⁶⁶ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1939. El. II. A. 87.

⁶⁷ Dr. Békésy Jenő a járásbírók épületének tarthatatlan helyzetéről. = *Független Hajduság*, 1939. január 15. 1.

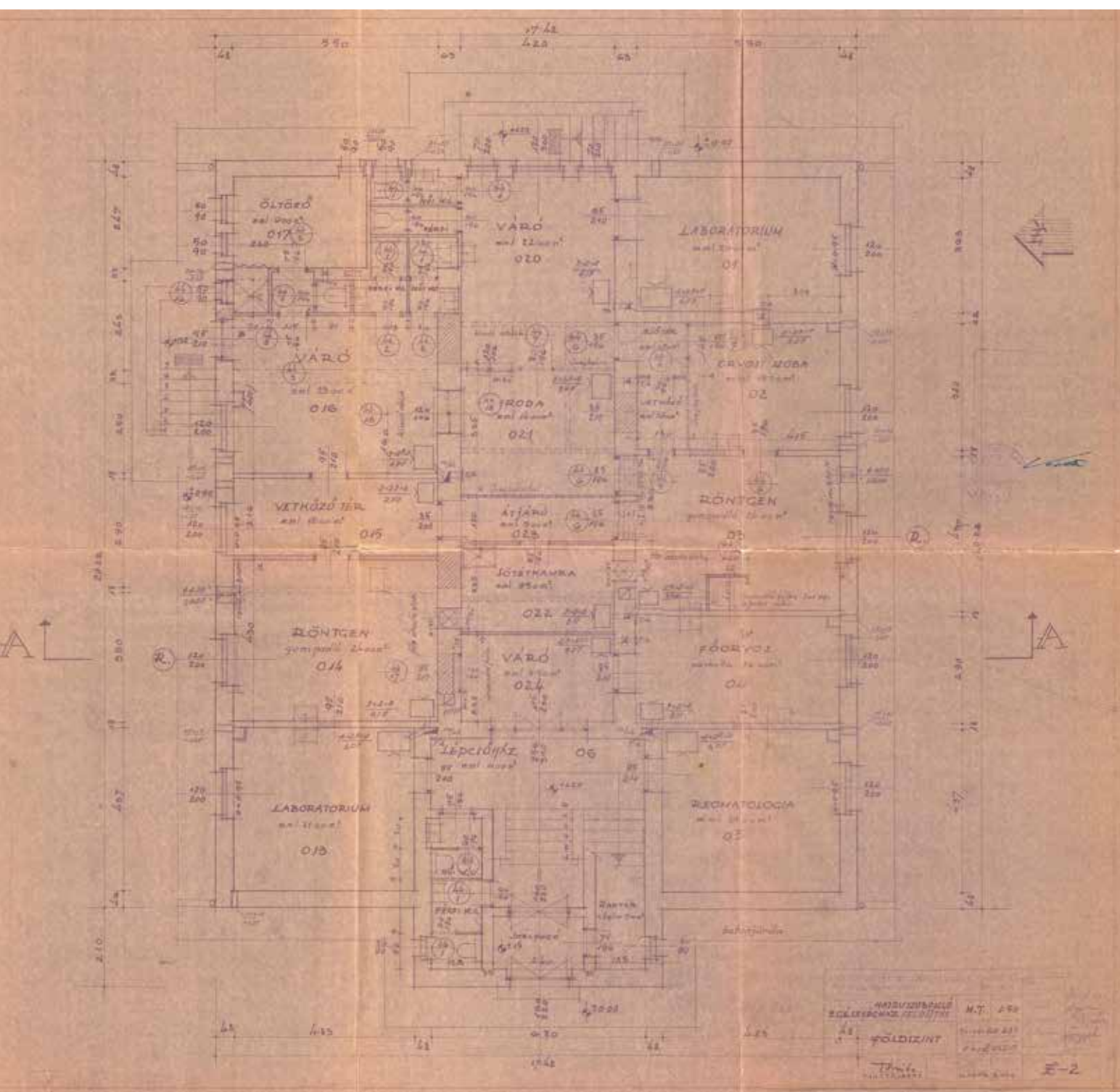
⁶⁸ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1940. El. II. A. 90.

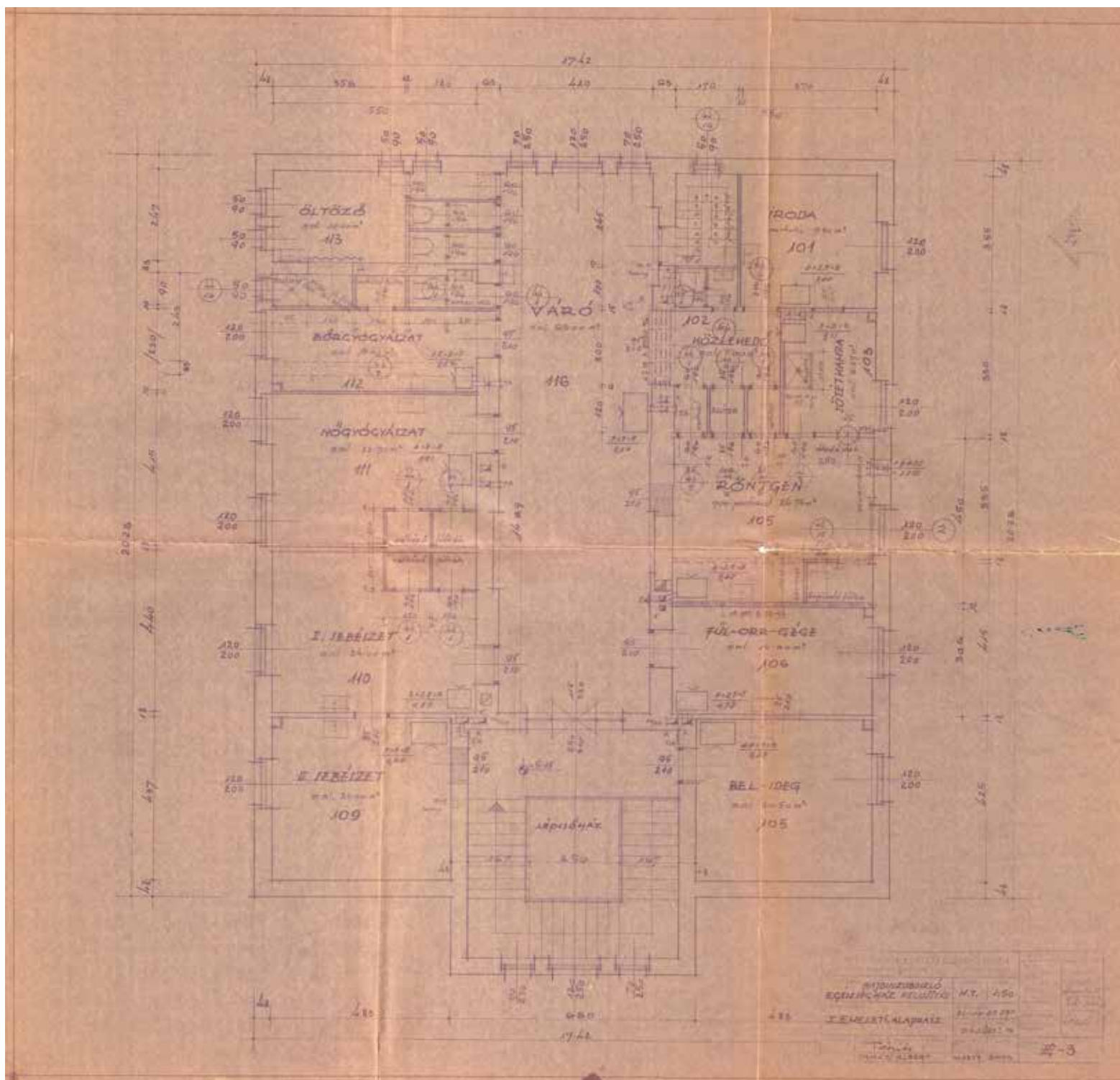
⁶⁹ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1941–1944. El. II. A. 1–6.

⁷⁰ Jegyzőkönyv. MNL HBML VII. 16/a 5. d. 1947–1949. El. II. A. 1–5.

Az egykori Királyi Járásbíróság épületének részletei napjainkban. (Megyeri-Pálffi Zoltán fotói)

Az egykori hajdúszoboszlói járásbírósi épületből lett „Egészség ház” felújítási tervei 1963-ból. Az átalakítások miatt mind a földszinten, mind az emeleten jelentősen megváltozott a korábbi bírósi helyiségstruktúra.

A tervek közrebocsátásért köszönet illeti Dr. Varga Tamást, az utódszerv, a Járóbeteg-ellátó Centrum igazgató főorvosát.

SUMMARY

Location of the Royal District Court of Hajdúszoboszló

Just as many other first-instance courts set up at the time, the Hajdúszoboszló Royal District Court began its work on 1 January 1872. By the organizational process between 1871 and 1872, the new judicial forum took place in the so called 'Yellow House'. From this date on the district court was working here for a long time, to which a prison was also connected in a separate building.

The caseload of the royal district court seated in Hajdúszoboszló gradually increased over the decades and so did the number of the court staff. As a result, the Yellow House became tight by the mid 1890's so it was enlarged by two rooms.

However, by the second decade of the 20th century the building had been overgrown and its condition had deteriorated considerably.

Therefore, local authorities applied to the Government for building a new district court. The effort was successful, albeit only after the end of the World War I, in the 1920's.

By the plans of architect-teacher Ferenc Orbán, the new single-floor building of the district court in the main street of the town was completed in 1925, in the place of its predecessor. The small neo baroque building could be used for its original purposes only for two decades. Following the World War II, in 1951, the district court was put an end and the building was rebuilt for the purposes of a medical institution. The local court functioning again as from 1991, did not begin its work here but in the building of the onetime political party.

ZUSAMMENFASSUNG

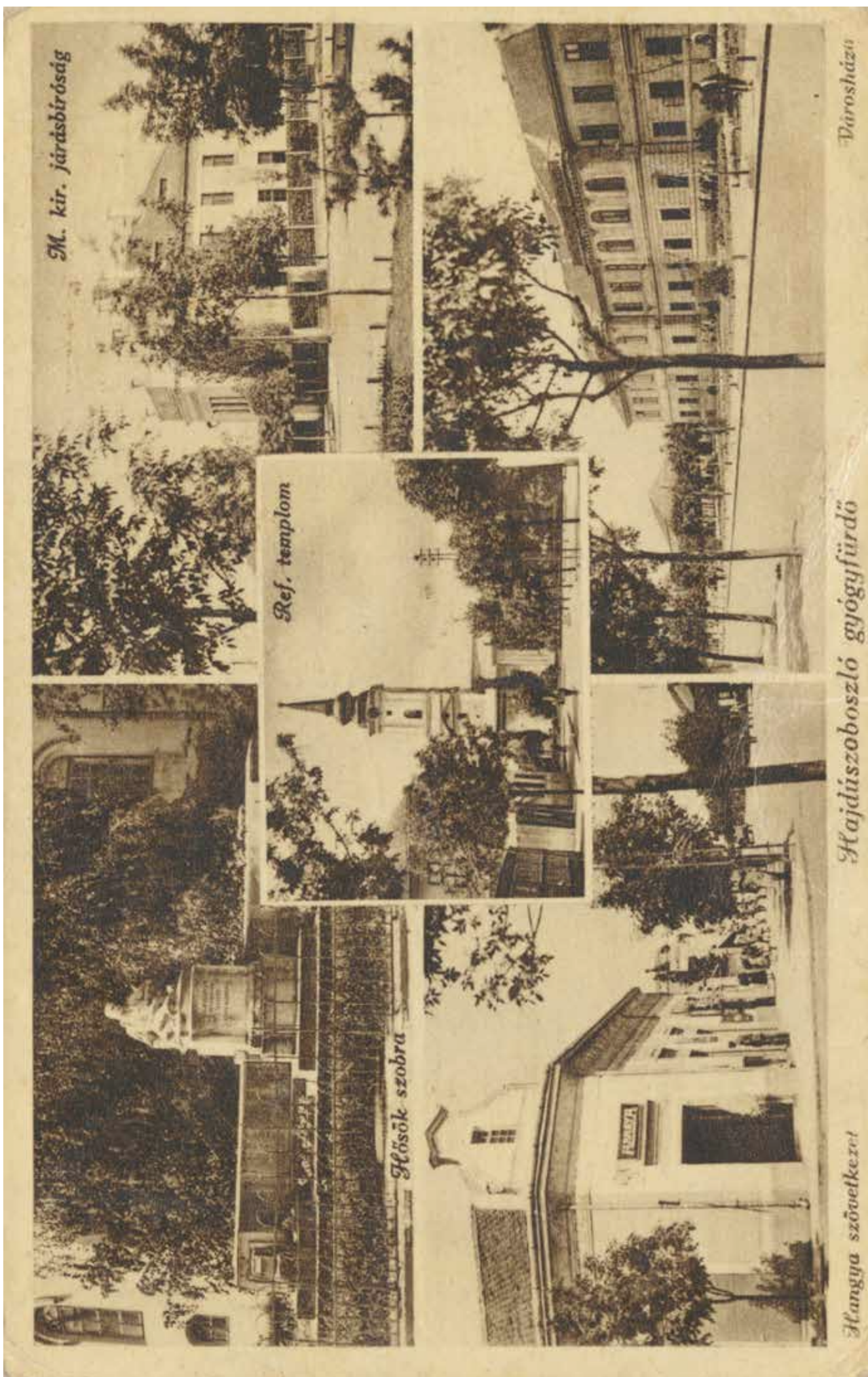
Die Platzierung des königlichen Amtsgerichts zu Hajdúszoboszló

Das königliche Amtsgericht entfaltete seine Tätigkeit ab 1. Januar 1872, wie die anderen erstinstanzlichen Gerichte. Während der Organisationsarbeiten wurde das Gericht im sog. „Sárgaház“ (= das gelbe Haus) untergebracht. Seit 1872 entfaltete dieses Forum seine Tätigkeit lange Zeit in diesem Gebäude.

In den nächsten Jahrzehnten hatte die Zahl der Rechtsfälle nach und nach zugewachsen, deshalb wurde das Personal auch erweitert. Dementsprechend wurde das gelbe Haus um die Mitte der 1890-er Jahren schon kaum angemessen, deshalb wurde dem Gebäude zwei Zimmer zugebaut.

In den zweiten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts war schon das Gebäude einerseits veraltet, andererseits viel zu klein, plädierten

deshalb die lokalen Persönlichkeiten für den Aufbau eines neuen Gerichtsgebäudes bei der Regierung. Kurz nach dem ersten Weltkrieg beendete diese Bestrebung mit Erfolg: 1925 wurde das neue, doppelstöckige Gerichtsgebäude am Platz des früheren Gebäudes, nach den Plänen von Ferenc Orbán, Bauarchitekt und Lehrer, ausgefertigt. Das kleine Gebäude im Stil des Neobarock diente in den nächsten 20 Jahren als Gerichtshaus: Nach dem zweiten Weltkrieg wurde das Amtsgericht stillgelegt. Das Gebäude wurde als Krankenhaus umgebaut und benutzt. Das neue, seit 1991 wieder eingestellte Amtsgericht arbeitet nicht mehr in diesem Haus, sondern im ehemaligen Gebäude der kommunistischen Partei in Hajdúszoboszló.

Hajdúszoboszlói városképek egy korabeli képeslapon a Királyi Járásbíróság épületével. (Bocskai István Múzeum)

A Hajdúszoboszlói Járásbíróság képekben

Az egykori pártház, a mai Hajdúszoboszlói Járásbíróság székhelye. (Megyeri-Pálfi Zoltán fotója)

Képek a Hajdúszoboszlói Járásbíróság mai székházáról. (Megyeri-Pálffi Zoltán fotói)

Tárgyalóterem a Hajdúszoboszlói Járásbíróságon.
(Megyeri-Pálffi Zoltán fotója)

